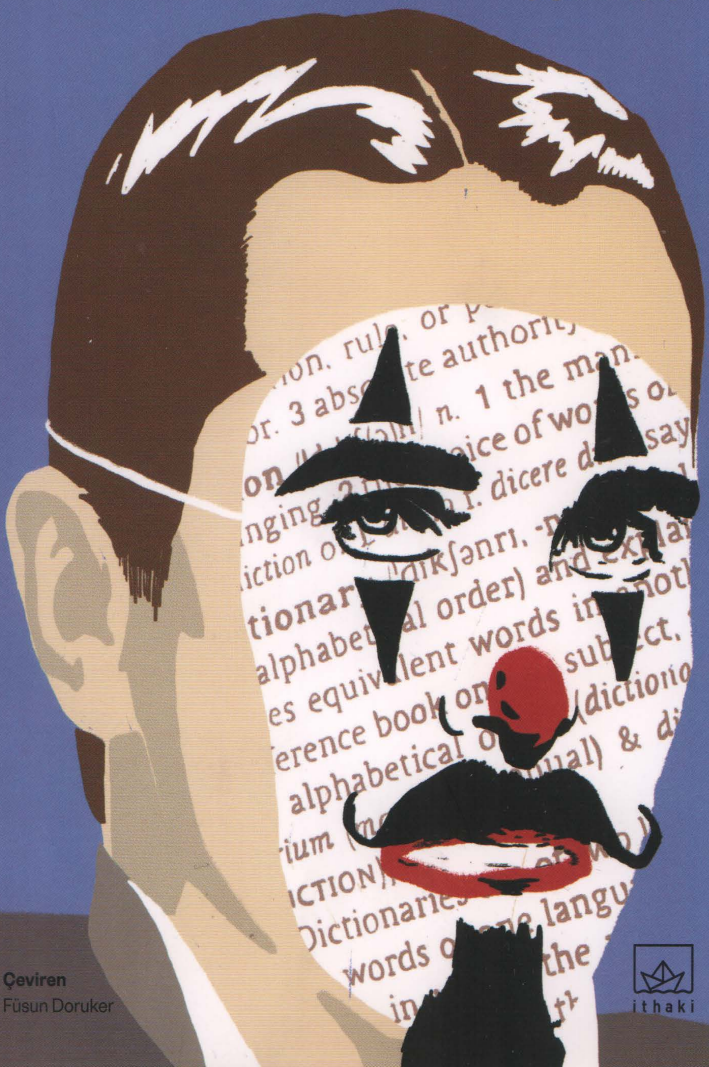
Simon Winchester

İthaki Arşiv

Deli ve Dâhi

İngilizcenin En Kapsamlı İlk Sözlüğünün Hazırlanışının Çılgın Hikâyesi

Çeviren
Füsun Doruker

ithaki

Geçmişi Cinayet, Şizofreni Ve Savaşla Yüklü Bir Sözlüğün Tarihi

Oxford İngilizce Sözlüğü'nün başeditörü Dr. James Murray'nin önderliğindeki komite belirli kelimeler için alıntı ve tanım toplarken zaman içinde çalışma yöntemi ve şevkiyle bir gönüllü okur öne çıktı. On binden fazla tanıma katkıda bulunan ve çalışmaların ilk yıllarında gizemini koruyan bu okur bir Amerikan İç Savaşı gazisi olan, emekli cerrah Dr. W. C. Minor'dı ve işlediği bir cinayet sebebiyle uzun zamandır akıl hastanesinde yatmaktaydı.

Sözlüğün hazırlıkları 1857'de başlamıştı ve o güne kadar girişilen en iddialı çalışmaydı, tamamlandığında İngilizcenin en kapsamlı ilk sözlüğü olacaktı. Simon Winchester'ın titiz araştırmalar sonucunda kaleme aldığı *Deli ve Dâhi,* işte bu devrimci eserin hazırlanışına büyük katkılarda bulunan, çoğu yönden bambaşka ama kelimelere adanmışlığıyla hayli birbirine benzer iki adamın, Dr. James Murray ile Dr. W. C. Minor'ın eksantrik hikâyesini ve sözlükçülüğün meşakkatli dünyasını gözler önüne seriyor.

"*Deli ve Dâhi,* hem büyüleyici hem de dokunaklı bir kitap, imkânsızmış gibi görünen bir olayı, *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne sanrılarla boğuşan, hastaneye kapatılmış bir 'akıl hastasının' yaptığı büyük katkıları ve sözlüğün editörü ile gelişen dostluğunu muhteşem bir şekilde yapı taşlarına ayırıyor." **–Oliver Sacks**

Simon Winchester

28 Eylül 1944'te doğdu. Oxford'da jeoloji okudu ve yazıları *Condé Nast Traveler, Smithsonian* ve *National Geographic* gibi ünlü gezi dergilerinde yayımlandı. Ödüllerle dolu otuz yıllık bir gazetecilik hayatı geçirdi. Winchester, Massachusetts'te yaşıyor. Diğer bazı eserleri: *The Map that Changed the World* [Dünyayı Değiştiren Harita] (2001), *Krakatoa* (2003), *Land: How the Hunger for Ownership Shaped the Modern World* [Arazi: Sahip Olma Açlığı Modern Dünyayı Nasıl Şekillendirdi] (2021)

Deli ve Dâhi
İngilizcenin En Kapsamlı İlk Sözlüğünün Hazırlanışının Çılgın Hikâyesi
Simon Winchester

Orijinal Adı: *The Professor and the Madman: A Tale of Murder, Insanity, and the Making of the Oxford English Dictionary*

İthaki Yayınları - 2096
İthaki Arşiv - 4

Yayın Yönetmeni: *Alican Saygı Ortanca*
Sanat Yönetmeni: *Hamdi Akçay*

Yayına Hazırlayan: *Emirhan Burak Aydın*
Düzelti: *Gökay Sıra*
Kapak Tasarımı: *Barış Şehri*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Mehmet Büyükturna*
1. Baskı, Mart 2022, İstanbul

ISBN: 978-625-8401-17-2

Sertifika No: 46603

Türkçe Çeviri © Füsun Doruker, 2022
© İthaki, 2022
© Simon Winchester, 1998

Türkçe telif hakkı Anatolialit Ajansı aracılığıyla yapılan anlaşmayla alınmıştır.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr - www.ithaki.com.tr - www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 48625

Simon Winchester

Deli ve Dâhi

İngilizcenin En Kapsamlı İlk Sözlüğünün Hazırlanışının Çılgın Hikâyesi

Çeviren
Füsun Doruker

ithaki

"G. M.'nin anısına"

İÇİNDEKİLER

	Açılış	9
1	Lambeth Marsh'ta, Gecenin Karanlığında	12
2	İneklere Latince Öğreten Adam	30
3	Savaş Çılgınlığı	47
4	Dünyanın Kız Çocuklarını Toplamak	74
5	Büyük Sözlük Tasarlanıyor	97
6	2. Blok Hücrelerindeki Biliminsanı	110
7	Listeleri Hazırlamak	124
8	Halka Halka Sanat, Kalıp-Çay, Esmer Buğday	136
9	Zihinlerin Buluşması	152
10	Acımasız Yaralama	173
11	Geriye Kalan Anıtsal Eserlerdir	186
	Kapanış	201
	Yazarın Notu	205
	Teşekkürler	208
	Daha Geniş Bir Okuma Tecrübesi İçin Tavsiyeler	214

Açılış

Mysterious (mɪˈstɪərɪəs), *ante.* [f. Lat. *mysterium* MYSTERY + OUS Krş. Fra. *mystérieux.*]
1. Gizem dolu veya gizem yüklü; sır perdesi ardında; insan kavrayışına ve idrakına kapalı; akıl almaz, anlaşılmaz; açıklanması, çözümlenmesi, keşfedilmesi zor ya da olanaksız; kaynağı, doğası ya da amacı bilinmeyen, belirsiz, karanlık.

Yaygın efsaneye göre çağdaş edebiyat tarihinin en ilginç sohbetlerinden biri 1896 yılında Berkshire beldesindeki küçük Crowthorne köyünde, serin ve sisli bir öğle sonrası yapıldı.

Sohbetin taraflarından biri *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün editörü Dr. James Murray'ydi. O gün, sözlüğün meydana getirilmesine yardımcı olan binlerce gönüllüden en fazla katkıda bulunan Dr. W.C. Minor adlı kişiyle görüşebilmek için Oxford'dan Crowthorne'a kadar trenle seksen kilometrelik bir yolculuk yapmıştı.

O güne kadar yaklaşık yirmi yıl boyunca bu iki adam, İngiliz dilinin ince ayrıntıları üzerine sürekli temas hâlinde olmuşlar ama hiç karşılaşmamışlardı. Dr. Minor hiçbir zaman Crowthorne'daki evinden çıkmak, Oxford'a gelmek için istekli olmamıştı. Kendisine yapılan davetlerden affını istemiş fakat herhangi bir açıklama yapmamıştı.

Dr. Murray'nin ise sözlüğün hazırlandığı merkez olan Ox-

ford'daki ünlü Scriptorium'da işlerinin yoğunluğundan dolayı pek fazla boş zamanı yoktu ama sözlüğün oluşturulmasına bunca yardımı dokunan bu gizemli ve ilgi çekici insanla tanışıp teşekkür etmeyi çok istiyordu. 1890'lı yılların sonlarında, sözlüğün tamamlanmasına doğru, katkıda bulunanların tümü resmen ödüllendirilmekteydi ve Murray de Dr. Minor gibi çok alçakgönüllü olanların bile değerli çalışmalarının göz ardı edilmemesi için özel bir çaba gösteriyordu. Böylece onu ziyaret etmeye karar verdi.

Dr. Murray ziyarete gitmeye karar verince bir telgraf çekip kasım ayında belirlenecek bir çarşamba günü saat ikide Crowthorne İstasyonu'nda ya da o zamanlar köydeki ünlü erkek lisesinin adıyla bilinen Wellington Koleji İstasyonu'nda olacağını bildirdi. Oxford'dan yola çıktığında hava çok güzeldi, trenler saatinde hareket ediyordu, kısacası işler yolundaydı.

İstasyonda James Murray'yi pırıl pırıl cilalanmış bir at arabası ve üniformalı bir sürücü bekliyordu; nal sesleri arasında Berkshire'ın kırlara uzanan yollarında ilerlediler ve yirmi dakika kadar sonra, büyük ve görüntüsü neredeyse ürküten kırmızı tuğladan yapıya doğru uzanan, iki yanında yüksek kavaklar dizili araba yoluna girdiler. Ciddi ifadeli bir uşak tanınmış sözlük yapımcısını karşıladı ve üst kattaki kütüphanede kocaman bir maun çalışma masasının ardında oturan önemli kişinin yanına götürdü. Dr. Murray başıyla selam verdi ve uzun süre prova ettiği kısa konuşmasını yaptı:

"İyi günler dilerim, efendim. Ben Londra Filoloji Derneği'nden, *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün editörü Dr. James Murray. En sonunda sizinle tanışmak benim için büyük bir onur ve zevk, efendim. Siz benim en büyük yardımcım Dr. W. C. Minor olmalısınız."

Karşılıklı mahcubiyet duygusuyla yüklü kısa bir sessizlik oldu. Bir taraflardaki bir saatin tik takları duyuluyordu. Koridordan ayak sesleri, uzaklardan bir anahtar şıkırtısı geldi. Sonra

masanın ardında oturan adam, gırtlağını temizleyip konuşmaya başladı:

"Sözünü ettiğiniz kişi olmadığımı üzülerek belirtirim, efendim. Durum sandığınız gibi değil. Aslında ben Broadmoor Suçlu Akıl Hastaları Hastanesi'nin yöneticisiyim. Dr. Minor gerçekten de burada. Kendisi mahkûmlarımızdan biri. Yirmi yıldan fazla zamandır burada hasta olarak bulunuyor. Hastanemizin en eski sakinlerindendir."

Bu olaya dair resmi devlet dosyaları gizli ve yüz yıldan fazla zamandır kilit altında tutulduğu hâlde kısa süre önce onları görmeme izin verildi. Bu kitapta, o dosyaların ortaya serdiği garip, acıklı ama yine de insanı manevi açıdan heyecanlandıran hikâyeyi okuyacaksınız.

1

Lambeth Marsh'ta, Gecenin Karanlığında

Murder (mɐ͟ɹdəɹ), İsim Biçimleri: i morþor, - ur'dan, 3–4 morþre, 3–4, 6 murthre, 4 myrþer, 4–6 murthir, morther, 5. *İskoç d.* murthour, murthyr, 5–6 murthur, 6 mwrther, *İskoç d.* morthour, 4–9 (günümüzde *lehçe* ve *tarihi* ya da *arkaik*) murther; ß. 3–5 murdre, 4–5 moerdre, 4–6 mordre, 5 moordre, 6 murdur, mourdre, 6- murder. [Eski İngilizce *morþor* geçişsiz f.: (çoğul eril hâli *morþhas:* = Gotik *maurþr* geçişsiz f.: -Teuton d. **murþo*^{m}: -Teuton öncesi **mrtro-m:* dişil-kök **mer-: mor: mr-* ölmek, Latinceden *morî* ölmek, *mors* (*morti-*) ölüm, Yun. *μορτός*, *βροτός*, ölümlü, Sanskritçe *mr,* ölmek, *marά* eril, *mrti* dişil, ölüm, *márta* ölümlü, Eski Slavca *mîêti,* Litvanya d. *mirti* ölmek, Galce *marw,* İrlanda d. *marþ* ölü.

Bu sözcük Teuton dillerinde bulunmuyor ama İngilizce ve Gotik dillerde var. Kıta Almanya'sında kullanılmış, kaynağı Eski Fra. *murdre, murtre,* (modern Fra. *meurtre*), Ortaçağ Lat. *mordrum, murdrum* ve Eski Yük. Alm. *murdren* türevi vardı. MURDER fiil. Gotik dışında tüm Teuton dillerinde aynı kökten farklı sonekle eşanlamlı bir sözcük vardı: Eski İng. *morð* geçişsiz f., eril, (MURTH[1]) Eski Slav, *morð* geçişsiz f. Eski Kuzey Felemenk d. *morth, mord* geçişsiz f., Ort. Flaman d. *mort, mord,* geçişsiz f. (Flaman d. *Moord),* Eski. Yük. Alm. *mord* (Ort. Yük. Alm. *mort* modern Alm. *mord*). Esk. İzlanda d. *morð* geçişsiz f:-Teuton

d. **murþo-* ;-Teuton öncesi **mrto-*. Orijinal *ð* harfinin *d* harfine değişmesi (genel eğilim *r* harfli heceden önceki *d* harfinin *ð* harfine değişimi olmasına karşın) AF. (Anglo-Fransız) etkisiyle olabilir: *murdre, moerdreve* Lat. hukuk dilinde *murdrum*].

1. Cinayet suçunun en tiksindirici biçimi; öldürme. *İngilizce* (*İskoç* ve *ABD*) *hukuk dilinde* bir insanın önceden planlayarak yasadışı bir biçimde bir başka insanı öldürmesi; çoğunlukla *kasten* (*taammüden*) *cinayet.*

Eski İngilizcede bu sözcük ağır ceza verilen tüm öldürme vakaları için kullanılırdı, (aynı zamanda "melanet", "ölümcül biçimde yaralama", "işkence" anlamlarını da içerirdi). Tam anlamı ise *gizli* cinayetti. Antik Almancada (modern anlamda olduğu gibi) bu eylem bir suç olarak görülürdü. Açık cinayet ise kan davası ya da misilleme nedeniyle işlenen bir suç olarak kabul edilirdi. I. Edward döneminde bile, Britton AF. *murdre* sözcüğünün yalnızca katilin ve maktulün kimliklerinin bilinmediği öldürme olayları için kullanıldığını söylemiştir. Cinayetin hukuksal tanımına giren "önceden planlama" (şimdiki yorumdan farklı biçimde) bir tanım olarak özel bir hukuksal ayrıntı getirmiyordu. Bir insan "kasten öldürmekle" suçlandığı durumda bile maktülünü öldürmeyi amaçlamış olmayabilir. Yasadışı bir davranıştan dolayı ölüm olayı meydana geldiğinde, bunu yapan kişi maktulün ölümüne yol açacağını ya da yaralamanın ölüme neden olacağını biliyordur. Olayın "cinayet" olarak kabul edilmesi için katilin akıl sağlığının yerinde (İngiltere için geçerli ama İskoçya için geçerli değil) olması ve ölümün, sebebiyet veren olayı izleyen bir yıl, bir gün içinde gerçekleşmiş olması gerekir. İngiliz hukukunda suçun dereceleri yoktur. ABD'de ise yasalar "birinci derecede cinayet" (bu durumda hafifletici sebepler yoktur) ve "ikinci derecede cinayet" ayırımı yapmaktadır.

Kraliçe Victoria döneminde Londra'nın Lambeth Marshı gibi suç oranıyla ünlü bir kesiminde bile silah sesleri pek seyrek duyulurdu. Kenar mahallelerden ve Westminster'ın hemen karşısında, Thames'in kıyılarına karanlık ve canavarca çöken günahın keşmekeşinden ibaret olan korkutucu bir yerdi, buraya ayak basmaya cesaret edebilecek pek az saygın Londralı vardı. Kentte şiddet olaylarının en fazla yaşandığı semtti, haydutlar Lambeth'ten eksik olmazdı, bir zamanlar bir gırtlak kesme furyası yaşanmıştı ve kalabalık sokaklarında en acımasız yankesiciler dolaşırdı. Fagin, Bill Sikes ve Oliver Twist herhalde Victoria dönemi Lambeth'ine rahat uyum sağlardı: Burası Dickens'ın Londra'sının en bariz yüzüydü.

Gelgelelim burası eli silahlı adamların yeri değildi. Başbakan Gladstone'un döneminde Londra'nın diğer semtlerinde olduğu gibi Lambeth'te de silahlı suçlu diye bir şey pek bilinmezdi. Tabancalar pahalıydı, hantaldı, kullanımı zordu, gizlemesiyse hepsinden zordu. Ateşli silahla suç işlemek tıpkı bugün olduğu gibi, o tarihte de İngilize yakışmayan bir davranış" olarak görülürdü ve bu husus yazılmış çizilmiş, yani kayıtlara geçmişti. "Bu ülkede 'adam vurmak' suçu Amerika'da olduğu kadar yaygın olmadığı için ne kadar mutluyuz," deniyordu Lambeth'in haftalık gazetesindeki bir makalede.

17 Şubat 1872 Cumartesi gecesi saat ikiyi biraz geçe duyulan üç el silah sesi, hiç beklenmeyen, tahmin edilmeyecek, âdeta afallatan bir gürültü kopardı. Üç, belki de dört silah sesi soğuk ve isli bir neme sahip geceyi aydınlatan ay ışığında uzun uzun yankılandı. Henry Tarrant adlı, o sırada Southwark Emniyeti L Bölüğü'nde görevli genç polis memuru bu sesleri duydu ve pek sık işitmiyor olsa da bunun silah sesi olduğunu fark etti.

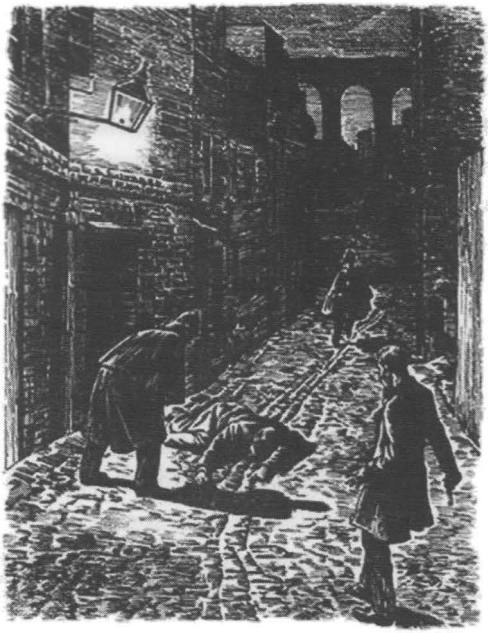
Tarrant'ın daha sonra not alacağı üzere saat ikiyi henüz çalmıştı, gece nöbetinin rutin görevlerini yerine getirmek üzere Waterloo Tren İstasyonu'nun yanındaki su kemerlerinin altında ağır ağır yürüyor, dükkânların kilitlerini kontrol ediyor ve insanın iliğini kemiğini donduran soğuk havaya sövüp sayıyordu.

Silah seslerini duyunca o civarda devriye gezdiklerini "umduğu" meslektaşlarını uyarmak için düdük çalıp koşmaya başladı. Birkaç saniye içinde o günlerde hâlâ köy denilen bölgenin kaygan sokaklarını aştı ve seslerin geldiği yer olduğundan hiç kuşku duymadığı Belvedere Caddesi'ne ulaştı.

Tiz düdük sesini duyan Henry Burton ile William Ward isimli polisler de aynı zamanda olay yerine vardılar. Burton, notlarına göre, seslerin geldiği yere vardığında meslektaşı Tarrant'ın bir adamı tutuklamak üzere yakaladığını gördü. "Hadi!" diye bağırdı Tarrant. "Yola çık. Biri vuruldu!" Belvedere Caddesi'ne koşan Ward ile Burton ölmek üzere olan adamın hareketsiz bedenine birkaç saniye içinde ulaştı. Hemen adamın yanına çöktüler, görgü tanıkları iki polisin miğferleriyle eldivenlerini çıkarıp kurbanın üzerine eğildiğini gördüler.

Kaldırıma akan kanın bıraktığı izleri, Londra'nın en dramatik üsluplu gazeteleri aylar boyunca İĞRENÇ BİR CÜRÜM, KORKUNÇ BİR OLAY, BİR CANAVARLIK VAKASI, FECİ BİR CİNAYET olarak tanımlayacaklardı.

Sonunda gazeteler sanki Lambeth semtinin varlığı bir trajedi değilmiş gibi bu olayı Lambeth Trajedisi olarak adlandırdılar. Bölge halkının düşük standartlarına göre bile bu son derece olağandışı bir olaydı. Gerçi cinayetin işlendiği noktada ucuz gazetelerin sık sık belirtmeye bayıldıkları gibi, daha önceleri de çok garip olaylar yaşanmıştı ama bu türden zincirleme sonuçlara yol açacak bir olay o güne dek görülmemişti. İşlenen suçun ve sonuçlarının bazı yönleri çok üzücü ve neredeyse inanılmazdı ama bu hikâyede anlatılacağı üzere tümü de böylesine trajik değildi. Hem de hiç.

Kentin merkeziyle güneydeki beldeleri birleştiren karayollarının ve demiryollarının arasına sıkışmış olan Lambeth, İngiltere başkentinin bugün bile en sevimsiz semtidir. Bir zamanlar en yoksulların yaşadığı bu bölgenin moralini düzeltmek adına 1951 yılında eğlencelerin düzenlendiği fuar alanında şimdi Royal Festival Hall ve Southbank Centre yükseliyor. Bunların dışında son derece özelliksiz ve çirkin olan semtte önemsiz hükümet kurumlarının yer aldığı, hapishaneyi andıran sıra sıra binalar, çevresinde kış rüzgârlarının acımasızca dolandığı bir petrol şirketinin merkezi, adları akılda kalmayan birkaç bar ve gazete bayisi bulunuyor. Son zamanlarda Manş Tüneli Ekspresi için terminali büyütülen Waterloo Tren İstasyonu da semtin odak noktası olarak bir mıknatıs gibi her şeyi kendine çekiyor.

Eski dönemlerin demiryolu yöneticileri Victoria, Paddington hatta St. Pancras ve King's Cross gibi istasyonlar için dev boyutlarda, son derece lüks binalar inşa ettikleri hâlde Waterloo

İstasyonu yakınına görkemli bir otel inşa etmek zahmetine girmediler. Yakın zamana kadar Londra'nın en kötü semtlerinden biri olan Lambeth ancak Festival Hall alanının genişletilmesiyle, saygın kişilerin ara sıra da olsa uğradığı bir yer oldu. Victoria devrinde gemilerle gelen yolcuları taşıyan trenlerden inenler burada gereğinden fazla kalmak istemezlerdi; bugün bile insanlar bu bölgeye gelmek için pek bir neden bulamıyorlar. Gerçi durumu yavaş yavaş düzeliyor ama kötü şöhreti henüz unutulmadı.

Yüz yıl önce ise kesinlikle kötü bir yerdi. Thames Nehri'ne karışan Neckinger isimli küçük bir akıntının birleştiği daracık, ıslak patikalarla çevrili, âdeta hiç kurumayan bir bataklıktı. Toprağın sahipleri olan Canterbury Başpiskoposluğu ile Cornwall Dükü çok zengindiler gerçi ama nehrin karşı kıyısında güzel parklar, köşkler, bahçeler inşa ettiren Grosvenor, Bedford ve Devonshire gibi Londra'nın diğer büyük lordlarının aksine Lambeth'in gelişmesi için hiçbir şey yapmamışlardı.

Sonuçta da burası ardiyelerle, kiraya verilen eğreti evlerle, çirkin binalarla dolup taşmıştı. Bir zamanlar genç Charles Dickens'ın da çalıştığı türden ayakkabı boyası imalathaneleri, sabun üreticileri, küçük boya atölyeleri, tabakhaneler hep buradaydı. Geceleri yerel halkın en alt tabakası sokaklarda derilerin rengini koyultmak için kullanılan ve "saf" tabir edilen köpek pisliklerini toplarlardı.

Hungerford Köprüsü'nün hemen kuzeyindeki Belvedere Caddesi'nde bulunan Red Lion Bira Fabrikası'ndan iç bayıltıcı şerbetçiotu ve maya kokusu yükselirdi sürekli. Köprü ise tüm bataklığı sarıp sarmalayan demiryollarının simgesi gibiydi. Tabutları Woking semtindeki mezarlıklara taşıyan Londra Necropolis Railway'in* trenleri de dahil olmak üzere, tüm trenler neredeyse bir kilometre uzunluğunda vagonları çekerken bataklığın üzerindeki viyadüklerden uflaya puflaya geçerlerdi. Lambeth zaten hava ve ses kirliliğiyle nam salmış olan kentin en gürültülü ve en pis semti kabul edilirdi.

---

* Londra'ya otuz yedi kilometre uzaklıktaki Brookwood Mezarlığı'na mevtalarla yas tutanları taşımak üzere kurulmuş bir demiryolu şirketi. Mezarlığa ilgi devam etmeyince 1941'de kapandı. *–yhn*

Üstelik Lambeth Marsh, hem Londra hem de Westminster'ın yasal yönetimi dışındaydı. 1888'e dek Surrey bölgesine bağlıydı ve başkent halkına uygulanan hayli sert yasalar, Waterloo, Blackfriars, Westminster ya da Hungerford gibi yeni köprülerden Lambeth'e geçenleri bağlamıyordu. Böylece bu bölge kısa zamanda sınırsız bir eğlence yeri olarak tanındı ve randevuevleriyle, müstehcen oyunların sahnelendiği tiyatrolarla dolup taştı. Bir erkek, bir avuç bozuk para karşılığında her türlü eğlenceyi, her türlü hastalığı burada bulabiliyordu.

Londra'daki sansür kurulunun izin vermeyeceği piyesleri izlemek, sabahın erken saatlerine kadar absent içmek, Paris'ten kaçak getirilmiş en yeni pornografik dergileri okumak, ailenizden birileri, Londra polisi ya da o dönemdeki yaygın adıyla Bow Sokağı aynasızları tarafından kovalanmayacağınızı bilerek reşit olmayan kızlarla beraber olmak için Lambeth'e ya da dillere destan adıyla, "Surrey cihetine" gidebilirdiniz.

Öte yandan, tüm kenar mahalleler gibi yaşam ucuz olduğundan bazı saygın insanlar da yaşamak ve çalışmak için Lambeth'i seçiyorlardı. Sekiz yıldır Red Lion Bira Fabrikası'nda çalışan George Merrett da bunlardan biriydi. Cornwall Sokağı'nda Cornwall Kulübeleri'nden birinde yaşayan Merrett, kazanlarının altında yirmi dört saat ateş yanması gereken fabrikanın ateşçilerindendi. Victoria dönemi Londra'sında çalışan genç işçilerin çoğu gibi George ile karısı Eliza da kırsal kesimden gelmişlerdi. Wiltshire'da bir köyde doğan George ile Gloucestershire'daki bir köyde doğan Eliza çiftliklerde çalışmakta, kendilerini koruyacak bir sendikaları ve işçiler arasında herhangi bir dayanışma olmadığından acımasız patronları için birkaç kuruş karşılığında en ağır işleri yapmaktaydılar, iki genç Cotswolds'daki bir panayırda tanıştılar ve Swindon'dan kalkan yeni hızlı trenle ancak iki saat uzakta olan Londra'nın sunduğu sınırsız olanaklardan birlikte yararlanmaya karar verdiler. Önce kuzey Londra'ya yerleştiler, ilk kızları Clare 1860'ta burada doğdu. Sonra kentin merkezine taşındılar ve

1867'de çocukların sayısı artıp iş bulmak ve geçinmek zorlaşınca, kendilerini Lambeth'in kalabalığı arasında, bira fabrikasının yakınında buluverdiler.

Genç çiftin yaşadığı ev ve ortam tıpkı çizer Gustave Doré'nin Paris'ten başlayan ürkütücü gezileri sırasında çizdiklerine benziyordu: Kararmış tuğla evler, is karası, birbirine bitişik çirkin binalar, hepsinde birer tuvalet, birer çamaşır kazanı ve çamaşır ipi bulunan minicik arka avlulardan ibaret bir âlem, ıslak ve kükürt kokulu bir hava ile Londra'ya özgü kaba saba, umursamaz eğlenceyle iç içe. Merrett'ların köylerindeki tarlaları, elma şaraplarını, tarlakuşlarını özleyip özlemediklerini ya da en ideal olanın geride bıraktıkları yaşam olduğunu düşünüp düşünmediklerini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

1871 kışına gelindiğinde Londra'nın kenar mahallelerinde yaşayanların çoğu gibi George ile Eliza'nın ailesi de on üçündeki Clare'den on iki aylık Freddy'ye kadar altı çocukla epey kalabalıklaşmıştı. Bayan Merrett, yedinci hamileliği nedeniyle tekrar yatağa bağlı kalmak üzereydi. Lambeth'teki çoğu aile gibi onlar da çok yoksuldular. George Merrett'ın yirmi dört şilin tutarındaki haftalığı o yıllar için bile çok azdı. Başpiskoposluğa ödedikleri kiradan sonra karnını doyurmak zorunda olan sekiz kişi için yeterli yiyeceği alabilmek gerçekten de çok zordu.

Cumartesi gecesi saat ikiye doğru önceden anlaştıkları gibi, komşusu pencereye vurarak George'u uyandırdı. Genç adam yataktan fırlayıp sabah vardiyasına hazırlandı. İnsanın içine işleyen soğuğa karşı elinden geldiğince kalın giyinmeye çalıştı. Eskimiş gri gömleği, ince ceketi, paçaları uçkurlu kadife pantolonu, yün çorapları, siyah çizmeleri, çoban kepeneğine benzeyen üstlüğü ve giyilmekten incelmiş paltosu... Giysileri onu sıcak tutmaya yetmiyordu, üstelik pek temiz de sayılmazlardı ama sekiz saat boyunca kazanların altına kömür atacağından, görünümüne aldırış ettiği yoktu.

Evden çıkarken piposunu yaktığını anımsıyordu karısı. Kocasını son olarak Lambeth sokaklarının çok yeni tanıştığı gaz

lambalarının ışığında gördü. Adam sıcak soluğunu gecenin dondurucu ayazına bıraktı, belki de piposunun dumanını savurdu, kararlı adımlarla Cornwall Sokağı'nın köşesine kadar yürüdü ve Belvedere Sokağı'na dönüp gözden kayboldu. Yıldızlı gecede yankılanan ayak sesleri duyulmaz olduğunda geriye yalnızca trenlerin hiç bitmeyen gürültüleri kalmıştı.

Bayan Merrett'ın kaygılanması için hiçbir neden yoktu: Bundan önceki yirmi günde olduğu gibi, kocası yine sabah vardiyasında çalışmaya gidiyordu. George oymalı demir kapının, yüksek duvarların ardındaki bira fabrikasında, bütün Londra'nın çok iyi bildiği o kırmızı aslan ambleminin altında, kazanlara kömür atacaktı. Belki bu işten fazla para kazanmıyordu ama Red Lion Bira Fabrikası gibi ünlü bir kuruluşta çalışmak yine de gurur vericiydi.

Ne var ki o gece George Merrett fabrikaya ulaşamadı. Tennison Sokağı'nın köşesinden geçerken, bira fabrikasının duvarına bitişik olan Lambeth Kurşun Atölyesi'nin güney tarafından bir haykırış yükseldi. Bir adam çığlıklar atarak ona doğru koşuyordu. Merrett ani bir korkuya kapıldı. Sıradan bir haydut değildi bu. Karanlığın içinden fırlayan, yüzü maskeli, elinde ucu kurşunlu bir cop olan gerçekten sıradışı biriydi. Merrett dehşet içinde koşarken kaygan taşların üzerinde ayakları kayıyordu. Adam hâlâ öfkeyle bağırarak onu kovalıyordu. Derken inanılmaz bir şekilde adam durup tabancasını çıkardı, nişan aldı ve tetiği çekti.

Mermi Merrett'ın başının hemen üzerinden geçip fabrikanın duvarına saplandı. Biraz daha hızlı koşmaya çabaladı. Bağırarak yardım istedi. Bir el daha ateş edildi. Bir kez daha ve belki bir kez daha. Sonuncu kurşun talihsiz Merrett'ın boynuna saplandı. Adam olduğu yere yüzükoyun yığıldı ve kendi kanının gölcüğünde kaldı.

Birkaç dakika sonra Polis Memuru Burton'ın ayak sesleri duyuldu. Burton talihsiz adama yaklaştı, onu kucağına alıp rahatlatmaya çabaladı. William Ward adlı öteki polis hâlâ arabaların

geçip gittiği Waterloo Caddesi'nden tek atlı bir araba çevirdi. Yaralı adamı usulca yerden kaldırıp arabaya yerleştirdiler ve arabacıya son sürat Belvedere Sokağı'ndan beş yüz metre ilerde, Başpiskopos'un Londra'daki sarayının karşısındaki St. Thomas Hastanesi'ne götürmesini söylediler. Yaralı adamı hastanenin acil servisine yetiştirmek için koşan atların taşlara çarpan nallarında kıvılcımlar çakıyordu.

Nafile bir koşturmacaydı. Doktorlar George Merrett'ı muayene edip boynundaki yarayı dikmeye çalıştılar. Fakat şahdamarı parçalanmış, yüksek kalibreli kurşunların ikisi de belkemiğine isabet etmişti.

Bu hiç beklenmedik cinayeti işleyen adamı, Polis Memuru Tarrant birkaç dakika içinde tutukladı. Uzun boylu, dik duruşlu, mağrur, iyi giyimli erkeği polisler "asker görünüşlü" diye tanımladılar. Namlusundan duman çıkan revolveri sağ elindeydi. Kaçmaya kalkışmadan polis memurunun kendisine yaklaşmasını bekledi. "Ateş eden kimdi?" diye sordu polis memuru.

"Ben ettim," diyerek silahını kaldırdı adam ve Tarrant tabancayı elinden kaptı.

"Kime ateş ettiniz?"

Adam Belvedere Sokağı'nda bira fabrikasının yakınındaki gaz lambasının altında yatan cansız bedeni işaret etti, tarihin kaydettiği en saçma sapan sözü söyleyerek de en zayıf yönlerinden birini açığa vurdu:

"O bir erkekti," dedi kibirli bir sesle, "bir *kadını* vuracak kadar korkakça davranacağımı düşünmüyorsunuz, değil mi?"

Bu arada diğer iki polis olay yerine gelmişti. Tabii meraklı bir kalabalık da toplanmaya başlamıştı. Hungerford Köprüsü'ndeki gişede çalışan adam da oradaydı ve önce "bir kurşun da ben yerim" diye korkup dışarı çıkmaya çekindiğini söylüyordu. Bu arada, silah patladığında Tennison Sokağı'ndaki evinde soyunmakta olan bir kadın da oraya gelmişti. Anlaşılan bu sokakta herhangi bir saatte soyunmuş kadınlar bulunması çok doğaldı. Tarrant meslektaşlarına yaralıyı gösterip yardım etmelerini ve kalabalığı

dağıtmalarını söyledi ve hiç karşı koymayan katil zanlısını Tower Caddesi'ndeki karakola götürdü.

Tarrant'ın serinkanlı, kendine hâkim, alkol etkisinde olmayan bir kişi diye tanımladığı sanığın hapishane yolunda birdenbire çenesi düştü ve olayın korkunç bir kaza olduğunu, yanlış adamı vurduğunu iddia etmeye başladı. Aslında bambaşka birinin peşindeydi. Odasına birisi girmişti, onu kovalıyordu ve kendini savunmaya hakkı olduğundan da kesinlikle emindi.

Tarrant eliyle omzunu tutunca, "Bana dokunmayın!" dedi ve daha nazik bir sesle devam etti: "Üstümü aramadığınızı biliyorsunuz, değil mi?"

"Bunu karakolda yapacağım."

"Başka bir tabancam olmadığından ve sizi vurmayacağımdan nasıl emin olabilirsiniz?"

Soğukkanlı polis memuru, eğer bir tabancası daha varsa, şimdilik onu cebinden çıkarmamasının daha iyi olacağını söylemekle yetindi.

"Ama bir bıçağım var," dedi tutuklu.

Kolayca heyecanlanmayan Tarrant, "Onu da cebinizden çıkarmayın," diye yanıtladı.

Yapılan aramada başka tabanca bulunamadı ama sırtında, kemerine tutturulmuş deri bir kılıfta uzun bir av bıçağı taşıdığı anlaşıldı. "Bir ameliyat gereci," diye açıkladı adam. "Her zaman yanımda taşımam."

Üst aramasını bitiren Tarrant, masa başında görevli çavuşa birkaç dakika önce Belvedere Sokağı'nda yaşananları anlattı ve ikisi birden tutukluyu sorguya çekmeye başladılar.

Adamın ismi William Chester Minor'dı. Otuz yedi yaşındaydı ve polislerin görünümünden tahmin ettikleri gibi eski bir subaydı. Aynı zamanda da cerrah. Londra'ya geleli bir yıl bile olmamıştı. Tennison Sokağı 41 numaradaki evin üst katındaki sade döşenmiş kiralık bir odada oturuyordu. Aslında böyle tutumlu davranması için bir neden yoktu çünkü Minor gayet zengin sayılırdı.

Kentin bu kesimine gelmesinin tek sebebinin para olmadığını ima ettiyse de diğer nedenler sorgulanmasının ilk aşamasında ortaya çıkmadı. Güneş doğarken, cinayetle suçlanarak Horsemonger Lane Hapishanesi'ne götürüldü.

Ama işleri karıştıran bir nokta daha vardı. William Minor, New Haven, Connecticut'tan geliyordu. Amerikan ordusunda subaylıktan ayrılmıştı. Yani bir Amerikalıydı.

Bu bulgular olayı biraz daha çıkmaza soktu. Amerikan temsilciliğine haber verilmesi gerekiyordu. Günlerden cumartesi olmasına karşın, Dışişleri Bakanlığı Londra'daki ABD Büyükelçiliği'ne, ordu doktorlarından birinin cinayet suçlamasıyla tutuklandığını resmen bildirdi. Belvedere Sokağı, Lambeth'taki olay pek sık rastlanır cinsten olmadığından zaten birdenbire ün kazanmıştı, şimdi bir de uluslararası boyut kazanıyordu.

Okyanusun karşı kıyısındaki rakiplerine kinlerini kusmaktan her zaman keyif alan İngiliz gazeteleri, haberin bu yönünü öne çıkarmak için ellerinden geleni yaptılar. Şöyle diyerek burun kıvırıyordu *South London Press*:

> Amerikalıların insan hayatına verdikleri değerin ölçüsü, İngilizlerle aralarındaki en büyük fark olarak görülebilir ve ülkemizde yaşanan bu olay şok yaratacak bir örnektir. Elim bir hatanın kurbanı olarak yaşamını yitiren adamın karısı doğum yapmak üzere. Geride kalan, en büyüğü yalnızca on üç yaşında olan yedi çocuk dünyanın merhametine terk edildi. İyi niyetli insanların dul kadına ve yetim çocuklara yardım elini uzatmaya hazır olduklarını söylemek bile bizleri sevindiriyor. Bu feci trajedinin kurbanlarına herkesin elinden geleni yapıp az da olsa yardımcı olacağını umut ediyoruz. ABD Konsolos Yardımcısı, düşünceli davranarak Londra'da yaşayan Amerikalılar arasında bir kampanya başlattı ve kendi vatandaşlarının yarattığı bu acıyı telafi etmek amacıyla çaba göstermeleri çağrısında bulundu.

Scotland Yard dedektifleri, okyanusun her iki yanında adaletin yerine getirilmesini isteyen feryatlara yol açan bu önemli olaya el koydu. Sessizliğini yalnızca kurbanı tanımadığını ve onu yanlışlıkla vurduğunu söylemek için bozan, hapishane hücresindeki Minor başka bir açıklama yapmadığından, dedektifler bu cinayetin ardında herhangi bir gizli neden olup olmadığını araştırmaya başladılar. Böylece de olağanüstü ve trajik bir yaşam öyküsünü ortaya çıkardılar.

William Minor'ın bir önceki sonbaharda İngiltere'ye gelmesinin nedeni hastalığıydı. Gazeteler bu hastalığın "özel yaşamındaki düzensizlikten ileri geldiğini" iddia ettiler. Daha sonra onu savunması için atanan avukat, İngiltere'ye geliş nedeninin Victoria dönemi doktorlarının "iltihaplanmış" diye tanımladıkları beynini dinlendirmek olduğunu açıkladı. Minor'ın "beyninde bir zedelenme" olduğu ileri sürülmüş ve bunu oluşturabilecek çeşitli nedenler ortaya atılmıştı. Avukatının açıkladığına göre Amerika'da bir akıl hastanesinde yatmış ve sağlık nedeniyle ordudan emekliye ayrılmıştı. Tanıyanlar "iyi öğrenim görmüş, zarif ama çapkın ve sıradışı alışkanlıklara sahip bir beyefendi" olarak tanımlıyordu onu.

Önce West End bölgesindeki Radley's Oteli'ne yerleşmiş ve trenle Avrupa'nın önemli kentlerine yolculuklar yapmıştı. Yale Üniversitesi'ndeki bir dostundan ünlü İngiliz ressam ve eleştirmen John Ruskin'e bir tanıtma mektubu getirmişti. İki adam bir kez görüşmüşler ve Ruskin, Minor'a yolculuğa çıkarken bir dinlenme yöntemi olarak yanına suluboyalarını alıp resim yapmasını öğütlemişti.

Polisin tahminine göre Minor 1871 Noel'inden hemen sonra West End'den ayrılıp Lambeth'e yerleşmişti. Onun gibi iyi eğitim almış, görgülü bir insana göre kuşku verici bir seçimdi ama daha sonra itiraf ettiği gibi kolay elde edilebilen kadınlara burada daha rahat ulaşabiliyordu. Amerikalı yetkililer Scotland Yard'a onun orduda bulunduğu süre içindeki davranışları hakkında bir

dosya bulunduğunu bildirmişlerdi. Görevle gönderildiği kentlerin o yıllarda "Karanlık Mahalle" diye adlandırılan semtlerini sık sık ziyaret ettiği biliniyordu ve özellikle New York'ta Governor's Island'da görevli olduğu sürece Manhattan'ın en ünlü bıçkın barları ve müzikhollerinin müdavimi olduğu kayıtlara geçmişti. Söylendiğine göre doymak bilmez bir cinsel iştahı vardı. En az bir kez zührevi hastalığa yakalanmıştı ve Horsemonger Lane Hapishanesi'nde yapılan muayenede geçirdiği belsoğukluğunun izlerini halen taşıdığı ortaya çıkmıştı. Bu hastalığı bir fahişeyle kurduğu ilişkiden kaptığını ve idrar yoluna beyaz Ren şarabı enjekte ederek tedavi olmayı denediğini kendisi açıklamıştı. Bu son derece gülünç bir girişimdi ve başarısız olmasına da şaşmamak gerekiyordu.

Kiraladığı oda ise yaşamının karanlık yüzünü hiç de yansıtmıyordu. Dedektifler pirinç kenarlı ağır deri bavulunda gayet yüksek miktarda özellikle Fransız parası, altın bir saat ve köstek, tabancası için Eley mermileri, cerrahlık belgesi ve ABD ordusunda yüzbaşı rütbesine yükseltildiğini gösteren beratı bulduklarını bildirdiler. Ayrıca Ruskin'e yazılmış bir tanıtma mektubu ve Minor tarafından yapıldığı varsayılan çok sayıda suluboya tablo vardı. Tabloları her gören, özellikle Crystal Palace'ın ardındaki tepelerden Londra görüntülerinin çok yetenekli biri tarafından yapıldığını söylemişti.

Ev sahibesi Bayan Fisher onun çok iyi bir kiracı ama garip bir adam olduğunu söyledi. Sık sık birkaç günlük yolculuklara çıkıyordu ve dönüşte Charing Cross ya da Crystal Palace gibi otellerin faturalarını herkes görsün diye ortalıkta bırakıyordu. Kadının söylediğine göre, son derece huzursuz bir adamdı. Sık sık odasındaki eşyaların yerlerinin değiştirilmesini istiyordu. Aynı zamanda birilerinin odasına girmesinden de korkuyordu.

Bayan Fisher polislere Doktor Minor'ın özellikle İrlandalılardan çok korktuğunu anlattı. Evde İrlandalı hizmetçi çalışıp çalışmadığını defalarca sormuş ve eğer varsa derhal kovması için ısrar etmişti. Acaba İrlandalı ziyaretçileri oluyor muydu ya da

İrlandalı kiracıları var mıydı? Eğer varsa derhal kendisine haber verilmesini istiyordu. Ne var ki Lambeth, Londra'daki sayısız inşaatta çalışan İrlandalı işçilerle doluydu.

Doktor Minor'ın hastalığının gerçek boyutları ancak nisanda başlayan mahkemede ortaya çıktı. Kingston Geçici Mahkemesi'nde yargıcın karşısına çıkan tanıklardan üçünün sanık yüzbaşı hakkında anlattıkları herkesi şaşkınlığa uğrattı.

İlk olarak Londra polisi bir bakıma onunla tanıştıklarını açıkladı, bu cinayet işlenmeden önce, aralarında başlarına dert açacak birinin yaşamakta olduğunu öğrenmişlerdi. Williamson adlı bir Scotland Yard dedektifi, Minor'ın üç ay önce gelip geceleri odasına giren birilerinin kendisini zehirlemek istediğini anlatarak şikâyette bulunduğunu açıkladı. "Fenian Kardeşliği" adlı militan İrlanda milliyetçi örgütü üyelerinin odasına girmek için çatıda saklandıklarını, pencerelerden içeri sızmaya çalıştıklarını söylemişti.

Williamson'ın anlattığına göre Noel'den kısa bir süre önce Minor birkaç kez benzer şikâyetlerle kendisini ziyaret etmiş hatta New Haven'daki başkomiseri Scotland Yard'a korkularını vurgulayan bir mektup yazması için ikna etmişti. Tennison Sokağı'na taşındıktan sonra bile Minor, Williamson'la teması kesmemiş, 12 Ocak 1872'de yazdığı mektupta Fenian'ların kendisini öldürmeyi planladıklarını ve cinayete intihar süsü vereceklerini bildirmişti.

Bugün herhangi biri bunun klasik bir yardım talebi olduğunu düşünebilir. Ne var ki bu konudan bıkıp usanmış olan Başkomiser Williamson, kimseye bir şey söylemediği gibi, herhangi bir adım da atmadı ve Minor'ın deli olduğunu defterine kaydetmekle yetindi. Talihsiz Amerikalı hakkında bu tanım ilk kez kullanılmış oluyordu.

Doktor Minor'la Horsemonger Lane Hapishanesi'nde tanışan başka bir tanık gözlemlerini anlatırken çok ilginç bir noktaya parmak bastı.

William Dennis adlı bu tanık çağdaş belleklerden çoktan si-

linmiş bir mesleğin mensubuydu. Onun yaptığı işin adı "Bethlehem Gözlemciliği" İdi. Çoğunlukla Londra'da Bethlehem Akıl Hastanesi'nde görev yapıyordu. Bu hastane öylesine berbat bir yerdi ki İngilizcede tımarhane anlamındaki *bedlam* sözcüğü buradan türemiştir. Dennis'in görevi suçlu-hastaları gece boyunca gözetlemek ve intihar ederek adaletin yerine getirilmesine engel olmalarını önlemekti. Anlattığına göre bu garip ziyaretçinin gece faaliyetlerini gözetlemek üzere şubat ayının ortalarında Horsemonger Lane Hapishanesi'ne gönderilmişti. Göreve başladığından bu yana Doktor Minor'ı yirmi dört gece boyunca izlemişti.

Dennis jüriye yaşadığı son derece ilginç ve tedirgin edici deneyimi anlattı. Doktor Minor her sabah uyandığında, o uykudayken saldırması için birisinin ona para verdiğini söyleyip adamı suçluyordu. Sonra ağzına yerleştirilmiş bir nesneden kurtulmak istercesine defalarca tükürüyor, yatağından fırlayıp somyanın altına giriyordu. Birisinin orada kendisini rahatsız etmek için saklandığından emin olduğunu söylüyordu. Dennis kendi amiri olan hapishane doktoruna, William Minor'ın delililiğinden kesinkes emin olduğunu bildirmişti.

Karakoldaki sorgulamanın kayıtları, bu cinayeti işlemesi için hayal ürünü bir dürtünün bulunduğunu ve Doktor Minor'ın hasta olduğunu kanıtlıyordu. Minor kendisini sorguya çekenlere her gece çoğunlukla aşağı sınıftan ve genellikle İrlanda kökenli, tanımadığı insanların kendisi uyurken odasına girdiklerini söylemişti. Ona çok kötü davranmışlar ve onu anlatamayacağı kadar çirkin yollarla aşağılamışlardı. Gece ziyaretlerinin başlamasından bu yana geçen aylar boyunca, içinde beş kurşun bulunan Colt marka beylik tabancasını yastığının altına yerleştirip yatmayı alışkanlık hâline getirmişti.

Cinayetin işlendiği gece de birdenbire uyanmış ve yatağının ayak ucunda, gölgelerin arasında bir adam gördüğünü sanmıştı. Elini uzatıp yastığın altından tabancasını alırken adam bu hareketi fark edip koşarak merdivenlerden aşağıya inmiş, kendini sokağa atmıştı. Ardından fırlayan Minor, Belvedere Sokağı'nda

koşarak kaçan birini görünce onun odasına giren kişi olduğunu sanmış, haykırarak adamı takip etmiş ve dört el ateş etmişti. Sonunda adamı vurup kendisine zarar vermesini önlemişti.

Mahkeme salonundakiler sessizlik içinde dinlediler. Ev sahibi başını iki yana salladı ve anahtarı olmayan birinin gece vakti kesinlikle eve giremeyeceğini söyledi. Herkesin uykusu hafifti; kesinlikle eve biri girmiş olamazdı.

Son olarak da sanığın üvey kardeşi George Minor ifade verdi. Kardeşi William'ın New Haven'daki evlerinde kaldığı sürenin âdeta bir karabasan gibi geçtiğini anlattı. Her sabah, evdeki herkesi, gece odasına girip kendisini taciz etmeye çalışmakla suçlamıştı. Birileri ona eziyet ediyordu. Kötü adamlar zehirle kaplı madeni bisküvileri ağzına tıkmaya uğraşıyordu. Üstelik bunlar, tavan arasında saklanıp geceleri onu rahatsız etmeye gelenlerle işbirliği içindeydiler. Amerikan ordusundayken yapmak zorunda bırakıldığı bir işten dolayı herkes onu cezalandırmaya çabalıyordu. Ancak Avrupa'ya giderse peşindeki şeytanlardan kurtulabileceğini düşünüyordu. Gezilere çıkacak, resim yapacak, sanat ve kültürle ilgilenen saygın bir beyefendi yaşamı sürecek ve geceler boyunca ona eziyet edenler de belki böylece geride kalacaktı.

Doktor Minor sanık sandalyesinde utanç içinde otururken mahkeme acı dolu bir sükûnetle tanığı dinliyordu. Amerikan Başkonsolosu'nun savunması için tuttuğu avukat, müvekkilinin aklını yitirmiş olduğunu ve jürinin kararını verirken bu noktayı göz önünde bulundurması gerektiğini söylemekle yetindi.

Başyargıç bu sözleri başıyla onayladı. Bu kısa ve üzücü bir davaydı. Sanık sandalyesinde oturan adam, sık sık görmeye alıştığı zavallılara hiç benzemeyen, tahsilli, kültürlü bir yabancıydı. Sanığın ait olduğu sınıfa ve koşullarına bakılmaksızın yasaların uygulanması gerekiyordu ve bu davada verilecek karar bir bakıma önceden varılmış bir sonuç sayılabilirdi.

Otuz yıldır benzer davalar, 1843'te Sör Robert Peel'ın sekreterini vuran ve doğruyla yanlışı ayırt edemeyecek kadar aklını kaçırmış olduğundan beraatına karar verilen adamın ismiyle

anılan McNaughton kurallarıyla karara bağlanıyordu. Başyargıç jüriye bu kuralların suçtan çok suçun sorumluluğu üzerinde durduğunu, bu davada da aynı kuralların uygulanması gerektiğini anlattı. Eğer sanığın "akıl sağlığının yerinde olmadığına" ve biraz önce tanıklardan dinledikleri üzere, George Merrett'ı bir hayalin etkisiyle öldürdüğüne karar verirlerse, İngiliz adaletinin böylesine hoşgörülü davrandığı bir dönemde tüm jürilerin yaptığı gibi William Chester Minor'ı delilik nedeniyle suçsuz bulmaları gerekiyordu. Bu takdirde başyargıç gerekli gördüğü biçimde gözetim altında tutulması kararını verebilecekti.

6 Nisan 1872 günü öğleden sonra jüri uzun uzun düşünmeye gerek görmeden kararını verdi. Doktor Minor, işlediği kesinlikle kanıtlanmış olan cinayetten suçsuz bulundu. Başyargıç sanığa uygulanabilecek tek cezayı açıkladı. Bugün hâlâ geçerli olan bu cezanın, tüm sevimsiz çağrışımlarına karşın son derece çekici bir sözcüklere dökülüş biçimi vardır.

"Majesteleri Kraliçe'nin iradesi açıklanıncaya dek gözetim altında tutulacaksınız, Dr. Minor," dedi Başyargıç. Bu kararın hiç beklenmedik ve akla gelmeyen yönleri ve etkileri bugüne dek İngiliz edebiyat dünyasında yankılanmayı sürdürmüştür.

İçişleri Bakanlığı Doktor Minor'ın hastalığının ne denli ciddi olduğunu göz önünde bulundurarak gözetim süresinin hayatı boyunca uzayıp gideceğini düşündü ve onun yaşamını Berkshire beldesinin Crowthorne köyünde yüksek duvarlar ve dikenli teller ardına gizlenmiş, İngiliz ceza sisteminin en yeni ve en gösterişli kırmızı tuğla binalarından birinde sürdürmesine karar verdi. Doktor Minor en kısa zamanda Surrey'de geçici olarak bulunduğu hapishaneden, Broadmoor Suçlu Akıl Hastaları Hastanesi'ne gönderilecekti.

New England'ın en eski ve saygın ailelerinden birinin mensuplarından, ABD ordusunda cerrah-yüzbaşı olarak görev yapmış Dr. William C. Minor bundan böyle İngiltere'de Broadmoor Hastanesi'ne 742 dosya numarasıyla kabul edilecek ve "tescil edilmiş suçlu bir akıl hastası" olarak yaşamı boyunca gözetim altında kalacaktı.

2
İneklere Latince Öğreten Adam

Polymath (pǫ́·limæþ'), *sb. (s.)* Ayrıca 7 **polumathe.** [zarf. *Yun. πολυμαθής* çok fazla öğrenmişlik, *πολυ-*'dan çok + *μαθ-, μανθάνειν* kökü, öğrenmek. Fra. *polymathe* gibi.] Çok çeşitli konuları öğrenmiş olan kişi; çeşitli öğrenim alanlarında öğrenmeye, bilgilenmeye çalışan kişi.

1621 BURTON *Anat. Mel.* Democr. to Rdr. (1676) 4/2 Polymathes ve Polyhistor olarak düşünülmek, **a 1840.** MOORE "The Devil among Scholars" [Âlimler Arasında Şeytan]. 7 Polymath'lar ve Polyhistor'lar, Polyglot'lar ve tüm kardeşleri. **1855** M. PATTISON *Essays* [Makaleler]. I. 290 'Polymath'lar diye adlandırılmış Alman yazarlar sınıfındandı'. **1897** O. Smeaton *Smollett* ii. 30. Ünlü İskoç polymath'ların sonuncusu.

Philology (filǫ́·lŏʒi). [Chaucer'da, uyarlama. Lat. *philologia;* 17. yüzyıl, herhalde ante Fra. *philologie;* Latin, uyarlama, *philologia-,* ante Yun. *φιλολογία,* köken: *φιλόλογος,* konuşmaktan hoşlanan, konuşkan; münazara ya da tartışmadan hoşlanan; sözcük öğrenmeyi seven; öğrenmeyi ve edebiyatı seven, edebi; f. *φιλο* PHILO- + *λόγος* kelime, konuşma, vs.)

1. Öğrenme ve edebiyat sevgisi; dilbilgisi, edebi eleştiri ve yorumlama da dahil, edebiyat üzerine çalışmak; edebiyatın tarih kayıtlarıyla kıyaslanması; edebi ya da klasik bilim; yüksek düzeyde öğrenim.

En nihayetinde büyük *Oxford İngilizce Sözlüğü* olarak anılacak kitabın ilk baskısını oluşturan on iki devasa cildi ortaya çıkarmak yetmiş yıldan uzun bir süre aldı. Yiğit ve asil bir adanmışlığa sahip bu edebi başyapıt –ilk adı *Yeni İngilizce Sözlüğü*'ydü ancak daha sonra *Oxford* da eklendi buna, o günden beri de baş harfleri olan *OED* (Oxford English Dictionary) diye anılmaya başlandı– 1928 yılında tamamlandı; gelecek yıllarda beş ayrı ek daha aldı, yarım yüzyıl sonra ise ilk ciltler ve ardından gelen eklerin yirmi yeni cilt olarak birleştirildiği ikinci bir edisyonu yapıldı. Bu sözlük her anlamda gerçekten abidevi bir eser – bazı tartışmalara rağmen hâlâ kusursuz bir örnek ve lisana dair en kapsamlı kılavuzlardan biri olarak görülüyor, iyisiyle kötüsüyle, medeni dünyanın lingua franca'sı sayılıyor.

Nasıl ki İngilizce son derece geniş kapsamlı ve karmaşık bir dil ise *Oxford İngilizce Sözlüğü* de son derece geniş boyutlu, karmaşık bir kitaptır. Yarım milyondan fazla sözcüğün tanımını

içerir. Metinde milyonlarca harf bulunur ve eski baskıların elle dizilen satırlarının uzunluğu kilometrelerle ölçülür. Yerinden kaldırılamayacak kadar ağır gibi görünen koyu mavi kumaş kaplı ciltleri, dünyanın dört bir tarafındaki matbaacı, dizgici ve mücellitler mesleklerinin en kusursuz örneği olarak kabul ederler. Bu zarif ve güzel ciltler, sözlüğün geniş kapsamına ve dilsel sağlamlığına yakışan değerdedir.

Oxford İngilizce Sözlüğü'nü diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, bu dildeki sözcükleri daha önceleri yayımlanmış ya da yazılı kayıtlara geçmiş örnek cümleler içinde vererek içerdiği tüm anlamları açıklamasıdır. Böylesine olağandışı ve inanılmaz işgücü gerektiren çalışma biçimini cesaretle hatta cüretkârca seçmiş olmanın açık bir nedeni vardı: Seçilmiş örnek cümleler kullanılarak sözcüklerin tüm özelliklerini en doğru şekilde ortaya çıkarmak amaçlanmıştı. Örnek cümleler herhangi bir sözcüğün yüzyıllar boyunca uğradığı anlam farklılıklarını, yazılışındaki değişiklikleri, daha da önemlisi her sözcüğün ilk olarak nasıl ve *ne zaman* İngilizceye katıldığını gösteriyor. Başka bir derleme yöntemi herhangi bir sözcüğün eski ve yeni kullanım özelliklerini böylesine geniş bir biçimde ortaya koyamaz.

1850'lerde projeye başlayanların sözlük için cesaretle koydukları bu hedef övgüye değerdi ama kullanılan yöntemin ticari açıdan dezavantajları vardı. Dilin evrimini saptamak, bu çalışmayı kataloglamak çok zaman alıyordu ve yıllar boyunca sözcüklerin geçirdiği değişiklikleri izlemek çok zordu. Sonuçta ortaya çıkan çalışmanın boyutları olağanüstüydü ve güncelleştirmek için yine büyük boyutlu eklemeler gerekiyordu. Bu nedenlerden dolayı günümüzde bile yayımlamak ya da satın almak için yüksek bedeller ödemek gerekmektedir.

Her şeye karşın *OED*'nin değerinin parayla ölçülemeyeceği çok iyi bilindiğinden hâlâ basılmakta ve iyi de satmakta. Her iyi kütüphane için rakipsiz bir temel taşıdır, herhangi bir referans koleksiyonu içinse vazgeçilmez bir yapıt. Dünyada İngilizce konuşulan ülkelerin parlamentolarında, mahkeme salonlarında,

okullarda, konferans salonlarında ve daha sayısız ortamda "*OED* böyle söylüyor" sözüyle atıflar yapılmaktadır.

Alanının en yetkin başvuru kaynağı olarak görülmesinin tek nedeni yarım milyon sözcüğe tipik bir Victoria dönemi kesinliği kazandırmış olması değildir. Bazıları sözlüğün dilini modası geçmiş, tumturaklı hatta küstahça kibirli bulmaktadır. Bu açıdan bakanlar "bloody" (uğursuz, alçak) gibi son derece basit bir sövgü sözcüğü konusunda bile sözlüğü hazırlayanların okurları öfkelendirecek kadar utangaç davrandıklarını söylemektedirler. Gerçi çağdaş editörler bu sözcüğün ilk *NED** tanımını tırnak içinde alt tabakanın ağzından düşmeyen, saygın kişilerin ise "iğrenç bir kelime" olarak kabul ettiği, açık saçık konuşmaya yakışan bir sözcük olup "gazetelerde (ya da polis raporlarında vs) 'B...y' olarak geçmektedir" biçiminde vermektedirler. Bu çağdaş tanım bile çoğu okur için yeterli değildir. Verilen tanımın kapsamında "bloody" sözcüğünün kibar kulakları tırmalamasına karşın bayağılıkla bir ilgisi olmadığı da okuyanlara bir güvence biçiminde sunulmaktadır.

İşte bu "kibar kulaklar" bu sözlüğü çok başka bir gözle görmekte, kültürlü İngilizliğin son kalesi olarak ona tapmakta, çağdaş imparatorlukların en büyüğünden kalma değerlerin son bir yansıması olarak kabul etmektedirler.

Fakat bu kişiler bile sözlüğün hem yaptığı seçimlerde hem de editörlerin tercih ettikleri heceleme biçimlerinde bazı tuhaflıklar olduğunu itiraf etmektedirler. Son zamanlarda ortaya çıkan küçük ama güvenilir bir çağdaş biliminsanı grubunun yaptığı akademik çalışma, sözlüğün cinsiyet ve ırk ayırımı yaptığını, miadı dolmuş bir yaklaşım sergilediğini öne sürmektedir. (Öte yandan, Oxford'u ebedi bir utanca düşüren, sözlüğün hazırlandığı yetmiş yıl içinde yalnızca bir tek sözcüğün –tek bir sözcük olduğu düşünülür– ***kaybolduğunun*** ve bu sözcüğün ilk baskının piyasaya çıkmasından ancak beş yıl sonraki baskıya eklenmiş olduğunun herkesçe teslim edilmesidir.)

---

* **New English Dictionary: Yeni İngilizce Sözlüğü.** *–yhn*

Bazı eleştirmenler ise çok büyük bir hedefe ulaşmaya hazırlanılırken hiç kuşkusuz birçok sözcüğün daha kaybolmuş olacağını iddia etmektedirler. Yine içlerinden birçoğu, yetersiz bulup eleştirdikleri hâlde bu sözlüğü kullanıyor, edebi bir yapıt olarak ona hayranlık duyuyor ve sözlük bilimi açısından ona saygı gösteriyor. Gerçek ve kalıcı bir etki yaratan bir kitap *OED*. Nefes kesici bir eser, şimdiye dek hazırlanmış en önemli başvuru kitabı ve İngilizcenin kapsamı ve önemi göz önüne alınınca belki de bu kadar önemli başka bir yapıt daha hazırlanamayacak.

Hikâyenin izleyen kısmının *iki* protagonisti olduğu söylenebilir. Bu protagonistlerden biri İngiltere'de bir cinayet işlemiş olan Amerikalı asker, Doktor Minor. Ancak biri daha var. Herhangi bir hikâyenin iki, üç ya da on protagonisti olduğunu söylemek çağdaş konuşma biçiminde rahatça kabul edilebilir. Fakat bir zamanlar, başkahraman anlamına gelen *protagonist* sözcüğünün kullanılışı üzerinde öylesine fırtınalı dilbilimsel tartışmalar yaşanmıştı ki bunlar *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün inşasındaki kendine özgü yöntemi ve sahip olduğu sınırsız yetkiyi çok açık bir biçimde anlatıyor.

Protagonist kelimesinin kendisi genel anlamda bir hikâyenin içindeki en önemli karakter, bir yarışmayı kazanan kişi ya da herhangi bir davanın lideri anlamında yaygın olarak kullanılır. Bu nedenle sözlüğün 1928 yılındaki ilk baskısında tümüyle tanımlanmış, aşina olduğumuz bir sözcük olarak yer alır.

Maddenin tanımı, geleneksel biçimde yazılışı, telaffuz biçimi ve etimolojisi verilerek başlıyor. (Yunancadaki "birinci" anlamını taşıyan (πρώτος) sözcüğüyle "aktör" ya da dramadaki "en önemli karakter" anlamını taşıyan (ἀγωνιστής) sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşmuştur). Bunun ardından editörler *OED* kapsamındaki her sözcük için olduğu gibi tanımı desteklemek üzere çeşitli kullanım biçimlerini gösteren altı örnek cümle vermişlerdir. Bazı sözcükler için daha fazlasına da gerek duyulmuştur ama sözlükteki her sözcük için ortalama altı örnek cümle kullanılmıştır. Editörler bu cümleleri iki başlık altında toplamış.

Birinci başlığın altında verilen üç örnek bu sözcüğün "dramadaki baş kişi" anlamını tanımlamaya yönelik; ikinci başlığın altındaki üç cümle ise sözcüğün biraz farklı ince anlamlarını; "herhangi bir yarışmada başı çeken kişi" ya da "herhangi bir davanın... öne çıkan taraftarı" anlamlarını gösteriyor. Yaygın anlayışa göre ikinci tanım daha çağdaş, birincisi ise daha eski hatta arkaik kabul edilmektedir.

Sözlüğün dilsel hafiyeleri, birinci başlığın altındaki en eski tarihli alıntıyı, John Dryden'in 1671 yılındaki yazılarından almışlardı. "Bana verilen görev gereği," diyordu alıntıdaki cümlede, "kişileri, protagonistlerimi ya da dramanın baş kişilerini ayartmam gerekiyordu."

Sözlükçülük bakış açısından bu cümle, sözcüğün İngilizcedeki ana damarı olarak görünüyor ve yazılı dile ancak o yıl girdiğini, muhtemelen daha önce kullanılmadığını gösteren açık bir ipucu. (Ama *OED* bu konuda garanti vermiyor. Çünkü özellikle Alman dilbilimcileri sözcüklerin *OED*'nin verdiğinden daha önce de var olduklarını gösteren alıntıları bulup çıkararak bu gayriresmi sözlükçülük yarışmasında öne geçmekten keyif alıyorlar. Son bir sayımda yalnızca Almanlar, *OED*'nin *ilk* kaydıyla verdikleri örnek cümlelerin *ilk olmadığını* kanıtlayan, daha eski tarihli otuz beş bin örnek cümle bulup çıkardılar. Dilci hafiyeler olarak mütevazı zaferlerinin altını çizen Oxford editörleri ise bütün bunlara mağrur bir edayla, temkinli yaklaşıyor ve ne yanılmaz olduklarını ne de bu konuda tekel olduklarını iddia ettiklerini söylüyorlar.)

Protagonist sözcüğü için verilen bu tek örnek cümle son derece kusursuz ve ayrıca Dryden dile yeni katılmış olan sözcüğün anlamını, kurduğu cümleyle tam olarak açıklıyor. Editörlerin bakış açısından bir taşla iki kuş vurmak bu: Sözcüğün İngilizceye ilk katıldığı tarih saptanıyor, anlamı açıkça belirtiliyor ve tüm bunlar tek bir İngiliz yazardan yapılan alıntıyla sağlanıyor.

Sözcüklerin kaynakları ve anlamları konusunda örnek cümleler bulup yayımlamak kusursuz bir yöntem değildir ama on

dokuzuncu yüzyıl sözlük yazarlarının ortaya çıkardığı en iyi yöntemdir ve bugüne dek daha iyisi bulunamamıştır. Zaman zaman kimi uzmanlar bu örnekte olduğu gibi, ellerindeki spesifik bazı bulgularla meydan okuyarak sözlüğe geri adım attırmada başarılı oluyor; böylece o sözcüğün geçtiği, sözlüktekinden daha eski tarihli bu yeni alıntı o sözcüğün ilk editörlerin saptadıklarından daha eski bir tarihi olduğunu ortaya koyuyor. Ne mutlu ki *protagonist* sözcüğü kronolojik bakımdan sorgulanmadı, *OED*'nin verdiği tarih olarak 1671 hâlâ geçerli. Ve bu sözcük üç yüz yılı aşkın bir süredir İngilizce sözcük ailesindeki mutena yerini koruyor.

Aynı sözcük 1933 yılında yayımlanan *Ek Cilt*'te, eklenen destekleyici yeni bir örnek cümleyle tekrar yerini alıyor. İlk sözlüğün hazırlandığı yıllar boyunca ortaya çıkan yeni sözcüklerin ve yeni anlamların belirli bir boyutu aşması nedeniyle böyle bir ek cilt çıkarılması zorunlu oluyor. Bu kez *protagonist* sözcüğünün anlam karşılığına "herhangi bir oyun ya da spor dalında önde gelen oyuncu" tanımı da ekleniyor ve *The Complete Lawn Tennis Player* [Kapsamlı Tenis Kılavuzu] adlı yayının 1908 yılına ait bir sayısından alıntılanan örnek cümleye yer veriliyor.

Fakat bunun ardından tartışmalar başlıyor. İngiliz dili üzerine bir başka büyük kitapta, Henry Fowler'ın ilk kez 1926 yılında yayımlanan, son derece meşhur *Modern English Usage* [Çağdaş İngilizce Teamülleri] adlı yapıtında, Dryden'in *OED*'de yer alan cümlesine tümüyle karşı çıkılıp *protagonist* sözcüğünün yalnızca tekil kullanılabileceği iddia ediliyor.

Fowler'ın açıklamasına göre, aksi hâlde dilbilgisi açısından korkunç bir hata yapılmış olur; yalnızca hata da değil, saçmalık olacaktır bu: Herhangi bir tiyatro oyununda en önemli kişi olarak nitelendirilebilecek iki karakterin bulunması olanaksızdır. Bir karakter ya en önemli kişidir ya da değildir...

OED'nin konuya açıklık getirmesi yarım yüzyıldan fazla zaman alıyor. 1981 yılında yayımlanan *(Ek Cilt*'te sözlüğün o klasikleşmiş hâkim ve tumturaklı yaklaşımıyla, artık hayatta

olmayan heyecanlı Bay Fowler'ın iddiasına karşılık vermeyi deniyor. Yanıt, ihtiyaca göre sözcüğün tekil ya da çoğul kullanılabileceğini öne sürüyor ve bunu kanıtlamak için yeni bir örnek cümleye yer veriyor: Sözlüğe göre George Bernard Shaw 1950 yılında, "Protagonistler konuşurken, canlı aktörler görünmez olmaları gerektiğini öğrenmek zorundadırlar, ne bir kaslarını oynatmak ne de yüz ifadelerini değiştirmelidirler," diye yazmış. 1928 baskısındaki tanımdan daha geniş kapsamlı bir açıklamaya yer veren sözlük, bir dilbilim otoritesi olarak Fowler'ın tezi teknik açıdan belki doğruydu ama sözcüğün bize miras kaldığı ve belki de ilk kez kullanıldığı klasik Yunan tiyatrosunda durum böyleydi diyor.

Sağduyunun da yerini aldığı çağdaş İngilizcenin dünyasında –sonunda büyük sözlüğün tasarladığı, somutlaştırdığı ve belirlediği bir dünyadır bu– yine sözlük diliyle, yerleşik olduğu üzere herhangi bir hikâyede iki ya da daha fazla kahramanın bulunması son derece mantıklıdır. Dramaların çoğunda birden fazla kahramana yer vardır ve belki tümü birden de kahramanca varlık gösterebilirler. Eğer eski Yunan yazarları tek kahramanlı oyunlar yazmışlarsa, bırakın öyle kalsın. Dünyanın geri kalanında tiyatro yazarlarının yaratmak istediği sayıda kahramana yer vardır.

Şimdi elimizde orijinal çalışmanın yayımlanmış bütün ek ciltlerdeki sözcükleri olduğu gibi yeni sözcükleri ve sözcük biçimlerini de içeren yirmi ciltlik ikinci baskısı var. Bu baskıda *protagonist* sözcüğü zamanımızda doğru kabul edilen üç ana anlamı ve on dokuz destekleyici örnek cümleyle sunulmuştur. Dryden'dan yapılan alıntı sözcüğün ilk kez ortaya çıkışını ve çoğul olarak kullanılabileceğini gösterdiği için yine kullanılmış ve Shaw'dan yapılan alıntının yanı sıra *The Times* gazetesi ve macera romanı yazarı, ortaçağ uzmanı Dorothy L. Sayers'ın bir cümlesi de örnek olarak verilmiş. Artık bu sözcüğün *OED*'nin karşı çıkılamaz otoritesiyle, hem çoğul hem de tekil olarak kullanılabileceği açıklanmış.

Bu noktanın aydınlığa kavuşması çok yararlı çünkü bu hikâyede de iki protagonist var.

Bunlardan birincisi, daha önce sözünü ettiğimiz, cinayeti işlediğini itiraf eden, kaçık Amerikalı katil Dr. William Chester Minor. İkincisi ise ömrü Minor'la hemen hemen çakışan ama diğer taraflarıyla ondan çok farklı bir insan olan James Agustus Henry Murray. İki adamın yaşamı zaman içinde asla çözülemeyecek biçimde birbirine dolanacaktı.

Dahası bu iki adamın hayatını birbirine dolayan ortak unsur *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ydü çünkü iki kahramanın ikincisi James Murray, yaşamının son kırk yılında sözlüğün en önemli ve en ünlü editörü olacaktı.

James Murray, 1837 Şubat'ında İskoçya sınırında Teviot Nehri vadisindeki şirin Hawick kasabasında terzi ve mefruşatçı bir babanın en büyük oğlu olarak dünyaya geldi. Kendisi hakkında tüm dünyanın yalnızca bu gerçeği bilmesinin yeterli olduğunu her zaman savundu. Yüzyılın sonlarına doğru, ünlenmeye başladığı yıllarda yazdığı bir yazıda, "Ben önemli değilim. Bana bir güneş tanrısıymışım, bir yankıymışım, mantık dışı bir nicelikmişim gibi davranın ya da beni tümüyle göz ardı edin," diyecekti.

Ne var ki onu göz ardı etmenin imkânsızlığı artık epey bariz çünkü İngiliz bilim dünyasının dev isimlerinden biri olacaktı. Hayattayken birçok onur ödülü aldığı gibi ölümünden sonra da bir efsane kahramanı oldu. Yirmi yıl önce torunu Elisabeth'in bulduğu bir yazı sandığının açılmasıyla ışık tutulan çocukluğunda bile Murray'nin –gelecek vadetmeyen, yoksul, ilginç olmayan köklerine rağmen– olağanüstü bir yazgıya sahip olacağının emareleri görülebiliyor.

Zamanından önce gelişmiş, son derece ciddi bir çocuktu; inanılmaz derecede bilgili; uzun boylu, düzgün yapılı, uzun saçlı bir gence dönüştü ve genç yaşlarda bıraktığı parlak kızıl sakalı ciddi ve soğuk görünümüne katkıda bulundu. Bir okul defterinin kapağına "Asıl güç bilgidir," diye yazmış ve yanına şu cümleyi eklemiş-

ti: "*Nihil est melius quam vita diligentissima*" (Gayretle çalışarak geçirilmiş bir yaşamdan daha iyisi yoktur). On beş yaşına basana dek Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Yunanca öğrenmişti ve o zamanın tüm iyi eğitimli çocukları gibi Latince de biliyordu.

Öğrenmek konusunda doymak bilmeyen bir açlığa, bir arzuya sahipti. Yaşadığı yörenin jeolojisini ve botaniği kendi kendine öğrenmişti. Eline geçirdiği bir küreyle de coğrafya öğrenmiş ve haritalara karşı içten bir sevgi geliştirmişti. Eline geçirdiği ders kitaplarından tarih bilgisinin tüm yükünü sırtlanmış, çevresini incelemiş ve olup biten doğal fenomenleri anımsamak için büyük bir çaba göstermişti. Küçük erkek kardeşleri bir gece geç saatte abilerinin onları uyandırıp Sirius yıldızının yükselişini nasıl izlettirdiğini anlatırlar. Yıldızın yörüngesini ve ufukta görüneceği noktayı hesaplamış ve vardığı doğru sonucu uykulu ailesine kanıtlamıştı.

Geçmişle bağlantısı olan insanlarla karşılaşıp onları sorgulamaktan çok zevk alırdı. Bir keresinde Parlamento'nun William ile Mary'ye 1689 yılında ortak yönetim hakkı verdiği toplantıda bulunmuş olan çok yaşlı biriyle tanışmıştı. Annesine Waterloo zaferi hakkında dinlediklerini defalarca anlattırmıştı. Kendi çocuklarını da Napoléon teslim olduğunda orada bulunan yaşlı bir donanma subayının dizlerine oturtmuş, adama hikâyesini anlattırmıştı.

Britanya adalarındaki yoksul çocukların çoğu gibi on dört yaşında okuldan ayrıldı. Yakındaki Melrose kasabasında bulunan paralı dilbilgisi lisesine gidecek maddi durumu yoktu ve ayrıca annesiyle babası, küçük James'in söz verdiği gibi *vita diligentissima*'nın peşinde kendini eğitebileceğinden emindiler. Beklentileri boşa çıkmadı ve James daha sonra itiraf ettiği gibi, yalnızca öğrenmiş olmak için bazen çok garip yöntemler kullanarak büyük bir bilgi birikimine sahip oldu.

İngiltere'nin kuzey sınırındaki ünlü Hadrianus Duvarı yakınında olduğundan antik kalıntıların bolca bulunduğu yöredeki arkeolojik kazılara büyük bir hevesle katıldı ve yaşadığı köyün

ineklerine Latince çağrılara yanıt vermelerini öğretebilmek için epey çabaladı. Geceleri küçük bir gaz lambasının ışığında ünlü Fransız yazar Théodore Agrippa d'Aubigné'nin yapıtlarını okuyup, kendisini büyülenmişçesine dinleyen ailesine tercüme etti.

Bir gün tatlı su iris çiçeklerinin yapraklarından yüzmek için kolluklar yapmayı denedi ama suyun kaldırma gücünü yanlış hesapladığı için baş aşağı dönüverdi. Yüzme bilmediğinden neredeyse boğuluyordu ama arkadaşları bir buçuk metre uzunluğundaki papyonundan çekerek onu gölden çıkarmayı başardılar. Gelip geçen çingenelerin dili olan Romancadan yüzlerce deyim ezberledi; kendi yazılarını ortaçağdaki keşiş ressamların çalışmalarını andıran minik ve zarif şekillerle, çizimlerle bezemesini öğrendi.

On yedi yaşındayken bu genç, "tartışmacı, dürüst, saf" İskoç delikanlı, yaşadığı kentteki paralı mahalle lisesine (on on altı yaş arasındaki çocuklar için, her ders dönemi bir altın lira ücretle) müdür yardımcısı olarak atanmıştı ve bilgi birikimini öğrencilere büyük bir hevesle aktarıyordu. Yirmi yaşında ise aynı okulun müdürlüğüne getirildi ve aynı zamanda kardeşi Alexander'la birlikte Victoria döneminin ve İskoçya'nın en özgün kuruluşlarından, Mutual Improvement Institute (Müşterek Geliştirme Enstitüsü) Hawick şubesinin önde gelen üyelerinden biri oldu. "Okumanın sağladığı zevk ve avantajlar" adlı ilk konuşmasını yapıp kentin edebiyat ve felsefe derneğine İskoç dilinin temelleri, telaffuz biçimlerinin kaynakları ve en yeni tutkusu olan fonetik ve bir kez zevkine vardıktan sonra Anglosakson dilinin büyüleyiciliği konularındaki bilimsel makalelerini sundu.

Ne var ki bu güzel başlangıç önce aşk, sonra da trajediyle sarsıldı. 1861'de henüz yirmi dört yaşında olan James, Maggie Scott adında son derece güzel ama pek sağlıklı olmayan bir anaokulu müzik öğretmenine âşık oldu ve ertesi yıl evlendiler. James düğün resimlerinde upuzun boyu, neredeyse dizlerine kadar uzanan kolları, üzerine tam oturmayan frak ceketi ve bol pantolonuyla bir maymuna benziyordu, sakalı bakımsızdı, saçları

dökülmeye başlamıştı; kısık gözleri, delici bakışlarıyla ne mutlu ne de mutsuz görünüyordu ama düşünceliydi ve sanki kötü bir şeylerin olacağını önceden seziyormuşçasına aklı başka yerlerde gibiydi.

İki yıl sonra Anna adını verdikleri bir kızları dünyaya geldi ama o yıllarda çok sık rastlandığı gibi henüz bebeklik döneminde yken öldü. Maggie Murray'nin ileri derecede verem olduğu anlaşıldı ve Hawick'teki doktorlar bir uzun İskoçya kışına daha dayanamayacağını söylediler. Bu süreyi Güney Fransa'da geçirmenin bir tedavi yöntemi olabileceğini önerdiler ama James'in aldığı öğretmen maaşıyla mümkün değildi bu.

Genç çift Londra'ya gitmeyi tercih etti. Peckham semtinde mütevazı bir ev kiraladılar. Yirmi yedi yaşındaki James, Murray ailesini geçindirebilmek için sözcüklerin kökenleri, telaffuz biçimleri, fonetik bilimi konularında yaptığı çalışmaları hiç de istemeyerek bir tarafa bırakmak zorunda kaldı. Üstelik sözcük kökenleri konusunda, oğlu Alexander Graham Bell kadar ünlü olamayan tanınmış edebiyat araştırmacısı Alexander Melville Bell'le keyifli bir yazışma sürdürmekteydi.

Ekonomik sıkıntılar ve kocalık görevleri nedeniyle –Maggie'ye tam anlamıyla adanmıştı ve hiç şikâyetçi değildi– korkunç bir kaçınılmazlıkla, Londra'da bir bankada çalışmaya başladı. Chartered Bank of India'nın merkez bürosunda, kolalı gömlekleri ve başında yeşil siperliğiyle yarattığı görüntü, hikâyesinin beklenmedik bir sona ulaştığını işaret ediyordu.

Öyle olmadı. Birkaç ay sonra James yine eski işlerini kovalamaya başladı. Her gün işe gidip gelirken Hintçe ve Ahameniş (Akamanış) dili çalışmaya başladı. Londra'da karşılaştığı polislerin aksanlarından İskoçya'nın hangi bölgelerinden geldiklerini saptamaya çabaladı. Camberwell Congregational Kilisesi'nde "Vücut ve Mimarisi" üzerine bir konuşma yaptı. Yaşamı boyunca içki içmediğinden içki karşıtı derneğin sadık bir üyesi oldu. Çok sevdiği karısı Maggie'nin ağır ağır ölüme yaklaşmasını izlerken geceleri sayıkladığında bir öğretmenin rafine konuşmasından

çocukluğundaki belirgin İskoç aksanına döndüğünü kaydetti. Bu küçük keşif, bilgi birikimine bu marjinal katkı, genç kadının ölümünden sonra James'in kapıldığı üzüntüyü az da olsa hafifletti.

Bir yıl sonra James başka bir genç hanımla nişanlandı ve ertesi yıl evlendi. Gerçi James, Maggie Scott'ı çok sevmişti ama babası Büyük Hint Yarımadası Demiryolları Şirketi'nde çalışan, Alexander von Humboldt'a hayranlık duyan ve annesinin Charlotte Brontë ile aynı okulda okuduğunu iddia eden ikinci karısı Ada Ruthven'in ona sosyal ve entelektüel açıdan daha uygun olduğu açıkça belliydi. Uzun evlilikleri boyunca on bir çocukları dünyaya geldi ve ilk dokuzuna James'in kayınpederinin isteğiyle göbek adı olarak Ruthven verildi.

James Murray'nin 1867'de otuz yaşındayken British Museum'a yazdığı bir başvuru mektubu bilgisinin inanılmaz genişlikteki yelpazesini ve bunu insanlara anlatmaktan hiç çekinmediğini açıkça ortaya koyuyordu.

> Yaşamım boyunca özel ve kıyaslamalı filolojinin en fazla üzerinde durduğum konu olduğunu belirtmek isterim. Hem Aryan ve hem de Suriye-Arap dilleri ve edebiyatlarını yakından tanırım. Elbette bu dillerin tümünü bildiğimi iddia etmiyorum ama yapıları üzerinde genel bir bilgim olduğundan, daha fazlasını elde etmem gayet kolaydır. Latin dillerinden İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca ve Latinceyi iyi, daha düşük bir seviyede Portekizce, Vaudois ve Provençal dillerini bildiğimi ve çeşitli diyalektleri de tanıdığımı söyleyebilirim. Teuton dilleri arasında, işyerimde Flamanca, Almanca, Fransızca ve ara sıra başka dillerde yazışmaları okumak zorunda olduğumdan Felemenkçe, Almanca ve Danca biliyorum. Anglosakson dillerinde ve dördüncü, beşinci yüzyıllarda Bulgaristan, Sırbistan bölgelerinde kullanılan Mezo-Gotik konularında ise daha fazla çalışmam var. Bu diller üzerinde yayım-

lanacak bazı yazılar hazırlamış bulunuyorum. Biraz Keltçe biliyorum, şu anda Slav dilleri üzerine çalışmaktayım ve Rusça konusunda epey bilgi sahibiyim. Pers dillerinden ise kıyaslamalı filoloji açısından yardımcı olacak kadar Farsça, Ahameniş Çivi yazısı ve Sanskritçe biliyorum. Eski Ahit'i ve Suriye İncil'i olan Peşitta'yı okuyup anlayacak kadar İbranice ve Süryanice bilgim var. Genesius'un bıraktığı noktaya kadar Arami Arapçası, Kıptîce ve Fenike dillerini anlıyorum.

Yaptığı iş başvurusunu müzenin geri çevirmiş olmasını insanın aklı almıyor. James Murray uğradığı hayal kırıklığından kısa sürede kurtulmayı kendine özgü bir yöntemle başardı. Maine eyaletindeki Wowenoc Yerlileriyle Yorkshire bozkırlarındaki çiftçilerin koyun sayma biçimlerini bilimsel açıdan kıyaslamaya başladı.

Eğer Murray, Cambridge'deki Trinity Koleji matematikçilerinden Alexander Ellis ve son derece aksi ve kaba bir fonetik uzmanı olan Henry Sweet'le dostluk kurmamış olsaydı, filolojiye duyduğu ilgi, hevesli bir amatörlükten daha öteye geçemeyecekti. Üstelik Henry Sweet öylesine göze batan bir insandı ki Bernard Shaw, *Pygmalion* adlı oyunundaki Profesör Henry Higgins karakterini onun üzerine kurmuştu. Bu oyun daha sonra *My Fair Lady* olarak yaygın ün kazanırken yine Sweet kadar terbiyesiz ve aksi bir adam olan aktör Rex Harrison, Higgins karakterini canlandırmıştı.

Bu iki adam aşırı hevesli amatörü ciddi bir filoloji uzmanı hâline getirdiler. Murray son derece özgün ve ciddi bir kuruluş olan Filoloji Derneği'ne kabul edildi. On dört yaşında okulu bırakan ve üniversiteye adım atmayan bir genç için bu, hiç de kolay elde edilecek bir başarı sayılmazdı. 1869 yılında derneğin yönetim kuruluna seçildi. 1873'te ise bankadan ayrılıp Mill Hill Okulu'nda öğretmenliğe başladıktan sonra "İskoçya'nın Güney Beldelerinin Diyalektleri" başlıklı bir yazı yayımladı. Bu çalışma-

sı şöhretini sağlamlaştırdı ve yaygın bir hayranlık kazandırdığı gibi *Encyclopaedia Brittanica*'nın dokuzuncu baskısı için İngiliz dilinin tarihi konusunda bir makale yazması istendi. Bunun ardından Victoria dönemi İngiltere'sinin en hayret verici kişilerinden biri olan Filoloji Derneği Genel Sekreteri yarı-deli çingenebiliminsanı Frederick Furnivall'la tanıştı.

Bazıları Furnivall'ın, matematik, Ortaçağ İngilizcesi ve filoloji tutkusuna karşın tam bir soytarı, bir baş belası, skandallar yaratan bir züppe ve bir aptal olduğunu düşünüyordu. Onu eleştirenler sürekli olarak gençlik yıllarını geçirdiği evde babasının özel bir tımarhane işlettiği gerçeğini ortaya atıyorlardı.

Furnivall sosyalistti, agnostikti, vejetaryendi ve "alkol ile sigaraya yaşamı boyunca yabancı kalmıştı". Özellikle kürek konusuna ilgi duyan iyi bir sporcuydu ve en sevdiği şeylerden biri New Oxford Caddesi'nde bulunan ABC çay salonundaki genç ve güzel garson kızlara kendi tasarımı olan ince uzun yarış teknesini en hızlı biçimde nasıl kullanabileceklerini öğretmekti. 1901 yılından kalma bir fotoğrafta Furnivall yüzünde muzip bir gülüşle, Hammersmith Kızlar Kürek Takımı'nın sekiz güzel üyesinin arasında görülüyor. Sporcu kızların etekleri belki çok uzun gibi görünebilir ama bluzları dolgun göğüslerini sımsıkı sarıyor. Arka planda ise ciddi yüzlü, tam Victoria dönemi dullarına özgü giysileri içinde, kaşlarını çatmış görevli hanım duruyor.

Frederick Furnivall gerçekten de iflah olmaz bir çapkındı. Ona karşı olanlara göre, bir leydinin hizmetçisiyle evlenip sonra onu terk etmek gibi bağışlanamaz bir suçu iki kez işlemişti. Editörlerin ve yayıncıların çoğu, "düşünceli davranmayı bilmediği, insanları gücendiren çocukça bir açık sözlülüğü olduğu, iyi bir örnek oluşturmayan çatışmalara girdiği, din ve sınıf ayrılıklarına karşı düşmanlığı çoğu zaman mantık dışı olup karşısındaki üzdüğü için" onunla çalışmaktan kaçınıyordu.

Fakat zeki bir edebiyat araştırmacısıydı ve tıpkı James Murray gibi her şeyi öğrenmek istiyordu. Dostları ve hayranları arasında Lord Alfred Tennyson, Charles Kingsley, William Morris, daha

sonraları Doktor Minor'ın Londralı akıl hocası olduğu ortaya çıkacak olan John Ruskin ve Yorkshire doğumlu besteci Frederick Delius'ı sayabilirdi. Bank of England'da çalışan kürekçi Kenneth Grahame da Furnivall'ın etkisi altına girmişti ve *Söğütlükte Rüzgâr* adlı romanında Su Sıçanı karakterini Furnivall'dan esinlenerek yaratmıştı. "Biz onlara öğrendik!" diyor Kurbağa ve "Biz onlara öğrettik!" diye düzeltiyor Su Sıçanı. Furnivall kurnaz bir kavgacıydı ve çoğu zaman da haklıydı.

Grahame'ın belki akıl hocası olmuştu ama James Murray'nin yaşamında daha önemli bir yeri vardı. Murray'nin yaşamöyküsü yazarı, Furnivall'ın "esin kaynağı, ikna edici, çoğu zaman her işe burnunu sokup bıkkınlık yaratan ama daima dinamik ve güçlü bir etki yaratan hatta James'in yaşam zevkini gölgede bırakan" bir insan olduğunu söylüyor.

Birçok açıdan tam Victoria dönemine özgü bir İngilizdi ve ülkenin önde gelen dilbilimcisi olarak, hazırlanmasına başlanan büyük yeni sözlüğün ortaya çıkmasında baskın bir rol oynaması son derece doğaldı.

Murray'nin Furnivall'la sürdürdüğü dostluk, ayrıca Sweet ve Ellis'le bağlantısı sonunda kendisini en fazla tatmin edecek olaya katılmasını sağlayacaktı. 26 Nisan 1878 günü James Augustus Henry Murray, Oxford Üniversitesi Yayınları'nın Komite Üyeleri olan ülkenin en üstün beyinleriyle görüşmek üzere Oxford'daki Christ Church Koleji'ne davet edildi.

Kolej müdürü Henry Liddell (kızı Alice kolejin matematik öğretmenlerinden Charles Lutwidge Dodgson'ı öylesine büyülemişti ki onun hakkında harikalar diyarında geçen bir macera romanı yazacaktı); Oxford'da kıyaslamalı filoloji kürsüsüne getirilmiş olan Leipzig'li filolog, doğu dilleri bilimcisi ve Sanskrit uzmanı Max Müller; Victoria döneminde tarih konusunu saygın bir akademik uğraşı hâline getiren ve krallık tarafından tarih kürsüsüne atanan Profesör William Stubbs; Christ Church Koleji'nin bağlı bulunduğu kilisenin özel heyetinin üyesi ve klasik dönem uzmanı olan Edwin Palmer; New College'ın müdürü

James Sewell ve diğer bazı önemli isimler bu toplantıya katılıyordu.

Yüksek kilise, öğrenimde yüksek seviye ve yüksek hırs: Sözü Geçen Adamlardı bunlar; İngiltere'nin en mağrur ve özgüveninin tam olduğu o dönemde ortaya çıkan görkemli entelektüel yapılanmanın mimarıydılar. Isambard Kingdom Brunel köprüler ve demiryolları için ne anlam taşıyorsa, Sör Richard Burton'ın Afrika için anlamı neyse ve kısa bir süre sonra Robert Falcon Scott adı Antarktika için ne ifade edecekse, bu adamlar da öğrenme alanının yıkılmaz anıtlarını, dünyanın dört bir yanındaki ünlü kütüphanelerin temellerini oluşturacak kitapları ortaya çıkaranlardı.

Ve üzerinde durdukları projeye Doktor Murray'nin de ilgi duyacağını düşünmüş olduklarını söylüyorlardı. Bu proje tarafların aklına bile gelmeyecek bir şekilde, James Murray'nin, ilgi alanları ve dindarlığı kendisiyle garip bir biçimde çakışan bir adamla işbirliğine girmesine yol açacaktı.

İlk bakışta William Minor ile Murray arasında benzerliklerden ziyade farklılıklar göze çarpabilir. Murray yoksuldu, buna karşılık Minor zengindi. Minor yüksek tabakaya, Murray ise saygı duyulan alt tabakaya mensuptu. Gerçi aralarında yalnızca üç yaş fark vardı ama birbirlerinden çok farklı yerlerde dünyaya gelmişlerdi. Minor'ın doğum yeri, Murray'nin yaşadığı Britanya Adaları'ndan binlerce kilometre uzaktaydı ve sıradan insanların buralara gitmeye kalkışmasının sağduyuya pek sığmayacağı düşünülüyordu.

3
Savaş Çılgınlığı

Lunatic (l'ūnătik), ante. [yeni Lat. *l'ūnătic-us*'dan, Latin. *lūna*: Ay. Bkz. -ATIC Krş. Fra. *lunatique* İsp., İta. *lunatico*] Sıfat.

1. Ay'ın döngüsel değişimlerine bağlı olarak değişkenlik gösteren bir cins akıl hastalığını tanımlamak için kullanılmıştır. Çağdaş kullanımda DELİ sözcüğüyle eşanlamlıdır. Konuşma ve hukuk dilinde geçerlidir ama hekimler tarafından teknik terim olarak kullanılmaz.

Hint Yarımadası'nın güney ucundan bir gözyaşı damlası, bir armut ya da bir inci tanesi gibi uzanan tropik Seylan Adası, dünyanın sıkı disiplinli dinlerinde Âdem ile Havva'nın cennetten kovuldukları zaman gönderildikleri yer olarak bilinir. Günahkârlar için bir cennet bahçesi; kutsanmamışların, baştan çıkarılmayı tercih etmişlerin gönderildiği bir adadır.

Bugünlerde bu adaya Sri Lanka deniyor; bir zamanlar Arap tacirler Serendib adını vermişlerdi ve on sekizinci yüzyılda Horace Walpole, bu adayı yöneten ve tüm harika şeyleri tesadüfen bulma gibi sihirli bir huyları olan üç prens hakkında tamamen hayal ürünü bir öykü yazmıştı. Bu sayede İngilizce, Doğu'ya hiç gitmemiş olan yaratıcısının sebebini bilmediği bir şekilde *serendipity* kelimesiyle zenginleşti.

Ne var ki Walpole hiç tahmin edemeyeceği kadar haklıydı.

Gerçekten de Seylan bir tür hazine adası gibidir ve tropiklerin şehveti ödüllendiren, büyüleyen, baştan çıkaran tüm duyusal armağanlarına sahiptir. Adada tarçın ve hindistancevizi, kahve ve çay, mango ve mahun cevizi yetişir; safirler ve yakutlar çıkar; filler ve leoparlar yaşar. Her tarafı dolanan sıcak, tatlı, nemli bir esinti denizin, baharatların, goncaların kokusunu taşır.

Bir de kadınları vardır. Genç, çikolata tenli, sürekli kıkırdayan, ıslak bedenleri tümüyle çıplak, memeleri gül goncası gibi, uzun saçlı, kısrak bacaklı, kulaklarının arkasına kırmızı ve mor çiçekler takıştıran, utanç hissinden habersiz, Hint Okyanusu'nun beyaz kumlu sahillerinde oynayıp serin ıslak kumlardan evlerine koşarak dönen kadınlar.

Genç William Chester Minor'ın anılarında, yıllar boyu dalgaların arasında tıpkı günümüzde yaptıkları gibi çırılçıplak oynayan bu isimsiz köy kadınları çok büyük bir yer tutuyordu. Seylan'ın bu genç kadınlarının onu bilinçsizce doymak bilmez bir açlığa, tedavi edilmez deliliğe ve son çılgınlığıyla kendisini mahvetmesine giden yola sürüklediklerini çok sonraları düşünecekti. O baştan çıkarıcı kadınların harekete geçirdiği ilk erotik heyecanı henüz on üç yaşındayken keşfetmişti. O andan itibaren tüm duyularını harekete geçiren ve tüm enerjisini alıp götüren cinsellik onu utanç verici bir saplantı hâlinde sarmıştı.

William Minor, daha sonraları yollarının ayrılamaz bir biçimde çakışacağı James Murray'den üç yıl önce, 1834 Haziran'ında, ondan sekiz bin kilometre doğuda, bu adada dünyaya gelmişti. Ve Murray'ler ile Minor'lar gibi birbirinden böylesine ayrı dünyalarda yaşayan iki ailenin yalnızca bir tek ortak noktası vardı: Her iki aile de son derece dindardı.

Thomas ile Mary Murray, İskoçya'nın on yedinci yüzyıldaki muhafazakârlığa sıkı sıkıya bağlı Congregationalist* Kilisesi'nin, Covenanters adıyla bilinen grubuna mensuptular. Eastman ve Lucy Minor da Congregationalist Kilisesi'ne bağlıydılar ama

* Her cemaati bağımsız sayan kilise idare sistemi. *–yhn*

onların grubu, Amerika'daki kolonilerde kendisini gösteren, atalarından kaynaklanan daha tutucu Protestan görüşlere sahipti. Eastman Strong Minor'ın mesleği matbaacılıktı fakat yaşamını Amerikan Protestan kilisesi inançlarını Doğu Hint Adaları'nın karanlık iç bölgelerine yaymaya adamıştı. William misyon kliniğinde dünyaya geldiği zaman dinine bağlı Minor ailesi misyoner olarak Seylan'da bulunuyordu.

Murray'lerden farklı olarak Minor'lar üst düzey Amerikan soylusu sayılırlardı. Yeni Dünya'ya ilk ayak basanlardan Thomas Minor, Gloucestershire bölgesindeki Chew Magna köyünden gelmişti. Pilgrim'lerden on yıl kadar sonra *Lion's Whelp* adlı gemiyle Atlantik Okyanusu'nu aşıp Long Island Boğazı'nın girişindeki Mystic yakınında bulunan Stonington Limanı'na inmişti. Thomas'la karısı Grace'in dokuz çocuğunun altısı erkekti ve bu çocuklar soyadlarını New England'ın dört bir köşesine yaymıştı. On yedinci yüzyılda dindar ve yüksek ilkeler vaz ederek Connecticut eyaletinin temelini atan kurucu babaların aileleri arasında yerlerini alacaklardı.

1809'da Milford'da doğan Eastman Strong Minor, Amerikalı Minor'ların dokuzuncu kuşağına mensuptu ve artık tüm aile bireyleri başarılı, saygın insanlar olarak toplumdaki yerlerini almışlardı. Eastman'la 1833'te evlendiği Boston'lı genç karısı Lucy, aile işletmesi olan matbaayı kapatıp buz taşıyan bir buharlı yük gemisiyle Salem'den Seylan'a yola çıktığında, bu davranışın bir onur madalyası hak ettiğini düşünenlerin sayısı gayet kabarıktı. Dindar oldukları biliniyordu ve Minor ailesi bundan öyle memnunlardı ki servetleriyle sosyal konumlarına sırt çevirip ülkelerinden uzun yıllar ayrı kalmayı göze alarak kendileri kadar şanslı olmadıklarına inandıkları insanlara dini öğretmek için çok uzaklara gitmeye karar vermişlerdi.

Mart 1834'te Seylan'a vardılar, adanın kuzeydoğu sahilinde, Trincomalee'deki İngiliz deniz üssü yakınında bulunan Manepay köyündeki misyoner mevkiine yerleştiler. Annesinin, deniz tutması yetmiyormuş gibi, hamileliğin verdiği bulantıları da çek-

mesine neden olan William adaya varışlarından üç ay sonra dünyaya geldi. İki yıl sonra da, annesiyle aynı adı sahip kız kardeşi Lucy doğdu.

William'ın sağlık kayıtları adada geçen hareketli bir çocukluk dönemini gösteriyordu. Attan düşerek omuz kemiğini kırmış, bir ağaçtan düşüp uzun süre baygınlık geçirmiş, olağan sayıldığı üzere sıtma ve karasu hummasına yakalanmıştı. Sıradan bir çocuk sayılmazdı.

Daha üç yaşındayken annesi veremden ölmüştü. İki yıl sonra Eastman Minor iki küçük çocuğuyla birlikte Amerika'ya dönmek yerine Malay Yarımadası'ndaki misyonlar arasından kendisine yeni bir eş bulmak için yolculuğa çıkmıştı. Küçük Lucy'yi Oodooville adlı bir Seylan köyünde misyoner bir çiftin yanına bırakıp William'la birlikte doğuya giden tarifesiz bir buharlı yük gemisine binmişti.

Singapur'a vardıkları zaman ortak bir dostları, baba ile oğlunu, din öğretmek üzere Bangkok'a gitmeye hazırlanan Amerikalı misyoner grubuyla tanıştırmıştı. İçlerinden biri, Madison New York'tan gelen, epey güzel ve duruma da denk münasip biçimde, öksüz bir kadın olan Judith Manchster Taylor'dı. Yanlarındaki meraklı çocuğa belli etmemeye özen göstererek kısa bir süre flört ettiler ve Minor genç Bayan Taylor'ı kendisiyle birlikte Jaffna'ya giden ilk gemiye binmeye ikna etti. 1839 Noel'inden kısa bir süre önce Colombo'daki ABD Konsolosu nikâhlarını kıydı.

Judith Minor tıpkı matbaacı kocası gibi enerji doluydu. Yerel okulu yönetirken Seylan dilini önce kendi öğrendi ve hem üvey oğluna hem de daha sonra dünyaya getirdiği altı öz çocuğuna öğretmeyi başardı.

Bu evlilikten doğan iki oğlundan biri bir yaşındayken, diğeri beş yaşındayken öldü. Kızlardan biri sekizine basınca hayata gözlerini yumdu. William'ın öz kardeşi Lucy de yirmi bir yaşında veremden öldü. (Üvey erkek kardeşi Thomas T. Minor ise yıllar sonra garip koşullar altında ölecekti. Amerika'nın batısına taşınan Thomas önce Nebraska'daki Winnebago kabilesine giden ilk

doktor olmuş, oradan da ABD'ye yeni bağlanmış olan Alaska'ya geçip kutup bölgesinin yerleşim biçimlerini incelemişti. Sonunda Port Townsend, Seattle'a dönmüş ve belediye başkanı seçilmişti. 1889 yılında hâlâ görevini sürdürürken, G. Morris Haller adlı bir arkadaşıyla Whidbey Adası'na doğru bir kano gezisine çıkmıştı ama bu yolculuktan her ikisi de geri dönmemişti. Ne kanoları ne de cesetleri bulunabildi. Seattle'da bir Minor Sokağı, bir de Thomas T. Minor adını taşıyan okul bulunuyor. Ayrıca eyalette Minor soyadı ilerici, gösterişli ve gizemli bir yaşamın simgesi olarak kabul ediliyor.)

Judith'in günlüklerine göre, Manepay'deki misyoner kütüphanesi her türlü gereksinimi karşılayacak gibiydi ama ailenin kaldığı yer "çok kötüydü". Misyoner okulu da kusursuzdu ve küçük William, New England'a oranla çok iyi bir eğitim görüyordu. Babasının matbaacılıkla uğraşması edebiyata ve gazetelere kolay ulaşabilmesini sağlıyordu; annesiyle babası sık sık atlı arabayla çıktıkları yolculuklarda onu da yanlarına alıyor ve yerel dilleri öğrenmesi için teşvik ediyorlardı. On iki yaşına bastığında Seylan dilini çok iyi konuşuyor, Burma dilini gayet iyi biliyor, Hindu ve Tamil dilleriyle çeşitli Çin lehçelerini az da olsa anlıyordu. Singapur, Bangkok ve Rangoon gibi kentlerde olduğu kadar o tarihte İngiliz Malaya'sı denilen bölgenin sahilindeki Penang Adası'nı ve çevresini de çok iyi biliyordu.

Daha sonraları doktorlarına anlatacağı gibi çevresindeki sahillerde gördüğü genç Seylanlı kızların başrolde olduğu "erotik düşüncelere" ilk kez on üç yaşında kapılmaya başlamıştı; onları durmadan değişen yaşamında pek seyrek rastlanan bir süreklilik olarak kabul etmişti. On dört yaşına bastığında ailesi, belki de cinsel özlemlerini fark ettiklerinden, onu tropiklerin baştan çıkarıcılığından uzaklaştırıp Amerika'ya göndermeye karar verdi. New Haven'ın merkezinde büyük bir züccaciye dükkânı işleten Alfred Amcasıyla birlikte yaşayacaktı. Sonunda William, 1848 yılında henüz Süveyş Kanalı açılmadığından, Bombay ile Lond-

ra arasında, o dayanılmaz uzunluktaki deniz yolculuğunu Ümit Burnu'nu dönerek gerçekleştiren P&O Şirketi'nin gemilerinden biriyle Colombo limanından yola çıktı.

Bu yolculukta kapıldığı erotik düşünceleri daha sonraları da anımsayacaktı. Özellikle gemide tanıştığı genç bir İngiliz kızına "müthiş bir tutkuyla" bağlanmıştı. Anlaşılan uzun tropik günlerine ve gecelerine karışan geminin ağır ağır salınışının, sıcak iklimde kadınların kısa, ince giysileri yeğlemesinin, barmenlerin egzotik içkiler sunmasının bugün olduğu gibi o tarihte de, özellikle insanın ailesi de yanında değilse, âşık olmaya giden yolu kolayca açabileceğine ilişkin kimse William'ı uyarmamıştı.

Denizde geçen dört hafta boyunca pek bir şey olmamış gibi görünüyor. Genç çift ne denli uzun süre baş başa kaldıysa da arkadaşlıktan öteye gitmemişlerdi. Yıllar sonra Minor, genç Hintli kızlar üzerine kurduğu fantezilerinin kendisini "doğal olmayan biçimde tatmin etmesine yol açmadığını" ve yolculukta tanıştığı genç kıza duyduğu cinsel yakınlığın baştan çıkmasına neden olmadığını açıklayacaktı. Eğer bunlar olsaydı, belki de olaylar başka türlü gelişecekti.

Genç çocuğun durumunda, işin içine çekingenlikten ziyade belki de özellikle aşırı dindar insanlarda sıkça görülen suçluluk duygusu karışmıştı. Bu dakikadan sonra William Minor'ın uzun ve acı dolu yaşamında cinsellikle suçluluk duygusu birbirine sımsıkı bağlanmış olarak sürüp gidecekti. Yıllar sonra kendisini sorgulayanlardan sürekli özür diler gibiydi: Düşünceleri "erotikti" ama bunlardan "utanıyordu" ve bunlara "kapılmamak" için elinden geleni yapmıştı. Sanki hep omzunun üstünden geriye bakıyor ve henüz bebekken yitirdiği öz annesinin ya da genel olarak erkek çocuklar için bir sorun teşkil eden üvey annesinin, onun gitgide karışan beyninin etkisiyle "kötü entrikalar" gibi gördüğü noktaları fark etmediklerinden emin olmak istiyordu.

William Minor'ın yeniyetmelik çağında bu duyguları henüz ortaya çıkıyordu ve endişelenmeye başlamamıştı. Büyük bir heves-

le atılacağı öğrencilik yaşamı onu bekliyordu. Londra'dan başka bir gemiyle Boston'a gitti, oradan da New Haven'daki evine kavuşup Yale Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. Çocuklarının sayısı gitgide azalan ailesi ancak altı yıl sonra, William yirmisine basınca, ülkeye dönecekti. Bu süreyi ve bundan sonraki dokuz yılı, daha sonradan çok derin kaygılara dönüşecek düşünceleri bir kenara itip kendini derslerine ve tıp stajı dönemine âdeta adadığı anlaşılıyor.

Tüm sınavlarını sorunsuz atlattı ve Şubat 1863'te yirmi dokuz yaşında Yale Tıp Fakültesi'nden karşılaştırmalı anatomiyi uzmanlık dalı seçerek mezun oldu. O yıllarda başından geçen en kötü olay septisemiden ölen bir adama otopsi yaparken elini kesip ciddi bir iltihaplanma geçirmesi oldu. Kesilen yere derhal iyot sürmüştü ama anlaşılan yeterince çabuk davranmamıştı. Doktorları daha sonra çok ciddi hastalandığını, neredeyse ölümden döndüğünü söylediler.

Artık Doğu'da geçirdiği yıllarla biçimlenmiş, Amerika'nın en ünlü okullarında aldığı eğitimle törpülenmiş bir genç erkekti. Beyninin ne denli kötü durumda olduğunu henüz fark etmemişti ve genç yaşamının en travmatik deneyimlerini yaşayacağı döneme adım atıyordu. O tarihte elindeki doktor sayısı çok kısıtlı olan orduya cerrah olarak katılmak için başvurdu. Çünkü sadece bir ordu değildi bu – o zamanlar adına Kuzey Birlik Ordusu deniyordu: Kendisi de hâlâ taze olan Birleşik Devletler, ulusal yaşamının en travmatik dönemini yaşıyordu. İç Savaş çoktan başlamıştı.

Minor orduyla anlaşma imzalayıp New Haven'daki evine yakın olan Knight Hastanesi'nde eğitime başladığında savaşın patlak vermesinin üzerinden sekiz yüz gün geçmişti ve doğal olarak kimsenin bilmemesine rağmen savaşın neredeyse yarısı bitmişti. Askerler Sumter, Clark, Hatteras ve Henry kalelerinin, Bull Run'ın birinci ve ikinci çatışmalarını yaşamışlar, Chancellorsville, Fredericksburg, Vicksburg, Antietam gibi yerlerde küçük toprak

parçaları için dövüşmüşler, Mississippi'nin Big Black Nehri Köprüsü, Missouri'nin On Numaralı Ada'sı ya da Kentucky'nin Greasy Creek'i gibi adı bile anımsanmayan köşelerinde zaferler kazanmışlardı. O tarihe kadar Güney Konfederasyon Ordusu çok başarılıydı ve Kuzey Birlik Ordusu sekiz yüz gün süren sıcak savaşta, sık sık geri çekilmek zorunda kalmanın baskısıyla önüne geleni silah altına almak zorunda kalmıştı. Bu nedenle Yale Üniversitesi'nden mezun, Yankee kanı taşıyan William Chester Minor gibi birinin başvurusunu büyük bir sevinçle kabul edecekti.

Orduya katılmasından dört gün sonra 29 Haziran 1863'te tüm savaşın en kanlı çatışması ve Güney Ordusu'nun askeri açıdan yenilgiye doğru gidişinin başladığı dönüm noktası olan Gettysburg Muharebesi yaşandı. Minor'ın New Haven'da geceleri okuduğu gazeteler savaşın gidişatını bildiren haberlerle doluydu. Kuzey Ordusu'nun kayıpları yirmi bine yaklaşıyordu ve Pennsylvania'daki üç günlük çatışmada, Connecticut gibi ufacık bir eyalet bile savaşa gönderdiği askerlerin neredeyse dörtte birinden fazlasını yitirmişti. Altı ay sonra Başkan Lincoln çatışmanın yaşandığı yöreyi ölenlerin anısına ithaf ederken, dünyanın burada yaşananları unutmayacağını söyleyecekti.

Hiç kuşkusuz savaş öyküleri genç doktoru heyecanlandırmıştı. Savaş hatlarında pek çok yaralı vardı; enerjik, hırslı genç bir cerrahın üstüne düşen çok iş vardı, üstelik de kazanacakmış gibi görünen tarafta yer alıyordu. Ağustos ayında orduya katılma yemini etti ve kasımda, sağlık işlerinden sorumlu dairenin kendisine vereceği işleri yapmak üzere yardımcı cerrah olarak göreve başladı. Erkek kardeşinin daha sonraları anlatacağı gibi, savaşın en sıcak noktasına gönderilmek için can atıyordu.

Ancak aradan altı ay geçtikten sonra ordu onu güneye, savaş gürültülerine yakın bir noktaya gönderdi. New Haven'da gayet rahat bir dönem geçirmiş, çatışmaların travmasından uzak kalıp gerek bedensel gerekse ruhsal açıdan iyileşmeye başlayan askerlerin tedavileriyle ilgilenmişti. Ama ilk gönderildiği yer olan Virginia'nın kuzeyinde durum tümüyle farklıydı.

Bu acımasız, korkutucu, kanlı çekişmenin tüm dehşeti, hiçbir hazırlayıcı uyarı olmaksızın bir anda karşısına çıkıverdi, İç Savaş'ın, daha öncesinde ve sonrasındaki savaşlarda görülmeyen ironik bir yanı vardı. Bu savaş yeni ve insanları yok etmeye yönelik son derece etkili silahlarla yapılıyordu, bu arada ilkel ve yetersiz tedavi yöntemlerinin de dönemi kapanmak üzereydi. Havan topları ve tüfeklerle savaşılıyordu ama tıp savaşını kazanmak için gereken anestezi ilaçları, sülfamitler ve penisilinler henüz ortalıkta yoktu. Böylece asker, eskiye oranla çok daha kötü bir duruma düşmüştü: Yeni silahlar yüzünden daha öldürücü yaralar alan asker, eski ilaçlarla ancak bir noktaya kadar iyileştirilebiliyordu.

Sahra hastanelerinde kangren, kol bacak kesme, pislik, acı ve enfeksiyon kol geziyor, bir yaranın içinden cerahat akması doktorlar tarafından iyileşme belirtisi olarak görülüp "beğeniliyordu". Bitmek bilmeyen acımasız çatışmalarda yeni silahlarla yaşamları mahvedilen askerlerin ilkyardım çadırlarından yükselen haykırışları ve iniltileri akıllardan çıkacak gibi değildi. Savaşta Kuzey Ordusu'ndan 360 bin, Güney Ordusu'ndan ise 258 bin asker öldü. Yeni silahların açtığı yaralarla ölen her askere karşılık iki asker de sonradan kaptıkları mikroplar, hastalıklar ve kötü sağlık koşulları yüzünden yaşamını yitirdi.

Minor bunların tümüne çok yabancıydı. Eski dostlarının daha sonra söyleyeceği gibi çok duyarlı ve kibar bir akademisyendi, askerlik işi için çok fazla hassastı. Okumayı, resim yapmayı, flüt çalmayı seviyordu. Ama 1864 yılında Virginia, hassas ve kibar insanların yaşayacağı bir yer değildi. Gerçi bir insanın delirmesinin nedenini tam olarak keşfetmek olanaksızdır ama yaşadığı bazı deneyimlerin Doktor Minor'ı sınırın öte yanına ittiği ve o yıllarda kaçıklık olarak adlandırılıp bağışlanmayan bir duruma soktuğu düşünülebilir.

Savaşla ilk kez tanıştığında içine düştüğü ortamı ve koşulları düşününce, benliğinde gizlenmiş ruhsal bozukluğun belirli bir dürtüyle yüzeye çıktığını varsayabiliriz. 1864 Mayıs'ının başın-

da Orange County, Virginia'da sonradan Wilderness Muharebesi adıyla anılacak olan iki günlük o son derece kanlı çatışmada anlaşılan özel bir olay yaşanmıştı. İki gün boyunca yaşananların bir kısmı insanoğlunun hayal dünyasının sınırlarının ötesindeydi ve en aklı başında olanlar için bile bir sınavdı.

Minor'ın Wilderness'a niçin gittiği açıkça bilinmiyor. Aslında aldığı emir New Haven'dan Washington'a gitmesi ve Alexandria'daki hastanenin askerlere ayrılan bölümünde çalışan Doktor Abbott'tan görevini devralmasıydı. Sonunda bu emri yerine getirdi ama önce herhalde kendi amirinin emriyle, federal başkentin yüz otuz kilometre güneybatısına gitti ve kendisini meslek yaşamı boyunca ilk ve son kez gerçek bir sıcak çatışmanın içinde buldu.

1863 Temmuz'unda kazanılan Gettysburg zaferiyle İç Savaş'ın yönünün gerçekten değiştiği varsayımı, Wilderness Muharebesi'yle ciddi bir sınavdan geçirilmiş oldu. Ertesi yılın mart ayında Başkan Lincoln, Kuzey Birlik ordularını, Konfederasyon güçlerini topyekûn yok etme planı yapan General Ulysses S. Grant'ın emri altında toplamıştı. Bundan önceki haftalar ve aylar boyunca orada burada yaşanan çatışmalar, kasabaların ve kalelerin ele geçirilip yitirilmesi, tutarlı bir stratejinin varlığından söz edilemeyeceğini gösteriyordu. Konfederasyon ordusu bütünlüğünü koruyup her an savaşmaya hazır olduğu sürece, Jefferson Davis'in Konfederasyonu da varlığını sürdürüyordu. Grant ayrılıkçı orduyu yok edince ayrılıkçı fikirleri de yok edersiniz mantığını yürütüyordu.

1864 Mayıs'ında Konfederasyon ordusunun işini bitirmek üzere Grant'ın topladığı görkemli askeri güç Potomac Nehri'nden güneye doğru ilerlemeye başlayınca, sürdürülecek strateji resmen yerine oturmuş oldu. Başlatılan harekât güneyin Dixie adıyla bilinen topraklarını bir tırpan gibi biçerek ilerleyecek, Tennessee'den Georgia'ya geçen Sherman, Savannah kentini ele geçirecek ve Konfederasyon'un ana gücü yalnızca on bir ay

sonra Appomatox'ta teslim olacaktı. Beş yıllık savaş Grant'ın harekete geçmesinden tam bir yıl sonra Shreveport, Louisiana'daki çarpışmayla sona erecekti.

Düşman ordusunun kararlı ve güçlü olduğu ilk haftalarda, kararlaştırılan stratejiyi uygulamak çok zor oldu. General Grant'ın askerleri Blue Ridge Dağları'nın patikalarını aşıp 4 Mayıs günü öğleden sonra Rapidan Nehri'ni geçerek Orange'a vardı ve komutan Robert E. Lee'nin Kuzey Virginia ordusuyla karşılaştı. Nehri geçen Grant'ın askerleri Spotsylavania'ya doğru kanatlardan taarruzla gidene dek elli saat süren vahşet ve ateş dolu çatışmada yirmi yedi bin kayıp verdiler.

Bu şiddetli savaşın üç belirgin özelliği Dr. William Minor'ın öyküsü açısından büyük önem taşıyor.

Birincisi çarpışmanın şiddeti ve vahşeti ile iki ordunun karşılaştığı bölgenin acımasız koşullarıydı. Binlerce asker piyade taktiklerine hiç de uygun olmayan bir yerde karşı karşıya gelmişlerdi. Hafif eğimli arazi, geçit vermeyen çalılar ve bodur ağaçlarla örtülüydü, hâlâ da öyledir. Bataklık bölgeleri çok kötü kokan çamurla kaplıdır ve sinek çoktur. Mayıs ayında burası son derece sıcak olduğundan bataklıkların ve incecik derelerin uzağında kalan otlar ve ağaççıklar kupkuru kalır.

Arazinin yapısından ötürü, görüş alanı olmadığı için çatışmaya ne toplar sokulabildi ne de o arazide hareket kabiliyeti olmayan hatta adım atamayacak süvariler. Ancak piyadeler ellerindeki tüfeklerle attıkları yeni icat edilmiş, isabet ettiği yerde korkunç yaralar açan, etleri parçalayan, dibi barut yüklü kurşunlarla ya da süngü ve kılıçlarla göğüs göğüse çarpışmak zorundaydılar. Çarpışmalarda çıkan ısı ve duman, yangın felaketine yol açıyordu.

Otlar tutuşuyor, sıcak rüzgârın etkisiyle bir anda alevler her yanı sarıyor; yüzlerce, belki de binlerce yaralı ya da sağlam asker dayanılmaz acılar içinde yanarak can veriyordu.

Bir doktor "aldıkları bin bir türlü yarayla bedenleri parampara olan, kollarını yitiren, kafaları kırılan, çektikleri acıya büyük bir sabırla tahammül eden, dayanılmaz acılara karşı öfkeyle

isyan eden ve bu cehenneme aldırmaz davranan hatta yalnızca bir tek bacağını yitirdiği için sevinen!" askerler olduğunu yazmıştı. Patikalar kanlar içindeki yaralıları ilk yardım çadırlarına taşıyan kaba saba arabalarla hıncahınç dolmuştu. Yorgun argın, ter içinde kalmış doktorlar ise karşılaştıkları en kötü yaraları tedavi edebilmek için çırpınıyorlardı.

Maine'den gelen bir asker, çıkan yangını âdeta gözlerine inanamayarak yazmıştı. "Alevler çıtırdayarak çam ağaçlarının en üst dallarına kadar tırmanıyor ve kökünden tepesine kadar kıpkırmızı bir alev topu biraz sallanıp yere düşerken kıvılcımlar yağmur damlacıkları gibi etrafa saçılıyordu. Her yeri kaplayan yoğun, kara duman bulutları alevlerin etkisiyle kızıla dönüşüyordu."

Wilderness Muharebesi'ne katılan başka bir asker, "Orman yangınları her yeri sardı," diye yazmıştı:

> ...cephane vagonları patladı; ölüler alevlerin içinde kömürleşti; yaralılar kopuk bacaklarının, kollarının üzerinde umarsızlığın çılgın enerjisiyle kendilerini alevlerden uzaklaştırmaya çalıştılar; âdeta tüm çalılara kanlı giysi parçacıkları takılmıştı. Sanki Hıristiyanlar bir anda şeytana dönüşmüş ve cehennem dünyanın bu bölgesini ele geçirmişti.

Minor'ın sağlık durumundaki şaşırtıcı koşulları anlamak için bu savaşın ikinci belirgin özelliği olarak, çarpışmalara katılanlar arasında bulunan İrlandalı askerleri unutmamak gerek. Minor'ın Londra'daki ev sahibi de onun İrlandalılardan korktuğu konusunda ifade verecekti.

Kuzey Ordusu'nda yaklaşık 150.000 İrlandalı asker vardı ve yaşadıkları yerlere göre çeşitli bölüklerde silah altına alınmışlardı. Fakat bir de bütün bir grup olarak çarpışan İrlandalılar vardı. İrlanda Tugayı adıyla bilinen İkinci Tugay'ın askerleri diğer bölüklerdekilerin tümünden daha cesur ve serttiler. "Mantıksız,

acımasız ya da çaresiz bir girişime kalkışılacağı zaman," diye yazmıştı bir İngiliz savaş muhabiri, "derhal İrlanda Tugayı göreve çağrılıyordu."

Bu tugay Wilderness Muharebesi'ne katıldı. 28. Massachusetts ve 116. Pennsylvania bölükleri de New York'un efsanevi 63., 88. ve 69. bölüklerinin İrlandalı askerleriyle yan yana çarpışıyorlardı. Bu bölükler günümüzde de mart ayında ağaçlarla bezeli Beşinci Cadde'de yapılan St. Patrick's Günü töreninde başı çekiyorlar.

Ama 1864'te Federasyon ordusuyla çarpışan İrlandalılarla bir iki yıl önce savaşan İrlandalılar arasında ruhsal açıdan kolayca belli olmayan bir fark vardı. Savaşın başında, özgürlük ilan edilmeden önce, İrlandalılar Kuzey eyaletlerini büyük bir bağlılıkla tutarken, nefret ettikleri İngilizlerin destek verdiğine inandıkları Güney Konfederasyonu'na düşmanlık besliyorlardı. Savaşa katılmalarının nedenleri epey karmaşıktı ve bu karmaşıklık bizim öykümüz için çok önemli. Açlıktan kırılan İrlanda'dan göç etmişlerdi ve Amerika'da savaşa katılmalarının tek sebebi kendilerine yardım eden ülkeye minnet borçlarını ödemek değildi. Temelde savaş eğitimi almak ve kendi ülkelerine dönüp adalarını nefret ettikleri İngilizlerden temizlemek arzusu yatıyordu. Bu yıllarda yazılan bir İrlanda-Amerikan şiiri bu noktaya açıklık getiriyor:

Bu ülkeye barış ve huzur gelince,
Ve birlik tümüyle sağlamlaştırılınca,
İrlanda'nın cesur oğulları, kılıçlarınızı kınına sokmayın,
Yok etmeniz gereken bir birlik var.

İrlandalılar Federal Birlik'in hedeflerine çok uzun bir süre yakınlık duymadılar. İş bulmak konusunda sosyal basamakların en altında yer alan Amerikalı siyahlarla rekabet ediyorlardı. Ve 1863'te Lincoln köleleri resmen özgürlüğe kavuşturunca, İrlandalılar ten renklerinden dolayı varsaydıkları avantajlarını yitirmiş oldular. Bununla birlikte uğruna savaşmaya karar verdik-

leri Birlik amaçlarına duydukları yakınlığı da yitirdiler. Ayrıca kendilerine göre hesap da yaptılar: "Bu savaşı biz çıkarmadık," diyordu liderlerinden biri, "ama savaş uğruna kendi halkımız arasından çok büyük sayıda kayıp verdik."

Sonuç olarak, özellikle ateş hattına ölmek üzere sürüldüklerine inandıkları çatışmalarda, savaş meydanlarını terk etmeye başladılar. Wilderness Muharebesi'nde de dökülen kanlar ve çıkan yangınlar nedeniyle kaçanların sayısı epey yüksek oldu. William Minor'ın çöküşünün üçüncü ve muhtemelen esas nedeni de bu firarlar ve genellikle firardan suçlu bulunanlara uygulanan cezalardan birisiydi büyük ihtimalle.

Ordudan firar etmek, tıpkı disiplinsizlik ve sarhoşluk gibi, İç Savaş sırasında önemli bir sorundu ve üstelik komutanların şiddetle gereksindikleri insan gücünden yoksun kalmalarına yol açtığı için diğer ikisinden daha ciddi olarak kabul ediliyordu. Aylar ve yıllar geçip kayıpların sayısı arttıkça, her iki tarafın da savaş nedenleri açısından hevesleri kırılmaya başlamıştı ve bu sorun büyüdükçe büyüyordu. Birlik ordusunun toplam gücü yaklaşık 2.900.000 asker kadardı; Konfederasyon ordusu ise 1.300.000 kadardı. Daha önce de gördüğümüz gibi sırasıyla iki ordu toplam olarak 360.000 ve 258.000 asker kayıp vermişti. Silahlarını bırakıp kaçanların sayısı ise en azından kayıplara yakındı. Birlik saflarından 287.000, Konfederasyon saflarından ise 103.000 asker firar etmişti. Elbette bu sayılar biraz hata barındırıyor çünkü kaçıp da yakalanarak tekrar ateş hattına sürülen ve fırsat buldukça kaçanları da göz önünde bulundurmak gerekir. Yine de sayılar çok yüksek, orantısal olarak Birlik ordusunda on askerden biri, asilerden de on iki askerden biri kaçıyordu.

Savaşın ortalarında her ay ortalama beş bin asker firar ediyordu. Bir kısmı dayanılmaz uzun yürüyüşler sırasında geride kalıyor, diğer bir kısmı ise düşman ateşiyle karşılaşınca tüyüyordu. General Grant'ın güneye ilerleme stratejisini başlattığı ve Wilderness Muharebesi'nin yaşandığı 1864 Mayıs'ında, Birlik ordusundan kaçan asker sayısı 5.371 olmuştu. Silah altına alınmış

ya da orduya gönüllü katılmışların arasından her gün yaklaşık 170 asker sıla hasreti çektiği, sevgilisini özlediği, ruhsal çöküntü yaşadığı, hayal kırıklığına uğradığı, parasını alamadığı ya da yalnızca korkuya kapıldığı için kaçıp gidiyordu. William Minor, Connecticut'ın sükûnetinden sonra dehşet ve vahşetin tam ortasına düşmüş gibiydi. İnsanoğlunun pek de etkileyici görünmediği bir ortamda bulmuştu kendini – korku içindeydiler, ruhsal açıdan çökmüşlerdi ve cesur değillerdi.

O tarihlerde ordu kuralları içki konusunda gayet gevşek sayılabilirdi. Sarhoşlara uygulanan cezaların en yaygını, onu birkaç gün boyunca omzunda bir kucak odunla ayakta dikmekti. Ama konu firar olunca iş değişiyordu. "Bu ya da öteki dünyada bağışlanmayacak olan günahı işleyenler" yakalandıkları zaman kurşuna diziliyorlardı. En azından kâğıt üzerinde durum böyleydi; kurallar "Ordudan firar etmenin cezası ölümdür" diyordu.

Ama suçu ne olursa olsun, kendi askerlerinizden birini öldürmenin işlevsel sakıncaları vardı: Mevcudunuz azalıyor, gücünüz zayıflıyordu. Bu acı matematiksel gerçek her iki tarafın komutanlarını firar edenlere karşı başka cezalar uygulamaya yöneltmişti. Kaçanların arasından yalnızca birkaç yüzü, böyle bir niyeti olanlara gözdağı vermek amacıyla kurşuna dizildi. Çoğu hapse tıkıldı, tek kişilik hücrelere konuldu, kırbaçlandı ya da ağır para cezasına çarptırıldı.

Geri kalanlara ve özellikle ilk kez firar edip yakalananlara utanç verici çeşitli ceza biçimleri uygulandı. Bazılarının saçları tümüyle, bazılarınınkinin yarısı kazındı ve üzerinde "korkak" yazan tahta tabelaları boyunlarında taşımak zorunda bırakıldılar. Bir kısmı aceleyle toplanan Divan-ı Harp'ler tarafından "büklüm" diye anılan ve inanılmaz acılar veren bir cezaya çarptırıldılar. Bileklerinden sımsıkı bağlandıktan sonra kolları bükük dizlerinin üstünden geçiriliyor ve dizleriyle kollarının altına uzun bir sopa sokulup çoğu zaman günlerce bu biçimde bırakılıyorlardı. (Bu ceza öylesine sertti ki çoğu zaman ters tepki yaratıyordu. Bir general, firar edip yakalanmış bir askerin bu cezaya

çarptırılmasını emredince, emrindeki askerlerin yarısının durumu protesto etmek için kaçtıklarına tanık olmuştu.)

Ayrıca ağza yerleştirilip iple bağlanmış bir kasaturayla dolaşmak, başparmaklarından ipe asılmak, omzunda bir metre boyunda bir demir ray taşımak, ardından teneke çalınarak kentten kovalanmak, tahta ata bindirilmek, çıplak bedenini yalnızca bir varille örterek dolaşmak gibi cezalar da uygulanıyordu. Tennessee'de yaşanan feci bir örnekte ise kaçıp yakalanan bir asker çarmıha gerilir gibi bir ağaca çivilenmişti.

Bunların dışında acı ile utancın karışımına neden olan bir ceza biçimi vardı. İngilizcede firar etmek sözcüğünün baş harfi olan *D** harfi suçlunun kalçasına ya da yanağına kızgın demirle dağlanıyordu. Elbette bu cezanın da bazı kuralları vardı: Harfin yüksekliği dört santim olacaktı; kızgın demirle dağlanacak ya da jiletle çizilecek ve yaranın içi hem tahriş olmasını sağlamak hem de yok olmasını önlemek için kara barutla doldurulacaktı.

Bilinmeyen bir nedenle ceza uygulamasında barutu sürmek görevi alayın yerel trampetçisine kalıyor, kızgın demirle dağlama işini ise doktor yapıyordu. Londra'daki mahkemede William Minor'ın da böyle bir cezayı uygulamak zorunda bırakıldığı ortaya çıktı.

Wilderness Muharebesi'nin dehşetinden korkup kaçan ve yakalanan bir İrlandalı asker Divan-ı Harp'te dağlanma cezasına çarptırılmıştı. Bir albay, dört yüzbaşı ve üç teğmenden oluşan divan heyeti bu cezayı bölüğe gönderilen temiz yüzlü, nazik, soylu görünümlü, Yale mezunu, New England'ın tepelerinden yeni inmiş asistan doktorun yerine getirmesine karar verdiler. Savaş yorgunu eski askerler, Doktor Minor'ın böylece savaşın acımasızlığıyla yakından tanışacağını düşünmüş olmalıydılar. Sonunda firari İrlandalı, kolları arkasından zincirlenmiş olarak karşısına getirildi.

Yirmili yaşlarının başında, kir içinde, bakımsız bir gençti; koyu renk üniforması çalıların arasından çaresizce kaçmaya çalı-

* Desertion. *–yhn*

şırken paramparça olmuştu. Yorgundu, korkuyordu. Üç yıl önce Manhattan'ın Batı Yakası'na, Dublin muzipliği ve özgüveniyle gelmiş o delikanlıyla hiçbir ilgisi olmayan, yabanıl bir hayvan gibiydi. Bunca savaş, bunca ölüm görmüştü ve uğruna çarpıştığı amaç, özgürlük sonrasında artık kendi amacı olmaktan çıkmıştı. Bağlı bulunduğu taraf kazanıyor gibi göründüğüne göre, ona gereksinimleri kalmamıştı ve kaçtığı takdirde onu özlemeyeceklerdi.

Yabancı gördüğü Amerikalılar için yüklendiği görevlerden sıyrılmak istiyordu. İrlanda'ya geri dönmek istiyordu. Ailesini tekrar görmek, para uğruna katıldığı bu yabancı, garip çatışmadan tümüyle uzaklaşmak istiyordu. Pennsylvania, Maryland, şimdi de Virginia tarlalarında kazandığı savaş deneyimiyle anavatanını nefret ettiği İngilizlerden kurtarmak istiyordu.

Ama savaş meydanından kaçmak gibi bir hata yapmıştı ve inzibat bölüğünden beş asker onu tepenin yamacında saklandığı ahırın arkasında ele geçirmişlerdi. Divan-ı Harp aceleyle toplanmış, karar çarçabuk alınıvermişti. Önce yüzüne firar ettiğini gösteren damga vurulacak, ardından da çok ipli kamçıyla otuz kez kamçılanacaktı.

Divana yalvarmış, nöbetçilere yakarmıştı. Ağlamış, haykırmış, çırpınmıştı. Ama askerler onu sımsıkı tuttular ve Doktor Minor tugay nalbantından ödünç alınmış kızgın kömüre bastırılmış sıcak demiri eline aldı. Bir an durakladı. Duraklaması isteksizliğini gösteriyordu. Hipokrat yemini altında böyle bir iş yapmasına izin var mıydı? Subaylar devam etmesi için homurdandılar ve Minor kızgın demiri İrlandalı gencin yanağına bastırdı. Etleri cızırdadı, kan damlacıkları köpürdü, aktı ve tutuklu haykırdı, haykırdı.

Sonra her şey bitti. Zavallı genç, Minor'ın verdiği alkole batırılmış bez parçasını yaralı yanağına bastırarak uzaklaştırıldı. Belki yarası mikrop kapacak ve bazı doktorların iyileşme belirtisi olarak gördükleri "iyi cerahatle" dolacaktı. Belki iltihaplanıp kabuk bağlayacaktı. Belki de haftalarca kanayacaktı. Ne olacağını o da bilmiyordu.

Tek bildiği yanağındaki damgayı yaşamı boyunca taşıyacağıydı. Amerika'da bu damga aynen mahkemenin verdiği karara uygun olarak onun bir korkak olduğunu gösterirken, İrlanda'da da askerlik eğitimini Amerikan ordusunda almış ve İngiliz yönetimine karşı savaşmak için geri dönmüş bir insan olarak tanıtacaktı onu. Bu dakikadan itibaren İrlandalı milliyetçi asi gruplarından birinin üyesi olduğu açıkça anlaşılabilecekti. İngiltere ve İrlanda'daki tüm polisler ve askerler de bunu fark edeceğinden ya onu sokaklardan uzak tutmak için hapse tıkacaklar ya da her an taciz edeceklerdi.

Başka bir deyişle artık bir İrlandalı devrimci olarak yaşamı sona ermişti. Amerika'daki sosyal statüsüne aldırış etmiyordu, ama İrlanda'daki geleceğinin bir savaş meydanı cezasıyla sonsuza dek lekelenmesinden dolayı öfkeye kapılıyordu. Bir İrlandalı vatansever ve devrimci olarak işe yaramayacağını, kullanılamayacağını ve her açıdan değerini yitirdiğini biliyordu.

Öfkesini, ettiği yemine karşın, verilen emre itiraz etmeden, yüzünü böylesine acımasızca damgalayan doktora yöneltmesi doğru mu değil mi bilmiyordu ama haklı olduğunu düşünüyordu. William Chester Minor'a öfkesinin sonsuza dek sürmesi gerektiğine karar verecekti.

Bu savaş bitip de eve döndüğü zaman, Cobh, Dun Laoghaire ya da Cork ve Dublin'e en yakın limanlar olan Queenstown ve Kingstown'da gemiden inip ayağını toprağa basar basmaz tüm İrlandalı vatanseverlere söyleyeceği bir tek lafı olacaktı: Amerikalı William Chester Minor, tüm iyi Fenian savaşçılarının düşmanıydı ve zamanı gelince yaptığının intikamının alınması şarttı.

En azından Doktor Minor, yanağını kızgın demirle dağladığı adamın böyle düşündüğünden emindi. Daha sonraları savaş meydanıyla tanışmasının kendisini dehşete düşürdüğünü söyleyecekti. Bazı doktorlar da hastalıklarına "savaş meydanını tanımasının" yol açtığını söyleyeceklerdi. Başka bir öyküye bakılırsa; tarih ve yer belirtmeyen bazı raporlar, Yale Üniversitesi'nden bir sınıf arkadaşının idam edilişine tanık olduğunu ve bundan çok etkilendiğini gösteriyordu. Ama en yaygın kanı Amerika'da içlerinden birini cezalandırmak zorunda kaldığından, İrlandalıların da onu şiddetle cezalandıracağından korktuğuydu.

Mahkemede anlatılan hikâye de buydu. *The Times* gazetesinde yayımlanan resmi raporlara göre Tennison Sokağı, Lambeth'teki evin sahibi Bayan Fisher, ifadesinde bunları söylemişti. Bu hikâye sonraki on yıllarda –insanlar Doktor Minor'ın hâlâ bir tımarhanede yaşadığını anımsadıkça– hastalığını açıklamak için pek çok

defa konuşulacaktı ve Minor ancak 1915'te yaşlı bir adam olarak Washington'da bir gazeteciyle yaptığı görüşmede bambaşka bir hikâye anlatana kadar akli sorunlarının önde gelen sebeplerinden biri olarak kalacaktı. "Amerikan İç Savaşı'nda bir İrlandalıyı damgalamış," diyecekti herkes. "O yüzden delirmiş."

Bu olaydan bir hafta kadar sonra yaşadığı deneyimin etkisinin kısa süreli olmayacağı anlaşılan Minor, kırmızı bayrak taşıyan (Kızılhaç simgesi 1860'lı yılların sonuna doğru Cenevre Kongresi'nde onaylanıncaya dek Amerika tarafından kullanılmadığından, yalnızca kırmızı bayrak kullanılıyordu) ileri sahra hastanesindeki görevinden alınıp buraya gelmeden önce gitmesi gereken Alexandria kentine yollandı.

Minor oraya 17 Mayıs'ta vardı ve önce genellikle siyahlar ve "kaçak" hastalar diye tanımlanan kaçıp kurtulmuş Güneyli kölelerin tedavi edildiği L'Overture Hastanesi'nde çalıştı. Kayıtlar Federal hastane sistemi içinde dolaşıp durduğunu gösteriyor. Alexandria Genel Hastanesi'nde, Slough Hastanesi'nde çalıştığı ve New Haven'da daha önce çalışmış olduğu askeri hastaneden, çok başarılı olduğundan geri dönmesi için bir davet mektubu aldığı biliniyor.

Minor henüz savaşa katılan doktorlar arasında asistan cerrah düzeyi gibi çok aşağı bir basamakta olduğundan böyle bir talep sıradışı sayılırdı. Çatışmalar boyunca hükümet bu düzeyde 5.500 kişiye başvuruda bulunmuştu ve bunların arasında inanılmaz derecede işe yaramaz olanlar da vardı. Alternatif tıp uzmanları, başarılı olamamış ayyaş pratisyenler, hastalarını yolmaya çalışan sahtekârlar, tıp fakültesine hiç adım atmamış olan kimileri bile orduya doktor olarak katılmıştı. Savaş bitince çoğu ordudan ayrılıverdi. İçlerinden pek azı terfi ettirilmeyi ya da düzenli olarak orduda çalışmayı umabilirdi.

Fakat William Minor çalıştı. Kendisini tümüyle işine adamış gibiydi. Bir kısmı hâlâ duran otopsi raporları düzgün elyazısını, özgüvenli ifadesini ve ölüm nedeni konusunda tutarlı açıklama-

larını sergiliyor. Raporların çoğu İç Savaş döneminde sık görülen hastalıkları kaydediyor. Birinci Michigan Süvari Bölüğü'nden, akciğer kanserinden ölen bir çavuş, tifo nedeniyle ölen bir er ve zatürreeden ölen başka bir er, o günün sınırlı bilgisiyle tedavi edilmeye çalışılmış. Afyon ağrı kesici, kalomen ise müshil olarak kullanılıyormuş.

Wilderness Muharebesi'nden iki yıl sonra, 1866 Eylül'ünde yazılmış bir raporsa daha ilgi çekici. "Adaleli, tıknaz vücutlu" bir adam olarak tanımlanan Martin Kuster adlı askere fırtınalı bir gecede bir kavak ağacının altında nöbet tutarken yıldırım çarpmış. Rapora göre durumu çok kötüymüş: "Miğferinin sol tarafı açılmış... üniformasındaki metal düğmenin kaplaması kopmuş... sol şakağındaki saçları yanmış... sağ ayağındaki çorabı ve çizmesi parçalanmış... bedeninde başından aşağıya kadar sarı renkli hafif bir çizgi var... kasığında ve hayalarında yanıklar mevcut."

Gelgelelim bu rapor Virginia'daki yardımcı cerrahlık görevini üstlenmiş doktorun kaleminden çıkmamıştı. Minor o raporu, Governor's Island, New York'ta ABD ordusunda görevli asistan cerrah olarak imzalamıştı. 1866 sonbaharında artık sözleşmeli bir doktor değildi, yüzbaşı rütbesiyle orduya alınmış bir subaydı. Çoğu meslektaşının yapamadığını başarmıştı. Çalışkanlığıyla göze girmiş ve Connecticut'taki bazı tanıdıkları aracılığıyla ordunun subayları arasına katılmıştı.

Connecticut'tan ve başka yörelerden onu destekleyenler, başlangıç aşamasındaki ruhsal bozukluğunun farkında değildiler. Yale Üniversitesi'nde jeoloji ve madencilik profesörü olan, yazdığı ders kitapları hâlâ dünyanın dört köşesinde okutulan James Dana, Minor'ın "ülkenin en iyi yarım düzine doktoru" arasında bulunduğunu söylemiş ve orduya subay olarak kabul edilmesinin "hem ordu hem de ülkenin onuru açısından fevkalade" olduğunu eklemişti. Başka bir profesör de onu "yetenekli bir doktor, kusursuz bir cerrah, çalışkan bir biliminsanı" olarak tanımlamış, ahlaki yapısı hakkında ise daha sonraları bir tehlike işareti olarak algılanabilecek, "sıradan" notunu eklemişti.

Resmi sınava girmeden önce Minor, "herhangi bir ortamda görevini yapmasını etkileyecek hiçbir ruhsal ya da fiziksel rahatsızlığı olmadığını" belirten bir belge imzalamıştı. Onu sınayanlar da aynı fikirdeydi ve 1866 Şubat'ında göreve getirilmesine karar verdiler. Yaz ortasına gelindiğinde Governor's Island'da Doğu bölgesinin yaşadığı dördüncü ve sonuncu kolera salgını gibi, savaş sonrası döneminin en büyük sorunlarından biriyle başa çıkmak zorunda kalmıştı.

Salgının Ellis Adası'ndan ülkeye giren İrlandalı göçmenler nedeniyle büyüdüğü söyleniyordu. Yaz mevsiminde yaşanan salgın sırasında yaklaşık bin iki yüz kişi ölmüştü ve Governor's Island'daki tüm hastane ve klinikler hastalarla dolup taşıyordu. Minor bitmek bilmeyen bir enerjiyle çalıştı ve başarıları göz ardı edilmedi. Görevine teğmen olarak başladıktan iki yıl sonra başarılı hizmetlerinden dolayı rütbesi yüzbaşılığa yükseltildi.

Fakat aynı süre içinde Minor'ın davranışlarında kaygı verici emareler de görülmeye başlandı ve sonradan, bunların paranoya başlangıcı olduğu anlaşıldı. Yasaya aykırı olmasına karşın üniforma giymediği zamanlar da beylik 38'lik Colt tabancasını taşımaya başladı. Geleneklere göre tabancanın altı mermi alan döner topunun bir haznesine sürekli olarak bir kurusıkı fişek koyuyordu. Tanıdığı subaylardan biri Manhattan'ın aşağı bölgesinden bir bardan dönerken soyguncular tarafından öldürüldüğü için silah taşıdığını söylüyordu. Serseriler onu da takip edebilirler, ona da saldırabilirlerdi.

Aşağı Doğu Yakası'nın ve Brooklyn'in en çılgın barlarının ve randevuevlerinin müdavimi olmuştu. Her geceyi başka bir fahişeyle geçirdikten sonra sabahın erken saatlerinde Governor's Island'a kürek çekerek dönmeyi alışkanlık hâline getirmişti. Meslektaşları telaşa kapılmıştı. Çalışkan ve nazik bir subay olan Minor'ın bu davranışı mizacına hiç uymuyor gibiydi ve özellikle sık sık zührevi hastalıklar nedeniyle tedavi olması hepsini ürkütüyordu.

Babası Eastman'ın New Haven'da öldüğü 1867 yılında, Man-

hattan'da oturan genç bir kadınla nişanlandığını açıklayarak herkesi şaşırttı. Nişanlısının kimliğini ve ne iş yaptığını söylememesi, gece ziyaretlerinde tanıştığı bir dansçı ya da sahne sanatçısı olduğu kanısını uyandırmıştı. Öte yandan, genç kızın annesi Connecticut'taki dostlarının aksine Minor'ın ününden hiç de etkilenmemişti. Genç yüzbaşıda kötü bir taraf olduğu kuşkusuna kapıldı ve nişanı bozması için kızına baskı yaptı, sonunda da istediğini elde etti. Minor daha sonraları kurduğu bu ilişkiden ya da mecburen kabul ettiği ayrılıktan konuşmayı kesinlikle reddetti. Doktorları ise bu maceranın onu çok üzdüğünü söylediler.

Bu arada ordu harika çocuk olarak kabul ettiği doktorda görülen ani değişiklikler karşısında hayal kırıklığına uğramıştı. Olağandışı davranışlarını öğrenen Sağlık Dairesi onu derhal New York'un tahriklerinden uzaklaştırıp başını derde sokmayacağı bir yere göndermeye karar verdi. Florida'daki gözlerden uzak, unutulmuş Barrancas Kalesi'ne gönderilmesi aslında tenzil-i rütbe sayılırdı. Meksika Körfezi'ndeki Pensacola Koyu'nu koruyan kale artık işlevini yitiriyordu. Koyu ve limanı yabancı eşkıyadan korumak için inşa edilmiş eski taş binada şimdi küçük bir bölük bulunuyordu ve Minor buraya alay doktoru olarak gönderilmişti. Onun gibi iyi bir aileye mensup, iyi eğitim almış, geleceği parlak görünen birisi için gerçekten de onur kırıcı bir durumdu bu.

Orduya karşı korkunç bir öfkeye kapıldı. Gece maceralarını özlediği belliydi. Sofra arkadaşları onun karamsarlığa kapıldığını, ara sıra saldırganlaştığını fark ettiler. Sakinleştiği zamanlar resim yapıyordu. Dediğine bakılırsa, Florida günbatımlarını suluboyayla resimlemek ona huzur veriyordu. Çevresindeki subaylar onun hâlâ işinde uzman olduğuna inanıyorlardı. İçlerinden biri onun aslında iyi bir sanatçı olduğunu söylüyordu. Sanatçı ruhlu birine benziyordu.

Ne var ki daha sonra Minor çevresindeki askerlerden kuşkulanmaya başladı. Herkesin kendisi hakkında fısıldaştığını, onu

sürekli kuşkuyla gözetlediğini düşünüyordu. Özellikle bir subay Minor'ı üzüyordu, adamın onu mütemadiyen yargıladığını, kışkırttığını, kendisinin asla söylemeyeceği biçimlerde onunla alay ettiğinden de bahsedecekti daha sonra. Adamı düelloya davet etti ve kale komutanı tarafından cezalandırıldı. Sözü edilen subay, Minor'ın en yakın dostlarından biriydi ve hem o hem de komutan ortada bir neden yokken arkadaşlıklarının bozulmasına çok şaşırdıklarını söylediler. En iyi dostunun ona kumpas kurmadığını, gizli planlar yapmadığını, ona eziyet etmek istemediğini Minor'a anlatmak mümkün değildi. Âdeta aklını yitirmişti. Çok şaşırtıcı olan bu durumu, hem dostları hem de ailesi için derin bir üzüntü kaynağı oldu.

1868 yazında Florida güneşinin altında çok uzun kaldığını söyleyen Yüzbaşı Minor şiddetli baş ağrılarından ve vertigodan şikâyet etmeye başladı. Yanında hemşirelerle New York'a, daha önce çalıştığı hastanedeki doktorlarına gönderildi. Doktorlar onunla konuştu, muayene etti, semptomları araştırdı ve eylül ayında ciddi bir rahatsızlığı olduğuna karar verildi. İlk kez kuşkular kesinlik kazanmaya başladı ve aklının yerinde olmadığının belirtileri ortaya çıktı.

3 Eylül 1868'de Cerrah Hammond tarafından imzalanan bir belge Minor'ın *monomania* adıyla bilinen, sabit bir fikre saplantı olarak tanımlanan akıl hastalığına yakalandığını gösteriyordu. Cerrah Hammond, onun saplantılı olduğu fikrin ne olduğunu açıklamıyordu ama görüşüne göre Minor'ın durumu ciddiydi ve "hezeyanlı hasta" olarak sınıflandırılması gerekiyordu. O tarihte Minor yalnızca otuz dört yaşındaydı ve aklıyla birlikte yaşamı da kontrolünden çıkmak üzereydi.

Tıbbi raporlar haftalar geçtikçe biriktikçe birikmeye başladı. "Benim görüşüme göre görev yapamayacak ve yolculuğa çıkamayacak durumda," diye belirtiyordu hepsi. Kasım ayında doktorlar daha ciddi bir adım atılmasını önerdiler. Ordunun aldığı karara göre Minor'ın derhal hastaneye yatırılması gerekiyordu. Üstelik Washington'daki Devlet Akıl Hastalıkları Hastanesi'ni

yöneten ünlü Dr. Charles Nichols'ın gözetimi altına gönderilmesi öneriliyordu.

"Monomania durumu artık intihar ve öldürme eğilimi gösteriyor," diye yazmıştı onu muayene eden doktor, incecik güzel yazısıyla. "Doktor Minor akıl hastanesine gitmeye istekli olduğunu bildirdi ve yanında bir nöbetçi olmadan gitmesine izin verileceğini umduğunu söyledi. Bence bu yolculuğu tek başına şu anda yapabilecek durumdadır."

Yapabilecek durumdaydı ama utanıyordu. Minor'ın kimsenin haberi olmadan tımarhaneye gönderilmesi için yazılan bir yakarı mektubu hâlâ duruyor. "Bir tımarhanedeki tedavi biçiminin işareti gibi gördüğü durumdan kaçınıyor. Bu mektubu ondan habersiz yazıyorum. Tımarhanede tedavisi hiç kimsenin haberi olmadan başlayabilirse, bunu sağlayacak kişiye minnet duyacaktır."

Mektup işe yaradı. Tanınmış ailesi, eski okulu etkili oldu. Ertesi gün Doktor Minor yanında bir nöbetçi olmadan Philadelphia, Wilmington ve Baltimore yoluyla Washington'ın Union Garı'na giden ekspres trene bindi. Bir atlı arabaya binip kentin güneydoğusundaki hastanenin bakımlı bahçesine ulaştı. Taş kapılardan geçerken tımarhanelerde yaşayanlarla ömür boyu sürecek bir tanışıklığa ilk adımın atıyordu.

Daha sonraları St. Elizabeth's adını alacak olan bu hastane büyük bir üne sahip olacaktı – ünlü şair Ezra Pound gibi, Başkan Reagan'a suikast girişiminde bulunan John Hinckley de burada yatacaktı. On dokuzuncu yüzyılda ise aklını yitiren askerlerin ve denizcilerin tedavi edildiği, kilit altında tutulduğu, ülkenin tek devlet hastanesiydi. William Minor burada on sekiz ay boyunca kalacaktı. Güven duyulan bir hasta olduğundan hastane arazisinde istediği gibi dolaşmasına, yakındaki kırlarda gezmeye çıkmasına izin veriliyordu. Yüz elli yıl önce Washington çok farklı bir yerdi; o zamanın tarlaları şimdi gecekondu semtleri oldu. Minor yürüyerek kent merkezine gidiyor, Beyaz Saray'ın önünden geçiyor ve her ay ödeme bürosunu ziyaret edip maaşını alıyordu.

Fakat hezeyan ve korkularından kurtulduğu söylenemezdi. Eylülde ordu doktorlarından oluşan bir ekip onu ziyaret etti. "Yaptığımız inceleme sonunda Doktor Minor'ın durumu konusunda pek iyi sayılamayacak bir karara vardık," diye bildirdiler Sağlık Dairesi'ne. "Sağlığına kavuşması için aradan çok uzun bir sürenin geçmesi gerekebilir." İçlerinden biri, "Beyinsel fonksiyonlarının bozukluğu daha da belirginleşmiş," yorumunu yaptı.

Nisan ayında komutanları hiç de iyimser olmayan bir karar verdiler. Minor tümüyle tedavi olamayacağına göre resmen ordunun emekli listesine alınması gerekiyordu. Günümüz New York'unun ünlü SoHo'sunda, Houston ile Greene caddelerinin köşesindeki Ordu Binası'nda bir toplantı yapıldı ve emekliye sevk edilmesini gerektiren durumda olduğuna resmen karar verildi.

Uzun süren, üzücü bir toplantıydı. Bir general, iki albay, bir binbaşı ve doktor yüzbaşıdan oluşan heyet, birbiri ardına karşılarına gelen doktorların bir zamanlar geleceği çok parlak gibi görünen bu genç adamın çöküşü hakkında verdikleri bilgileri dinlediler. Belki bu hastalığın başlamasına Florida güneşinin altında kalmasının etkisi olmuştu; belki güneş var olan hastalığı yüzeye çıkarmıştı; belki savaş meydanlarında karşılaştığı vahşet genç adamı hasta etmişti.

Deliliğin nasıl başladığı bir türlü anlaşılamadı ama yönetim açısından bu hastalıkla nasıl başa çıkılması gerektiğine karar verildi. Ordunun resmi görüşüne göre Yüzbaşı William C. Minor, "göreviyle bağlantılı olarak ortaya çıkan nedenlerden dolayı işini yapamayacak duruma gelmişti" ve derhal emekliye sevk edilmesi gerekiyordu.

Başka bir deyişle, yürüyen bir yaralı olacaktı. Ülkesine hizmet etmiş ve bunu yaparken kendini mahvetmişti ve ülkesi ona borçluydu. Seylan'ın büyülü erotizmi, aile koşullarının acıklı durumu, fahişelere düşkünlüğü, sefih yaşama duyduğu özlem, bunlardan biri ya da hepsi beyinsel çöküşünde bir rol oynadıysa bile, üzerinde durulmaması gerekiyordu. Görevi onu hasta etmişti ve artık ABD ordusu ona bakacaktı. Sam Amca'nın koruması altındaydı.

İsminin ardından gelen "ABD Ordusu, Emekli" tanımıyla onurlandırılacaktı. Tabii ömür boyu da emeklilik maaşı alacaktı.

1871 Şubat'ında New York'taki bir dostu Minor'ın tımarhaneden çıktığını ve Batı Yirminci Cadde'de yaşayan bir doktor arkadaşının yanında kalmak üzere kente gelmekte olduğunu bildirdi. Birkaç hafta sonra ise yaz mevsimini kardeşi Alfred'le birlikte geçirmek, Yale'deki eski dostlarını görmek ve Alfred ile George'un Chapel Sokağı 261 numarada işlettikleri rahmetli babasının Minor & Co. Porselen, Cam ve Züccaciye Mağazası'nı görmek için New Haven'a gittiği söylendi. 1871 yılının yazı ve sonbaharı Doktor Minor'ın yaşayacağı son özgür ve sakin Amerika günleri olacaktı.

Ekim ayında New England ağaçlarının kırmızı ve altın sarısı yaprakları dökülmeye başlarken William Minor, elinde tek gidiş biletiyle Boston'dan Londra'ya doğru yola çıkan bir gemiye biniyordu. Arkadaşlarına söylediğine göre bir yıl kadar Avrupa'da kalacaktı. Dinlenecek, okuyacak ve resim yapacaktı. Belki bir iki kaplıcaya gidebilir, Paris'i, Roma'yı ve Venedik'i gezebilir, beynini kemirdiğini bildiği hastalıktan kurtulmaya çabalayabilirdi. Yale'deki dostlarından biri Bay Ruskin'e bir referans mektubu yazmıştı. Hiç kuşkusuz İngiltere başkentinin sanat dünyasını etkisi altına alacaktı. Ne de olsa sık sık ordu toplantılarında kendisinden "tipik bir Hıristiyan beyefendiliğinin nezaketine, zevkine ve öğrenimine sahip" diye söz edildiğine tanık olmuştu. Londra'da bir fırtına gibi esecekti. İyileşecekti. Yepyeni bir insan olarak Amerika'ya dönecekti.

Kasım ayının başında, sisli bir sabah, gemiden indi. Gümrük bölümündeki görevlilere ABD ordusunda subay olduğunu belirten kimliğini gösterdi ve Victoria İstasyonu yakınındaki Radley's Oteli'ne gitmek üzere bir landoya bindi. Cebinde parası vardı. Kitapları, resim yapmak için şövalesi, suluboyaları, fırçaları yanındaydı.

Tabancası ise lake kutusunda güvenlikteydi.

4

Dünyanın Kız Çocuklarını Toplamak

Sesqulpedalian (se:skwipdē'liăn), *sıfat ve isim* [Latince *sesquipedālis*'ten dönüşmüş: bkz. SESQUIPEDAL ve -IAN]

A. *Sıfat.* 1. Sözcükler ve deyimler İçin: (Horatius'un *sesquipedalia verba*'sından gelir. "Elli santim uzunluğunda sözcükler", A.P. 97) Çok heceli.

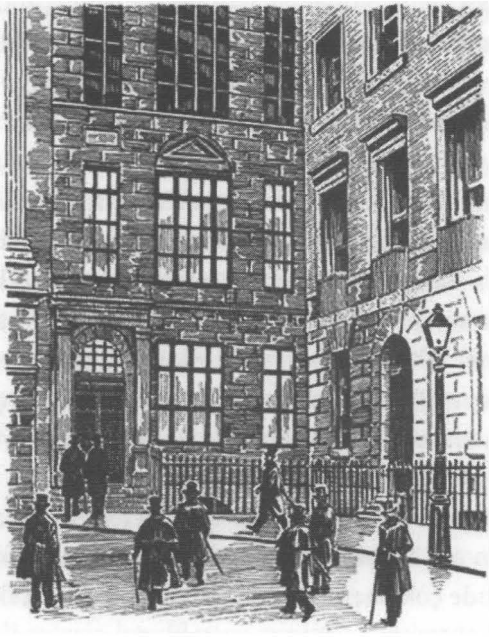
B. *İsim.* **1.** Elli santim boyunda bir kişi ya da bu yükseklikte bir nesne.

1615 *Curry-Combe for Coxe-Combe* iii. 113 Senin bütün sahillerde elli santimlik bir engerek olarak tanınmanı sağlaması onun yandaşlarınca doğru bulundu. **1656** Blount *Glossogr.*

2. Çok heceli bir sözcük.

1830 *Fraser's Magl.* 350 Aşağıdaki paragraf zor isimleri ve çok hecelileri yazmak konusunda ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu gösteriyor! 1894 *Nat. Observer* 6 Ocak 1942 Onun çok heceli sözcükleri başka bir doktorun söylediklerini anımsatıyor.

Se:squipeda'lianism, uzun sözcüklerin kullanılmasıyla yaratılan bir stil; uzunun uzunu.

Yaklaşık çeyrek yüzyıl önce yine bir sisli kasım günü, bu garip rastlantının öteki yanında önemli olaylar yaşandı. Doktor Minor soğuk bir kasım sabahı Londra'ya varıp Victoria semtindeki pek revaçta olmayan bir pansiyonda tuttuğu odaya kendisini atarken, o soğuk kasım akşamının ilk saatlerinde Londra'nın ziyadesiyle seçkin semti Mayfair'de çok farklı bazı şeyler oluyordu.

5 Kasım 1857 günüydü. Guy Fawkes Günü kutlanıyordu, saat akşamın altısını biraz geçmekteydi. Yer, Londra'daki seçkinlerin ve soyluların vahası gibi sayılan ünlü St. James Meydanı'nın kuzeybatı köşesindeki dar teraslı bir evdi... Çevrede piskoposların, Lordlar Kamarası'nın, Parlamento üyelerinin yaşadığı evler ve özel kulüpler bulunuyordu. Kentin en lüks dükkânları yalnızca birkaç adımlık mesafede, en güzel kiliseler, en görkemli işyerleri, en eski ve en önemli elçilikler de buradaydı. St. James Meydanı'nın köşesindeki bu dar teraslı bina, çevrede oturan aydınların yaşantılarında tıpkı bugünün daha demokratik koşulla-

rında olduğu gibi o gün de önemli bir rol oynuyordu. Hayranlarının her zaman dünyanın en iyi koleksiyonuna sahip olduğunu söyledikleri Londra Kütüphanesi işte bu binadaydı.

Kütüphane, Pall Mail semtindeki yetersiz kalan binasından buraya on iki yıl önce taşınmıştı. Bugün bu bina, milyonlarca kitapla dolup taşmış durumda. Ama 1857 yılında yalnızca birkaç bin cilt kitap bulunduğundan; yüksek, ferah binada boş yer çoktu, sonunda kütüphane komitesi odaları kiralayarak biraz para kazanmaya karar verdi. Kiralayacak kuruluşların kütüphaneyle aynı düzeyde bilimsel amaçları olması ve buraya gelip gidenlerin kütüphanenin üye listesini oluşturan soylu ve çoğu zaman inanılmaz derecede züppe beyefendilerle kaynaşabilmeleri şarttı.

Kiracı olarak başvuranlar arasından İstatistik Derneği ve Filoloji Derneği seçildi. Soğuk bir perşembe akşamı Filoloji Derneği'nin üst kattaki odasında iki haftada bir yapılan toplantıların birinde çok önemli olaylar zincirini başlatacak bazı şeyler konuşuldu.

Konuşan kişi Westminster Kilisesi'nin başkanı Richard Chenevix Trench adlı, görüntüsü heybetli bir din adamıydı. Filoloji Derneği'nin soylu hedefleri herkesten çok Doktor Trench'le özdeşleştirilebilirdi. İngiliz dilinin dünyanın dört bir köşesine durmak bilmeksizin yayılmasının ardında kutsal bir gücün yattığına tıpkı derneğin iki yüz üyesinin çoğu gibi o da inanıyordu.

Londra'nın bu toplumunun İngiliz olduğuna inandığı Tanrı, elbette bu dilin dünyanın dört bir köşesine ulaşmasını imparatorluğun yayılmasının bir aracı olarak görüyordu. Aynı zamanda bunun Hıristiyanlığın genişlemesine yardımcı olduğunu da kabul ediyordu. Tüm dünyanın yararına olan bu denklem aslında çok basitti: Yeryüzünde ne kadar çok İngilizce konuşan varsa, o kadar çok Tanrı korkusu taşıyan insan var demekti. Ve Protestan papazların bir başka beklentisi ortaya çıkıyordu: İngilizce, Roma Kilisesi'nin dilsel etkisini yenmeyi başarabilirse, sonunda belki iki kilise biraz da İngiliz-baskın bir uyum içinde bir araya gelebilirdi.

Gerçi derneğin üstlendiği rol akademikti ama Doktor Trench gibi din adamlarının yönlendirmesi altında biraz da şovenizm kazanıyordu. Tartışmalar genellikle "Papua ve Pasifik Adalarının Siyah Lehçelerindeki Ses Değişimleri" ya da "Yüksek Almancada Patlayıcı Frikatif Harflerin Rolü" gibi anlaşılması güç konularda yapıldığından derneğin bilimsel yönü ağır basıyordu. Ama grubun en önemli amacı dünyanın en fazla konuşulan dili olarak gördükleri İngilizcenin anlaşılırlığını geliştirmekti.

O kasım akşamı yapılan toplantıya altmış üye katılmıştı. Saat beş buçuğu biraz geçiyordu ve Londra'da karanlık basmıştı. Gaz lambaları tıslayarak yanıyor, Piccadilly ile Jermyn caddelerinin köşelerinde küçük sokak çocukları biraz sonra odun ateşlerinde yakacakları Guy Fawkes kuklalarını göstererek son kuruşlarını kazanmaya çalışıyorlardı. Daha şimdiden erken başlamış partilerin gürültüleri geliyor, uzaklardan maytapların ve atılan fişeklerin ıslıkları duyuluyordu.

Görkemli evlerin kendilerine ayrılmış kapılarına koşar adım giden, ateşlerden ürkmüş hizmetçileri gibi yaşlı filologlar da karanlığın içinde soğuktan korunmak için pelerinlerine sarınmış yürüyorlardı. Bu adamlar enerji gerektiren böylesi eğlencelerden vazgeçeli çok olmuştu. Patlama seslerinden, kutlama heyecanlarından bir an önce uzaklaşıp bilimsel tartışmaların sakin havasına ulaşmak için acele ediyorlardı.

Üstelik bu geceki tartışmanın konusu pek yorucu değilse de gayet ilginç görünüyordu. Doktor Trench, sözlükler konusunda çok önemli olduğu bildirilen iki bölümlü bir konuşma yapacaktı. Konuşmanın başlığı epey cesur bir gündemin habercisiydi. Dinleyicilerine o tarihte var olan birkaç sözlüğün yetersiz olduğunu ve bu nedenle hem İngilizcenin hem de İmparatorluk ve dolayısıyla dinin, sonunda kötü duruma düşeceğini anlatacaktı. Filoloji Derneği'nin sağlam yönergelerini kolayca kabullenen Victoria dönemi insanları, bu gibi konuşmaları dinlemeyi çok severdi.

Günümüzde kullandığımız tanımıyla, sözcüklerin alfabetik sı-

rayla dizilip anlamlarının ve açıklamalarının verildiği bir "İngilizce sözlük" kavramı, o günler için hayli yeni bir buluştu. Dört yüzyıl önce herhangi bir kütüphanenin rafında böylesine kolaylık sağlayan bir kitap bulmak olanaksızdı.

Örneğin William Shakespeare oyunlarını yazarken sözlük denen şey henüz ortaya çıkmamıştı. Oyunlarında pek çok örneğini gördüğümüz gibi, sıradışı bir sözcük kullanmak ya da herhangi bir sözcüğü her zaman kullanıldığı biçiminin dışında kullanmak istediği zaman, yapmak istediğinin doğruluğunu yanlışlığını kontrol edebileceği bir başvuru kitabı yoktu. Raflara uzanıp seçtiği sözcüğü doğru heceleyip hecelemediğini ya da doğru kullanıp kullanmadığını gösterecek bir kitap bulması mümkün değildi.

Shakespeare bugün çok doğal kabul ettiğimiz "bir sözcüğü aramak" işlemini bile yapamazdı. Gerçekten de, "sözlük, ansiklopedi ya da başka bir referans kitabında bir sözcüğün anlamını arama" diye tanımlanan "look something up" deyimi o dönemde henüz yoktu. Oxford'lu tarihçi Anthony Wood bu sözü 1692 yılında ilk kez İngiliz diline yerleştiren kişi oldu.

Bu tanım on yedinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığına göre, yazarların durmaksızın yazdığı, düşünürlerin eskiye oranla daha fazla üzerinde düşündüğü Shakespeare döneminde böyle bir kavram bulunmuyordu. Dönemin aydınlarının tüm faaliyetlerine karşın, Shakespeare, Martin Frobisher, Francis Drake, Walter Raleigh, Francis Bacon, Edmund Spenser, Christopher Marlowe, Thomas Nash, John Donne, Ben Jonson, Izaak Walton ya da diğer çağdaş aydınların kullanabilecekleri ne bir basılı konuşma kılavuzu ne de lisan üzerine bir *vade mecum** vardı.

Örneğin Shakespeare'in on yedinci yüzyılın başlarında tamamladığı *On İkinci Gece* adlı oyununu düşünün. Üçüncü perdedeki şu sahneyi anımsayın: 1601 yazında, deniz kazası geçirmiş Sebastian ile onu kurtaran Antonio limana ulaşmış, geceyi nerede geçireceklerini düşünmektedirler. Sebastian bir an düşü-

* (Lat.) Kişinin yanında taşıyabileceği başvuru kitabı. *–çn*

nür ve sanki o tarihte var olan *İyi Oteller Rehberi*'ni okumuş biri edasıyla, "Güney semtindeki Elephant'ta kalmanız uygun olur,"* yanıtını verir.

Acaba William Shakespeare filler (elephants) hakkında bir şeyler biliyor muydu? Ayrıca, Elephant adı taşıyan oteller olduğunu nereden biliyordu? Bu isim Avrupa'nın çeşitli kentlerindeki küçük otel ve pansiyonlara verilmişti. *On İkinci Gece* adlı oyunda adı geçen Elephant, İlirya'daydı ama ondan başkaları da vardı ve en azından ikisi Londra'daydı. Sayıları kaç olursa olsun, niçin bu isim seçilmişti? Bir hana niçin bir hayvanın ismi verilir? Ayrıca bu hayvan neye benzer? İnsan bir yazarın bu tür soruları *yanıtlayabilmesi* gerektiğini düşünüyor.

Ne var ki durum böyle değildi. Shakespeare'in büyük ihtimalle filler konusunda pek fazla bilgisi yoktu ve kimi otellere neden hayvan adı verilir, bu garip alışkanlık nereden kaynaklanıyor diye merak edecek olsa, sorularının yanıtını nasıl öğrenebilecekti? Ayrıca yarattığı Sebastian karakterine söylettiği sözün doğru olduğundan emin olmak istediğinde, fil ya da deve, gergedan, antilop olan otel adının bir hayvanın adı olup olmadığını nereden öğrenebilecekti? Daha doğrusu Shakespeare döneminin bir yazarı *herhangi bir* sözcüğü nerede arayacaktı?

Aslında onun sürekli sözlük kullanmak isteyeceğini varsayabiliriz. Aynı oyunda "Am not I consanguineous?"** diye bir cümle kullanmıştır. Birkaç satır sonra, "Thy doublet of changeable taffeta"*** der ve yine, "Now is the woodcock near the gin,"**** cümlesini kullanır. Anlaşılan Shakespeare'in kelime dağarcığı çok genişti. Fakat pek bilinmeyen sözcükleri kullanırken her seferinde gerek dilbilgisi gerekse gerçeklik açısından doğru oldu-

---

* Çeviri: Sevgi Sanlı. İş Bankası Kültür Yayınları (2010). *–yhn*

** "Aramızda kan bağı yok mu?" Çeviri: Sevgi Sanlı, İş Bankası Kültür Yayınları (2010). *–yhn*

*** "Yanardöner taftadan [...] yeleğini." Çeviri: Sevgi Sanlı, İş Bankası Kültür Yayınları (2010). *–yhn*

**** "Şimdi çulluk ökseye yaklaştı." Çeviri: Sevgi Sanlı, İş Bankası Kültür Yayınları (2010). *–yhn*

ğundan emin olabilir miydi? Birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkacak olan Sheridan'ın *The Rivals* [Rakipler] adlı oyununda uygunsuz sözleriyle tanınan Bay Malaprop* karakteri gibi biri olmasını engelleyen neydi?

Bu soruların ortaya atılması onun elinde bir sözlük olmayışının ne kadar büyük güçlükler yarattığını göstermek içindir. Onun yazdığı dönemde çok sayıda coğrafya atlası, dua kitabı, din kitabı, tarih kitabı, yaşamöyküsü, aşk romanı, fen ve sanat kitabı vardı. Shakespeare'in klasik göndermelerinin çoğunu Thomas Cooper'ın derlediği özel bir kavramlar dizininden aldığı varsayılmaktadır çünkü yapıttaki bazı hataların oyunlarında yer alışına öylesine sık rastlanır ki bunların rastlantı olduğu düşünülemez. Ayrıca Thomas Wilson'ın *Arte of Rhetorique* [Belagat Sanatı] adlı kitabından da yararlandığı düşünülmektedir. Ama hepsi bu kadardı; bunların dışında edebi, dilbilimsel ya da sözlük gibi tanımlanacak başka bir başvuru kaynağı yoktu.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde bugün kullandığımız sözlükler yoktu. Eğer Shakespeare'e esin kaynağı olan lisanın sınırları, kullanılan sözcüklerin tanımlanabilen kökenleri, doğru yazım biçimleri, telaffuz biçimleri, *anlamları* varsa bile, bunları saptayacak, tanımlayacak ve gözler önüne serecek bir tek kitap bile yoktu. Böylesine yaratıcı bir beynin, elinin altında bu gibi konularda kullanacağı bir başvuru kitabı olmadan çalıştığını düşünmek bile çok zor olabilir. Belki yalnızca Thomas Cooper'ın hazırladığı ve bir gün Bayan Cooper'ın şömineye atıp büyük adamın her şeye yeniden başlamasına neden olduğu, anahtar sözcük kitabı ve Bay Thomas Wilson'ın küçük el kitabı vardı ama bu büyük beyin, işte bu kısıtlı koşullar altında çalışmak zorundaydı. İngiliz dili o tarihlerde de konuşuluyor ve yazılıyordu ama henüz tanımlanmamış ve *oturtulmamıştı.* Tüm İngilizleri kapsayan, tanımlayan âdeta hava gibi bir kavramdı. Ancak tam olarak neydi, bileşenleri nelerdi – kim biliyordu?

---

* (İng.) Malopropism: Telaffuzları birbirine benzeyen ama iki ayrı anlama gelen kelimeyi karıştırmak. *–yhn*

Tabii hiçbir sözlük yoktu demek istemiyoruz. 1225 yılında Latince sözcüklerin derlendiği *Dictionarius* adlı bir kitap olduğunu biliyoruz. Yaklaşık yüz yıl sonra öğrenciler için, Saint Jerome'un Vulgate adıyla bilinen kutsal yazılarını tercüme etmelerine yardımcı olacak yine bir çeşit Latince sözlüğün olduğunu da. 1538'de Londra'da Latince-İngilizce sözlükler dizisinin ilki ortaya çıktı. Thomas Elyot'un alfabetik sıraya göre hazırlanmış bu dizininin başlığında *sözlük* kelimesi ilk kez İngilizce olarak kullanılmıştı. Yirmi yıl sonra Withals adında bir adam her iki dilde *A Shorte Dictionarie for Yonge Beginners* [Başlangıç Düzeyindeki Gençler İçin Kısa Bir Sözlük] başlıklı bir sözlük yayımladı. Bu kez sözcükler yalnızca alfabetik sıraya göre değil, örneğin "Kuşların İsimleri, Suda Yaşayan Kuşlar; Tavuk, Horoz Gibi Evde Yaşayan Kuşlar; Arılar, Böcekler ve Diğerleri" gibi bir sıralamayla konularına göre ayrılmıştı.

Yine de İngilizceyi tüm boyutlarıyla gösterecek doğru dürüst bir sözlük yoktu. Shakespeare 1616'da öldüğünde bile bu gereksinim henüz karşılanmamıştı. Başkaları da böyle bir gereksinim olduğundan söz ediyorlardı; Shakespeare'in öldüğü yıl, *Amalfi Düşesi*'ni yazan sevgili dostu John Webster, Düşes'in kardeşi Ferdinand'ın bir kurda dönüşmekte olduğunu hayal ettiği bir sahne tasarlamıştı. "Bu hastalığa *licanthropia* diyorlar," dediği zaman oyunculardan biri, "Ne demek bu?" diye bağırmıştı, "Bunu anlamak için bir sözlük gerek!"

Anlaşılan daha sonraları, mesleğini Coventry'de icra eden Rutland'lı bir öğretmen olan Robert Cawdrey bu istekleri dikkatle dinlemişti. O tarihte var olan tüm başvuru kitaplarını okuyup notlar almış, 1604 yılında böyle bir liste oluşturmak için ilk girişimlerde bulunmuştu. (O yıl herhalde Shakespeare *Kısasa Kısas* adlı oyununu yazmıştı.)

Cawdrey'nin *A Table Alphabeticall... of hard unusual English Words* [Zor, Sıradışı İngilizce Sözcüklerin Alfabetik Sıralaması] adını verdiği 120 sayfalık küçük boyutlu kitapta yaklaşık 2.500 sözcük yer alıyordu. Bu kitabı özellikle, "Hanımefendilerin, ki-

bar hanımların ve diğer yeteneksiz insanların kutsal yazıları, vaazları ve diğerlerini dinledikleri ya da okudukları zaman daha kolayca anlamalarına ve sözcükleri daha doğru kullanmalarına yardımcı olmak" için yazdığını söylemişti. Kitabın birçok eksiği vardı ama İngilizceden İngilizceye ilk sözlük olarak dilbilim tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır.

Bunu izleyen yaklaşık yüz elli yıl boyunca bu alanda ticari bir hareketlilik oldu, çalışmalar hızlandı ve sözlükler birbiri ardına basılmaya başlandı. Hepsi kendisinden önce gelenlerden daha büyük olduğunu ve eğitimsizleri daha kolay eğiteceğini ileri sürüyordu. Sözü edilen eğitimsizler arasında, o tarihlerde erkeklere oranla daha kısa süreli öğrenim gören kadınlar büyük bir yer tutuyordu.

On yedinci yüzyıl boyunca bu kitaplar Cawdrey'in ilk yapıtı gibi özellikle "zor sözcükler", yani günlük konuşmalarda kullanılmayan ya da dinleyenleri etkilemek için türetilmiş ve on altıncı, on yedinci yüzyılda yayımlanan kitaplardaki "mürekkep kokan sözcükler" üzerinde yoğunlaşmıştı. Shakespeare'in yararlandığı Thomas Wilson'ın *Arte of Rhetorique* kitabında bunun örneklerine Lincolnshire'lı bir din adamının terfi ettirilmek için bir hükümet görevlisine yazdığı şu yakarı mektubunda olduğu gibi, sıkça rastlanıyordu:

> There is a Sacerdotall dignitie in my native Countrey contiguate to me, where I now contemplate: which your worshipfull benignitie could sone impenetrate for mee, if it would like you to extend your sedules, and collaude me in them to the right honourable lord Chaunceller, or rather Archgrammacian of Englande.*

* "İkamet ettiğim bölgede bana yakın bir mahalde âlâ mertebede bir din vazifesi mevcut, tasavvur ederim ki şayet siz âli merhametinizle benim için yardımcı olabilir, biraz gayret göstermek isterseniz, beni Lordlar Kamarası Başkanı'na hatta iyisi İngiltere'nin en ünlü hatibine tavsiye edebilirsiniz." *–yhn*

Yayımlanan kitapların ulusal dilin böylesine küçük bir bölümünü kapsamış olması günümüzde onları garip bir biçimde eksik görmemize yol açıyor ama o dönemde yapılan bu sözcük seçimleri faziletli bulunuyordu. İngiliz halkının üst tabakasının tercihi ve hedefi böyle bir dille konuşup yazmaktı. O tarihlerde basılan bir kitabın editörü, "Sizlere en seçme sözcükleri sunuyoruz," diye reklam yapmıştı.

Bu kitaplarda upuzun tanımlarıyla *abequitate, bulbulcitate, sullevation* gibi sözcükler, *archgrammacian* ve *contiguate* sözcüklerinin yanında yer alıyordu; *necessitude, commotrix ve parentate* gibi sözcükler ise günümüz sözlüklerinde bulunuyorlarsa da karşılarına "eski dil, kullanılmıyor" kayıtlarının konduğu görülüyor. O dönemin pudralı erkek perukları, süslü yelekleri, kolalı yakaları, kurdeleleri ve Rhine bölgesine özgü kırmızı kadifeden kostümleri göz önüne alınınca, böylesine süslü sözcüklerin kullanılmasına şaşırmamak gerekir. Minik deri ciltli kitaplarda *adminiculation, cautionate, detuncinate* ve *attemptate* gibi sözcükler de bulunuyordu ama bunlar yalnızca çok iyi eğitimli kulaklar için icat edildiğinden Cawdrey'nin hanımefendiler ve "yeteneksiz kişiler" diye tanımladığı okur kitlesini etkilemeyeceği kesindi.

Bu kitaplardaki açıklamalar da genel olarak doyurucu değildi. Bir kısmı tek kelimelik anlam karşılığı ya da kavramı açmayan eş anlamlı sözcüğü vermekle yetiniyordu. Örneğin *magnitude* yalnızca "büyüklük" olarak geçiyor, günümüzde "geviş getirmek ya da düşünceye dalmak" tanımı verilen *ruminate* "tekrar tekrar çiğnemek, üzerinde çalışmak" anlamıyla veriliyordu. Bazen bu açıklamalar çok gülünç de olabiliyordu. Henry Cockeram'ın 1623 tarihli *The English Dictionaire* adlı yapıtı *commotrix* sözcüğünü "hanımını hazırlayan ve soyan hizmetçi" olarak tanımlıyordu (ama günümüzde bu tanımda geçen sözcüklerin anlamı çok farklı). *Parentate* ise "insanın anne ve babasının ölümünü kutlaması" anlamına geliyordu. Bazen de zor sözcükleri içeren bu kitapları hazırlayanların sundukları açıklamalar dayanılmaz

derecede karmaşık olabiliyordu. Thomas Blount'ın *Glossographia* adlı kitabında (günümüzde Soreks adlı bir kemirgeni belirten ve günlük kullanımda şirret anlamını taşıyan) *shrew* sözcüğü, "bir cins tarla faresi olup, bir hayvanın sırtına tırmanırsa onu sakatlayabilir; eğer ısırırsa hayvanın yüreği şişer ve ölür... İngilizcede kötülüğünü istediğimiz kişiye karşı kullanılan 'I beshrew thee' (seni tarla faresi yapıyorum) deyimi buradan türemiştir; ayrıca lanetli bir kadına da şirret deriz," şeklinde açıklanıyordu.

Yine de on yedinci yüzyıldaki bu dilbilim gürültüsü ve karmaşası arasında yedi önemli sözlük hazırlandı. En sonuncusu otuz sekiz binden fazla sözcük içeriyordu. Ne var ki iki önemli nokta göz ardı edilmişti.

Birinci nokta iyi bir sözlüğün lisanın *tamamını* kapsaması gerektiğiydi. İyi bir sözlük zor ve eski sözcükler kadar, kolay ve yaygınlıkla kullanılanlara da yer vermeli; soyluların, iyi eğitimlilerin ve yüksek düzeyde konuşmayı yeğleyenlerin dilinin yanı sıra sıradan insanların kullandıkları dili de içermeliydi. Kullanılan her sözcüğün böyle bir sözlükte bulunması gerekirdi. İki harfli, küçücük bir edat da, çok heceli, elli santim uzunluğundaki görkemli bir sözcük de aynı önemli yeri tutmalıydı.

İkinci nokta ise sözlük hazırlayanların, İngiltere'nin bütün dünyayı etkisi altına almaya başladığı gerçeğini görmemeleriydi. Drake, Raleigh ve Frobisher gibi yürekli denizciler okyanusları aşarken, Avrupalı rakipleri İngiliz gücünün altında eğilirken, Amerika kıtasında ve Hindistan'da yeni koloniler kurulurken İngiliz dilinin ve bu dille ifade edilen kavramların İngiltere sahillerinden çok uzaklara taşındığı ve İngilizcenin küresel bir dil olma yolunda ilerlediği görülmeliydi. İngilizce uluslararası ticaret, hukuk ve silah sanayii alanlarında artık önemli bir iletişim aracı olmaya başlamıştı. Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve diğer yabancı dillerin yerini almakta olduğundan, herkes tarafından daha iyi öğrenilmeliydi. Neler konuşulduğu, neler yazıldığı ve neler okunduğu konusunda sıkı bir araştırma yapılması çok önemliydi.

İtalyanlar, Fransızlar ve Almanlar kendi dil miraslarını sağlama almak konusunda epey yol katetmişler ve dillerinin düzgün yaşamasını sağlamak için gerekli kurumları oluşturmuşlardı. İtalya adı verilen politik varlık ancak üç yüzyıl sonra ortaya çıkacaktı ama Floransa'da 1582'de kurulan Accademia della Crusca "İtalyan" kültürünü sürdürmeyi amaçlıyordu. Academia tarafından 1612'de bir İtalyanca sözlük hazırlanmıştı; henüz bir "devlet" değildi ama dil kültürü vardı. Paris'te ise Richelieu 1634'te Académie Française'i* kurmuştu. Kısaca "Kırklar" diye anılan Kırk Ölümsüzler, günümüze dek bu dilin bütünlüğünü korumasını sağlayacak sistemi oluşturmuşlardı.

Fakat İngilizler dillerine böyle yaklaşmadı. Halkın, kullandığı dili bilmesi ve kullandığı sözcüklerin anlamını daha ayrıntılı öğrenmesi gerektiği fikri ancak on sekizinci yüzyılda ortaya atıldı. On yedinci yüzyılın sonlarında İngilizlerin "kendi dillerini öğrenme konusundaki geri kalmışlıklarının farkında oldukları" açıklandı. Bu tarihten sonra İngilizceye hem anavatan hem de yabancı ülkelerde daha fazla itibar kazandırmak için sayısız girişimde bulunuldu.

Yeni yüzyılın ilk yarısında sözlüklerde belirgin bir gelişme görüldü. İçlerinden en fazla dikkat çekeni yalnızca zor sözcüklerle yetinmeyip neredeyse kullanılan tüm sözcükleri kapsayan Nathaniel Bailey adlı, Stepney'deki bir yatılı okul sahibi tarafından hazırlanan sözlüktü. Bailey hakkında Yedinci-Gün Baptist Kilisesi'ne üye olduğu bilgisi dışında başka bir kayıt yoktur. Ancak bilgisinin boyutları, ilgi alanının genişliği hazırladığı sözlüğün ilk baskısının önsözünde açıkça belli oluyordu ve bu sözlük 1721 ile 1782 yılları arasında yirmi beş baskı yapacaktı. Önsöz ayrıca çok geniş kapsamlı bir sözlük hazırlamaya kalkışanları bekleyen yorucu çalışmalara da işaret ediyordu:

---

* Fransız Dil Akademisi. 1635'te resmen tescil edildi. Amacı edebi beğeni düzeyini korumak ve edebiyat dili oluşmasının ortamını sağlamaktı. Üye sayısı kırkla sınırlandırılmıştı. *–çn*

Evrensel Etimolojik sözlük, İngiliz dilinde eski ya da yeni, yaygın kullanılan sözcüklerin kökenlerini kapsıyor. Eski İngilizceden, Sakson dilinden, Dancadan, Norman dilinden, Fransızcadan, Teuton dilinden, Flamancadan, İspanyolcadan, İtalyancadan, Latinceden, Yunancadan ve İbrani dillerinden gelen sözcükleri kendilerine özgü karakterleriyle gösteriyor. Zor sözcüklerin öz ve net tanımları yapılıyor. Botanik, anatomi ve fizik dallarıyla ilgili deyimlere de yer veriliyor. Eski yasalarda, anlaşmalarda, ilâmlarda, eski kayıtlarda, hukuk işlemlerinde kullanılan sözcüklerin açıklamaları ve Büyük Britanya'daki erkek, kadın ve önemli yerlerin özel isimleri de etimolojileriyle birlikte açıklanıyor. Ayrıca değişik bölgelerin farklı lehçelerine yer veriliyor. Günümüze kadar gelmiş olan diğer İngilizce sözlüklerden binlerce fazla sözcük içeriyor. Üstelik yaygın deyimlerimiz, açıklamaları ve örnekleriyle sergileniyor. Çalışmanın tümü gerek meraklıları doyurmak gerekse bilgisizleri bilgilendirmek ve genç öğrencilere, sanatçılara, tüccarlara ve yabancılara yardımcı olmak için titizlikle hazırlandı...

Çok büyük bir çaba gösterilmiş ve ortaya iyi bir yapıt çıkarılmış olabilirdi ama yine de o sözlük yeterli değildi. Nathaniel Bailey ve on sekizinci yüzyılın ilk yarısında onu taklit etmeye çalışanlar bu konuya dört elle sarıldılar. Fakat dilin tümünü kapsayan bir kitap hazırlamak işinin, üzerinde düşünüldükçe sanıldığından çok daha zor olduğu ortaya çıktı. İngiliz dilinin tümünü içeren bir dizini ortaya çıkaracak gücü, zamanı, yeteneği ya da cesareti hiç kimse kendinde bulamadı. Gerçi hiç kimse açıkça söylemiyordu ama gereksinilen buydu. Filolojik açıdan suskunluk değil sözlükçülükte kararlılık gerekiyordu.

Sonra Tobias Smollett'in "Edebiyatın Büyük Ustası" dediği, tüm zamanların en ünlü edebi kişiliği Samuel Johnson ortaya çıktı. O

güne dek birçok kişinin el atmaya çekindiği bu sorunu çözümlemeye karar verdi. Aradan geçen iki yüzyıla karşın, yarattığı yapıtın eşsiz bir zafer kazandığı söylenebilir. Johnson'ın *A Dictionary of the English Language* [İngiliz Dilinin Bir Sözlüğü] adlı yapıtının kendi döneminin tüm görkemini, güzelliğini ve harika karmaşasını günümüze dek taşıdığı iddia edilebilir.

Bakılması, dokunulması, karıştırılması, okunması bu sözlük kadar zevk veren çok az kitap vardır.

Bu yapıt günümüzde hâlâ, kahverengi maroken kutuları içinde bulunabilir. Son derece ağır olan kitaplar elde tutulmak için değil, bir rahle üzerinde okunmak için hazırlanmıştır. Koyu kahverengi ciltli, krem rengi kalın kâğıda basılmış, baskısı kâğıda derinlemesine işlemiş bu kitapları okuyanlar, Johnson'ın ustaca yazdığı tanımların zarafetinin büyüsüne kapılmaktan kendilerini alamazlar. Örneğin Shakespeare'in bir sözlükte aramayı çok istemiş olacağını varsaydığımız *fil* sözcüğüne bir göz atalım:

> Dört ayaklı hayvanların en büyüğü olup, zekâsı, sadakati, sağduyusu hatta anlayışıyla birçok şaşırtıcı bağlantı kurulabilir. Bu hayvan etobur değildir; saman, yeşillik, her cins tahılı yer ve söylendiğine göre yaşam süresi çok uzundur. Yaratılış olarak çok naziktir ama öfkelendiği zaman ondan daha kötüsü olamaz. Dişleri arasında yer alan içi boş, büyük bir borazana benzeyen upuzun bir hortumu vardır, onu el gibi kullanır. Hortumunun bir darbesiyle bir deveyi ya da bir atı öldürebilir, inanılmaz ağırlıkları yine hortumuyla taşıyabilir. Dişleri Avrupa'da iyi bilinen fildişidir ve çoğu zaman bir insanın bacağı kalınlığında ve bir kulaç uzunluğundadır. Yabanıl filler, kızışma dönemindeki bir dişi filin yardımıyla yakalanabilir. Dişi fil küçük bir yere kapatılır ve çevresine derin çukurlar kazılıp üstleri çalı çırpıyla örtülür. Erkek filler kolayca bu tuzağa düşerler. Çiftleşme sürecinde dişi fil sırtüstü yatarak erkeği kabul eder;

utangaçlığından dolayı erkek fil görünürde birileri varken dişisiyle asla çiftleşmez.

Johnson'ın sözlüğü yalnızca hoş, ilginç ve çekici sözcükleri sergilemiyordu. Sözlüğün yayımlanması İngilizce dilinin tarihinde bir dönüm noktası oluşturuyordu ve ondan daha önemli olanın hazırlığı ise ancak neredeyse tam bir yüzyıl sonra başlayacaktı.

Samuel Johnson ortaya çıkaracağı sözlüğün yapısını uzun yıllar düşünmüş ve tasarlamıştı. Bu işe kalkışmasının bir nedeni kendine ün sağlamaktı. Yazarlığa geçmiş bir okul öğretmeniydi ve *Gentleman's Magazine* adlı dergideki parlamentoyla ilgili yazıları yalnızca belirli bir çevre tarafından biliniyordu. Ününü artırmaya hevesliydi ve bu çalışmalara, bir bakıma dev isimlerden gelen "bu konuda bir şeyler yapılması gerektiği" çağrıları üzerine başlamış sayılırdı.

Çağrılar neredeyse evrenseldi. Joseph Addison, Alexander Pope, Daniel Defoe, John Dryden, Jonathan Swift gibi İngiliz edebiyatının önde gelen isimleri dilin belirli bir biçimde oturtulması için teker teker çağrıda bulunmuştu. Artık *oturtmak* (fixing) sözcüğü, sözlükçülük dilinde yaygın bir tanım hâline gelmişti ve dilin sınırlarını belirlemek, sözcükleri saptamak, kozmolojisini ilerletmek, kullanılan dilin neleri kapsadığına karar vermek anlamını taşıyordu. Edebiyatın önde gelen isimlerinin İngilizceye bakış açıları son derece katıydı. On yedinci yüzyılın sonunda bu dilin yeterince saf ve duru olduğunu, böyle kalması gerektiğini, yoksa bozulmaya başlayabileceğini iddia ediyorlardı.

Gerçi bunu itiraf etmekten nefret ediyorlardı ama Manş Denizi'nin karşı kıyısındaki Kırk Ölümsüzlerin inançlarını paylaştıkları belliydi. Ulusal standartları olan bir dil tanımlanmalı, ölçülmeli, yerleştirilmeli, gümüşe oyulmalı ve taşa kazınmalıydı. Daha sonra bazı değişikliklere, bu konunun uzmanları, büyük isimleri, ulusal dil otoriteleri, bu ülkede yetişecek olan Kırklar tarafından izin verilebilir ya da verilmeyebilirdi.

Bu iddiaların en güçlü sesi Jonathan Swift idi. Oxford

Kontu'na yazdığı mektupta, *bamboozle* (aldatmak), *uppish* (kendini beğenmiş) ve hatta *couldn't* (bir eylemin yapılmasının olanaksızlığını belirtmek için kullanılan yardımcı fiilin geçmiş zaman hâli) gibi sözcüklerin yayımlanmasından dolayı kapıldığı öfkeyi dile getirmişti. İyi görüşlere ters olan bu gibi sözcüklerin kullanılmasını yasaklayan katı kuralların konmasını istiyordu. Gelecekte tüm sözcüklerin yazılış biçimleri saptanmalı, doğruları bulunmalıydı. Konuşmanın da doğru olabilmesi için yine tüm sözcüklerin doğru telaffuz biçimleri ortaya çıkarılmalıydı. Kurallar, kurallar, kurallar. Gulliver karakterinin yaratıcısı, kuralların gerekli olduğunu öne sürüyordu.

O sırada başka standartları belirlemeye çalışan fen bilimleri kadar dilbilime de saygı duyulmalıydı. Fizikçiler sarı ya da mavi nedir diye düşünüyorlardı. Kaynayan su ne kadar sıcaktır? Bir yardanın uzunluğu ne kadardır? Müzisyenlerin "do" notası olarak bildikleri ses nasıl tanımlanabilir? Denizciler için yaşamsal önem taşıyan boylam ölçüleri nedir? Ulusal dil kavramı üzerinde henüz tartışmalar sürerken, bu alanda inanılmaz çalışmalar yapılmaktaydı. Hükümet tarafından bir Boylam Heyeti kurulmuş, paralar akıtılmış ve denizde kullanıldığında çok az sapma yapacak bir saati icat edene ödül verileceği açıklanmıştı. Boylamlar çok önemliydi: İngiltere gibi bir ticaret ülkesinin kaptanları bulundukları noktayı kesin olarak saptamak zorundaydılar.

Edebiyatçılar ise boylamın önemli sayıldığı, renklerin, uzunlukların, kütlelerin ve seslerin tanımlanmasına önem verildiği bu dönemde ulusal dilin oluşturulmasına neden aynı önemin verilmediğini soruyorlardı. "Sözcükler denizinde bize yol gösterecek ne gramerimiz, ne sözlüğümüz, ne haritamız ne de pusulamız var," diye haykırıyordu bir broşür hazırlayıcısı.

Swift ve arkadaşlarının iddialarına göre o tarihe kadar hazırlanan sözlüklerin hiçbiri yeterli değildi. Oysa dilin ulaştığı kusursuzluk düzeyi göz önüne alındığında artık bir sözlüğün hazırlanmasının zamanı gelmişti ve kendini bu konuya tümüyle adayıp bu inanılmaz görevi başaracak bir dâhinin bulunması ge-

rekiyordu. Hazırlanacak sözlük iki önemli işlevi yerine getirmeliydi: dilin boyutlarını oturtmak ve saflığını korumak.

Samuel Johnson ise bu görüşe tamamen karşıydı: Bir kere en azından dilin saflığının korunması gibi bir işle uğraşmak istemiyordu. Belki bundan hoşlanabilirdi ama yapılamayacağından kesinlikle emindi. Oturtma konusuna gelince... Son yıllarda bunun olabileceğine ya da olmasının arzulanacağına inanıp inanmadığı konusundaki akademik görüşleri yansıtan, Johnson'ın bu görevi yüklenmek isteyip istemediğini tartışan çok sayıda makale yayımlandı. En sonunda varılan ortak kanı, dilin boyutlarını oturtmak istediği ve bu konuda hazırlık yaptığı ama altı yıl sürecek çalışmasının yarılarına geldiğinde bunun olanaksız olduğunu ve bunu arzulanmadığını fark ettiği...

Bu işe Johnson'dan önce kalkışan Benjamin Martin şöyle bir açıklama yapmıştı: "Rasgele kullanıma ve geleneklere dayalı olan hiçbir dil, her zaman aynı kalamaz. Sürekli değişir. Bir dönemde kibar ve zarif sayılan bir sözcük başka bir dönemde kaba ve ayıp sayılabilir." Samuel Johnson'ın yapıtını ortaya çıkarmasından bir yıl önce yayımlanan, doğru dürüst bir sözlük yaratmaya az da olsa çaba gösterildiğine işaret eden bu kitabın önsözündeki bu sözler belki de Büyük Usta'ya çalışmaları boyunca rehberlik etmişti.

Londra'nın aydınları arasındaki ateşli tartışmalara karşın, Johnson'ın bu işe kalkışmasının temel nedeni, önünde boş bir pazar bulmasıydı. 1746 yılında aralarında ünlü Longman Yayınevi'nin de bulunduğu beş Londralı kitapçı, yepyeni bir sözlüğün peynir ekmek gibi satılacağı fikrine kapılmıştı. Beş parasız olduğunu bildikleri bu en sevdikleri yazara reddedemeyeceği bir öneri götürdüler. Yapıtın tamamına bin beş yüz guinea ödeyecekler, bunun yarısını peşin vereceklerdi. Johnson öneriyi hevesle kabul ederken tek koşul olarak, İngiltere'de edebiyat dünyasında her türlü iyi ve değerli çalışmanın hakemi olarak kabul edilen, Dördüncü Chesterfield Kontu Philip Dormer Stanhope'u hami olarak görmeyi istediğini öne sürdü.

Hem büyükelçi, hem İrlanda Valisi hem de Pope, Swift, Voltaire ve John Gay gibi ünlü yazarların dostu olan Lord Chesterfield, ülkenin en önde gelen isimlerindendi. Günümüzde kullanılan miladi takvimin kullanımına geçilmesi için İngiltere'ye baskı yapmıştı. Evlilik dışı oğlu Philip'e davranış biçimlerine ilişkin yazdığı mektuplar, yayımlandığı zaman kibarların adab-ı muaşeret kurallarının vazgeçilmez el kitabı olmuştu. Sözlüğün hazırlanışına sahip çıkması, bu projeye önderlik etmesi son derece değerli bir yaklaşım olarak görülecekti.

Lord Chesterfield önceleri bu projeye sahip çıkmaya söz verdiği hâlde Johnson'a hazırladığı taslak için yalnızca on sterlin ödemişti ama hazırlanan sözlük büyük bir başarı kazanınca kendi payının çok önemli olduğunu ileri sürerek herkesçe bilinen ters duyguların kaynağı oluvermişti. Johnson daha sonraları Lord Chesterfield'dan "bir fahişenin ahlak anlayışını ve bir dans ustasının davranışlarını" öğrendiğini söyleyecekti. Gerçek bir soylunun, fil derisi gibi, delinmesi olanaksız umursamazlığına sahip olan Chesterfield tüm eleştirileri gerçeğinden epey farklı olarak, iyi niyetli görüşler addetmişti.

Lord Chesterfield'ın sözlük projesine ilk başlarda sahip çıkması ve kitapçıların Johnson'a verdikleri yedi yüz elli guinea, otuz yedi yaşındaki editörün bu işe girişmesini sağladı. Fleet Caddesi'nde bir yer kiraladı ve yardımcı olarak altı kişiyi işe aldı (bunlardan beşinin İskoç oluşu Hawick'ten gelme James Murray'yi biraz olsun rahatlatan bir unsurdu) ve altı yıl sürecek sonu gelmez gibi görünen bir çalışmaya girişti. Yüzyıl kadar sonra Murray'nin de yapacağı gibi, sözlük inşa etmenin tek ve en iyi yolunun okumak olduğuna karar verdi ve yüz binlerce sayfa tutan sözcük listeleriyle tüm edebi eserleri okumaya başladı.

Bir sözlük hazırlarken birbiriyle çakışan üç seçeneğiniz olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Duyduğunuz sözcükleri kaydedersiniz. Var olan diğer sözlüklerdeki sözcükleri alırsınız. Ya da en zorlu yolu seçip okuduğunuz tüm sözcükleri kaydeder, sınıflandırır ve bir dizin çıkarırsınız.

Johnson birinci seçeneği yararlı olamayacak kadar yorucu bulduğu için hâliyle ikinci seçeneği uygulamaya karar verdi. Sözlük hazırlayanların tümü, başlangıç noktası olarak kendilerinden önce yayımlanmış olanları gözden geçirir ve herhangi bir şeyi atlamamaya çalışırlar. Ayrıca üçüncü seçeneğin de ne denli önemli olduğunu biliyordu. Fleet Caddesi'ndeki yeri bu nedenle tutmuş, tonlarca, çuvallar dolusu kitabı ya satın almış ya da ödünç olarak toplamıştı. Altı yardımcı işe almasının nedeni de buydu. Yedi kişilik ekip şimdiye dek yazılmış her şeyi gözden geçirecek ve okuduklarını listelere dökecekti.

Her şeyi okumanın olanaksızlığı kısa sürede ortaya çıkınca Johnson bazı sınırlar getirmeye karar verdi. İngilizcenin Shakespeare, Bacon ve Edmund Spenser'ın yapıtlarında zirveye ulaştığına, bu yazarların yaşadıkları dönemlerden geriye gitmenin gereksiz olduğuna karar verdi. 1586 yılında henüz otuz altı yaşında ölen Sör Philip Sidney'nin çalışmalarını, araştırmanın başlama noktası olarak ele aldı ve yakın tarihlerde ölen yazarların yayımlanmış kitaplarını da son sınır olarak kabul etti.

Hazırlayacağı sözlük yalnızca yüz elli yıllık bir dönemin araştırılmasına dayanacak ve arasına da Chaucer'ın birkaç sözcüğü, renk katması için eklenecekti. Johnson seçtiği kitapları okumaya, istediği sözcüklerin altını çizip sayfalarını işaretlemeye başladı. Yardımcıları, içinde seçtiği sözcüklerin geçtiği cümlelerin tümünü kâğıtlara dökeceklerdi. Herhangi bir sözcüğün tanımını yapmak, anlamına açıklık kazandırmak, örneklemek için bunları kullanmak üzere dosyalayacaklardı.

Bütün bu alıntılar, birkaç harfin yan yana getirilmesiyle oluşan minik anlam farklılıklarını kapsayışı, Johnson'ın hazırladığı sözlüğün ne denli başarılı olduğunu gösteriyordu. *Fil* sözcüğünü tanımlarken kullandığı ifadeye ya da *yulaf* için verdiği ("İngiltere'de genellikle atlara verilen ama İskoçya'da insan gıdası olarak kullanılan tahıl") tanımına ya da belki *lexicographer* (sözlük yazarı) sözcüğünü ("sözlük yazan kişi; sözcüklerin kökenini araştırma, önemini ayrıntılarla sunma işini yüklenen zararsız bir

köle") olarak tanımlamasına gülüp geçebiliriz ama örneğin *take* (almak) gibi bir fiil konusunda gösterdiği çaba karşısında hayretler içinde kalırız. Johnson bu fiil için destekleyici alıntılarla birlikte geçişli olan biçimine 113, geçişsiz biçimine ise 21 tanım vermişti. "Elde etmek, gasp etmek ya da ele geçirmek; çengelle yakalamak; birinin hatasını yakalamak; iltifat edilmek; etkili olmak; bir şeyi yapacağını iddia etmek; hakkını elde etmek... at binmek, kaçmak, kişinin giysilerini çıkarırken yaptığını yapmak..."

Liste neredeyse sonsuza dek uzanıyor. İngilizce olarak yüz elli yıl boyunca yazılmış tüm kitapları elden geçirip alıntılar yaparak, her sözcüğün o tarihteki her türlü kullanımını açıklayarak ortaya çıkardığı bu sözlük Johnson'ın dehasını göstermektedir. Elbette yalnızca *almak* değil, *set, do, go* (yerleştirmek, yapmak, gitmek) gibi çok yaygın kullanılan yüzlerce sözcük de aynı biçimde açıklanmıştı. Proje yürümeye başladıktan sonra, kendisine işine öylesine vermişti ki alacaklıların kapıda birikmesine şaşmamak gerekir... Hatta bir keresinde karyolasıyla kapının ardına barikat kurup sütçüyü içeri sokmamış ve "Bu küçük şatoyu sonuna dek savunacağıma inanabilirsiniz," diye haykırmıştı.

İngilizce sözcükleri bir liste hâline getirme işlemini 1750 yılında bitirdi. Bundan sonraki dört yıl boyunca alıntıları elden geçirdi, 118.000 örnek cümle seçti ve bazen beğenmediklerini değiştirme suçunu da işledi. Sonunda 43.500 ana sözcük girişinin tanımlarının tümünü ortaya çıkardı. Bu tanımların bir kısmı tamamen kendisine aitti, geriye kalanlar için hayran olduğu bazı yazarların bazı paragraflarını ödünç aldı. Örneğin *fil* sözcüğünün tanımının bir kısmı Calmet isimli birine aitti.

Ne var ki tamamladığı sözlüğü 1755 yılına dek yayımlamadı. Oxford Üniversitesi'ni kendisine bir unvan vermesi için ikna etmeye çabalıyordu. Kitabın baş sayfasında isminin yanında bir de unvan bulunması hem Oxford'a hem kendisine yararlı olacak, hem de satışları artıracaktı. Sonunda üniversite isteğini kabul etti ve 15 Nisan 1755 tarihinde sözlüğün kapağı hazırlandı:

İngiliz Dili Sözlüğü. Sözcükleri ilk kaynaklarından tarayan ve farklı anlamlarını, İngiliz dilini ve gramerini en iyi kullanan yazarlardan alıntılarla belirten, Samuel Johnson A.M.*, İki Cilt.

Johnson hayattayken dört baskı yapan sözlük, on dokuzuncu yüzyıla dek İngiliz dilinin rakip tanımayan kaynak kitabı kabul edildi. Yakaladığı ticari başarının yanı sıra dünyanın dört bir köşesinde övgüyle karşılandı ve özellikle kitabın hazırlanmasında sözü edilenden daha fazla katkısı olduğunu ima eden kötü huylu Lord Chesterfield tarafından çok beğenildi. Bu durum Johnson'ı çok öfkelendirdi ve yalnızca fahişelerle dans ustalarından söz etmekle kalmayıp verebileceği en acımasız yanıtı da verdi. *Hami* sözcüğünün anlamını "tembelce destek olan ve iltifatlarla hakkı ödenen bir zavallı" olarak açıkladı. Tüm lordlardan beklenecek bir tavır gereğince, soylu Lord Chesterfield da bu sözleri duymazlıktan geldi.

Eleştirenler de vardı tabii. Johnson'ın kişiliğinin bazı sayfalara yansımış olması belki bugün bir kapris olarak görülebilir ama bu sözlüğün son derece yetkin olmasını bekleyenler tarafından rahatsız edici ölçüde profesyonellikten uzak bir davranış kabul edilmişti. Birçok yazar kitaptaki bazı alıntıların sınırlı oluşunu eleştirdiler ama Johnson bu eleştiriyi yazdığı önsözde önceden karşılamıştı. Bazıları tanımların bir kısmını derme çatma, bir kısmını basmakalıp, bir kısmını da gereksizce karmaşık buldular. Örneğin *network* (şebeke) sözcüğü "ağ biçiminde bağlantılı ya da belirli mesafelerde çaprazlanan, kesişme noktaları arasında çatlaklar olan" biçiminde açıklanıyordu. Sözlüğün yayımlanmasından yüzyıl sonra Thomas Babington Macauley, Johnson'ı "zavallı bir etimolog" olarak lanetleyecekti.

Fakat Macauley bir yana bırakılırsa, eleştirmenlerin çoğunun, kendilerinin yapmaya cesaret edemediği işi başardığı için Johnson'ı kıskandıkları görülür. "Johnson'ın yaptığını herhangi

* A.M.: Master of Arts unvanı. *-çn*

bir okul öğretmeni de yapabilirdi," diye yazmıştı içlerinden biri. "Onun *sözlüğü* kendi ilkel yazılarının sözcük listesidir." Bu sözlerin altında bir imza yoktu ve yazan herhalde hayal kırıklığına uğramış bir rakibiydi. Ya da belki öfkeden kuduran bir Whig partisi taraftarıydı; Johnson'ın Tory partisi taraftarı olduğu herkesçe biliniyordu ve bazı yazıları belirgin bir Tory eğilimi taşımakla suçlanıyordu. Hiç kuşkusuz tutucu bir Whig olan bir eleştirmen de kitabın yalnızca "Jakobitler ve kibirli yazılar için bir araç" olduğunu bildirmişti, içeriğinde sövgü sözcüklerini bulundurmadığı için bir kadın kendisini hor görmeye kalkıştığında, Johnson, "Hayır, madam, umarım ben parmaklarımı kirletmemişimdir," diye yanıtlamıştı çapkın bir edayla, "ama gördüğüm kadarıyla siz onların peşinden koşuyorsunuz."

Ancak övenler de vardı. Voltaire, Fransızların da Johnson'ınkine benzeyen yeni bir sözlük oluşturmaları gerektiğini söyledi; Floransa'daki Accademia della Crusca'dan gelen yazı, Johnson'ın çalışmasının "yazara abidevi bir şöhret getireceğine, özellikle kendi ülkesini onurlandıracağına ve Avrupa'daki tüm yazı yazanlara yarar sağlayacağına" inanıldığını belirtiyordu. "Tüm sözlük çeşitlerinin bulunduğu bu çağda," diye açıklıyor çağdaş bir görüş, "Johnson'ın katkıları yalnızca *primus inter pares** olarak tanımlanabilir." *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün 1970'li yıllarda dört ek cildinin editörlüğünü yapan Robert Burchfield'ın ise hiçbir şüphesi yoktu, Johnson sözlük yazarlığı ve editörlüğüyle bir edebiyatçı olmanın tüm unsurlarını bir arada barındırıyordu: "İngiliz dili ve edebiyatının bütün geleneği içinde birinci sınıf bir yazar tarafından derlenen tek sözlük Dr. Johnson'ınkidir."

Yağmur gibi yağan sapanların, okların, alkışların ve övgülerin altında Samuel Johnson sakin bir alçakgönüllülükle duruyordu. Başardığı işle övünüyor, gururlanıyordu, ama aynı zamanda üzerinde çalışmayı çılgın bir cesaretle seçtiği dil konusunun görkemi karşısında da hayretler içinde kalmıştı. Bu kitap onun yarattığı bir anıt olarak kaldı. Yıllar sonra James Murray, insanların

* (Lat.) Eşitler arasında birinci. *–çn*

tıpkı "İncil" ya da "Kitab-ı Mukaddes" dercesine "Sözlük" dediklerinde, Doktor Johnson'ın yapıtından söz ettiklerini anladığını söyleyecekti.

Gelgelelim "Edebiyatın Büyük Ustası" buna hayır derdi. Ona göre en büyük anıt, sözcüklerin kendisi ya da daha derinlemesine düşününce, taşıdıkları anlamlardı. "Sözcüklerin dünyanın kız çocukları, nesnelerin de cennetin erkek çocukları olduğunu anımsamayacak kadar sözlük üretimine kendimi kaptırmış değilim," diyordu ünlü önsözünde. Yaşamı bu kız çocuklarını bir araya toplamaya adanmıştı ve onları yaratma takdiri cennetten geliyordu.

5
Büyük Sözlük Tasarlanıyor

Elephant (e·lĭfănt). Biçimleri a. 4–6 oli-, olyfaunte, (4 *çoğ.* Olifanus, -fauntz), 4 olyfont, -funt, 5–6 olifant (e, 4 olephaunte, 5–6 olyphaunt, 4–7 oli-, olyphant (e. β. 4 elifans, 4–5 ele-, elyphaunt (e, 5 elefaunte, 6 eliphant, 5-6 elephante, 6– elephant. [Ort. İng. *olifaunt,* a. Esk. Fra. *olifant,* repr. Çağdaş Lat. **olifantu-m* (Provans lehçesinden *Oli- fan;* krş. Ort Fla.. *Olfant,* Brötonca. *Olifant,* Galce *olliffant,* Corn. *oliphans,* hepsi Ort. İng. ya da Esk. Fra.'dan geliyor olabilir), Lat. bozulmuş biçimi, *elephantum, elephantem* (yalın hâli. *elephantus, -phas, -phans*), Yunanca ελέφας'dan (-in hâli ελέφαντας) Sözcüğün Latinceden İngilizceye gelişi Fransızcaya gelişinden öncedir, Fransızcada. *el-* ile başlaması 15. yüzyıldan sonra.

Kesin etimolojik bir bilgi yok. Yun. (Yalnızca "fildişi" anlamında) Homeros ve Hesiodos'un yazılarında var, bazı tezlerin aksine Hintçe kökenli olduğu düşünülmüyor. İbranice אלף *eleph* "öküz" sözcüğüne benzemesi, bu sözcüğün Fenike ya da Kartaca dilinden türetilmiş olabileceğini gösteriyor; bazıları da Afrika dillerinden geldiğini ileri sürüyor. Bkz. Yule *Hobson-Jobson* Ek. s.v. Eski Cermence ve Slav dillerindeki "deve" anlamına gelen sözcükle krş. için bkz. OLFEND. *Ol-* ile başlayan bozulmuş Romanca biçimlerinin kökeni bilinmiyor ama Lat. *oleum, olīva,* ile. ad. Yun. ἐλαιον, ἐλοια'dan dönüşmüş.]

1. Kalın derili hayvanlar Pachydermate sınıfından iri yapılı, dört ayaklı olup uzun eğimli fildişlerine ve sarılma özelliği olan hortuma sahiptir. Bir zamanlar İngiltere dahil tüm dünyaya yayılmış olmasına karşın artık yalnızca Hindistan ve Afrika türleri kalmıştır. Hindistan türü yaşayan kara hayvanlarının en büyüğüdür ve genellikle yük taşımak amacıyla ve savaşlarda kullanılır.

İngiltere'de on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sözlük hazırlayan ünlü isimlerin başarıları gerçekten de inanılmazdı. Bilgileri sınırsız gibiydi, çalışmaları dâhiyane ve edebiyat tarihine katkıları da çok derindi. Bunların hiçbiri yadsınamaz, ama insanı üzen bir soru var: Hazırladıkları sözlükleri kim anımsıyor ve onların başarılarından bugün gerçek anlamda kim yararlanıyor?

Bu soru, konumuzla bağlantısı olmayan alanlarda da ulaşılmış ve sonra unutulmuş başarıların bulunduğunu akla getiriyor ve düşününce insanın içini burkan bir gerçek ortaya çıkıyor. Günümüzden bakınca, Thomas Elyot, Robert Cawdrey, Henry Cockeram ve Nathaniel Bailey'nin hazırladığı sözlükler ne denli önemli olsa da, büyük usta Samuel Johnson'ın yapıtı ne denli bir dönüm noktası sayılsa da, artık onların ulaştıkları başarılar bir sıçrama tahtası kabul ediliyor. Ortaya çıkmış görkemli kitaplara saklanan, unutulan, alınıp satılan antika eşyalardan daha fazla bir değer verilmiyor...

Bunun nedeni Johnson'ın hazırladığı *sözlüğün* ilk baskısından yaklaşık yüz yıl sonra o zamana dek yayımlanmış olanlardan çok daha geniş kapsamlı, daha karmaşık, âdeta ulaşılması olanaksız bir hedefe yönelik bir sözlüğün hazırlanması için ciddi bir önerinin getirilmiş olmasıdır.

Bu sözlüğün hazırlanması için ortaya konan hedef âdeta küstahlık derecesinde "yüksekti". Johnson kullanılan dilin büyük bir bölümünü en iyi biçimde ortaya sermişti ama bu yeni projenin, dilin *tümünü* kapsaması isteniyordu: Her sözcük, en ufak anlam,

heceleme ve telaffuz farkı, etimolojisindeki en küçük sapmalar gösterilecek, neredeyse bütün İngiliz yazarlarından aydınlatıcı alıntılar yapılacaktı.

Projeye "büyük sözlük" demekle yetinilmişti. Tasarı hâlindeyken bile inanılmaz bir çılgınlık, yüreklilik istediği, büyük bir yeteneği gerektirdiği, kişinin ününü tehlikeye atması riskini taşıdığı belliydi. Yine de Victoria dönemi İngiltere'sinde, bu risklerden daha fazlasını göze almaya hazır, yeterince yürekli ve yetenekli insanlar vardı. Ne de olsa bu dönem büyük insanların, büyük vizyonların, büyük başarıların dönemiydi. Yakın geçmişe bakıldığında, böylesine büyük boyutlu bir projeyi ortaya atmak için daha uygun bir zaman olamazdı; belki de bu nedenle başlatıldı ve sonuçlandırıldı. Çok ciddi sorunlar ve kontrol edilemeyen krizler projenin gerçekleşmesini birkaç kez neredeyse tehlikeye attı. Ama sonunda, her ne kadar bu projeyi başlatanların çoğu toprağın altına girdikten sonra olsa da, Johnson'ın hayal bile edemediği hedefe ulaşıldı.

Samuel Johnson ile ekibi başarıya ulaşmak için altı yıl çalışmıştı ama İngilizce sözlükler arasında erişilmez bir konumda olan bu sözlüğün tamamlanması tam yetmiş yıl sürdü.

Büyük sözlük projesi 1857 yılında, Guy Fawkes Günü'nde, Londra Kütüphanesi'nde yapılan bir konuşmayla başlatıldı.

Richard Chenevix Trench, ölümünün ardından çağdaşları tarafından yayımlanan yazılarda "*a divine*" (tanrısal bir varlık) olarak tanımlanmıştı. Gerçi bu terim günümüzde pek kullanılmıyor ama Victoria döneminde özellikle din alanında çalışan ve her türlü hizmete içlerinden gelerek koşan seçkin insanlar böyle tarif ediliyordu. 1886 yılında öldüğünde Trench, parlak meslek yaşamını önce Westminster Kilisesi Başrahibi, sonunda da Dublin Başpiskoposu olarak tamamladığından bu tanıma herkesten fazla layıktı. Üstelik bir kaza sonucunda iki dizini de kırmış olduğundan bedensel engelliydi. Ne var ki dizlerini ibadet ederken değil İrlanda'ya giderken bindiği geminin iskelesinden düşerek kırmıştı.

Sözlük bilimi açısından çok önemli olan, o gece yapacağı konuşma da çok ilgi çekiciydi. Londra'da West End bölgesinde afişler ve el ilanlarıyla duyurulan konuşmanın teması "İngilizce Sözlüklerimizin Bazı Eksikleri Hakkında" olarak belirtilmişti. Günümüz standartlarıyla ölçtüğümüz zaman, konuşmanın başlığı kendi kendini karalıyor gibiydi ama o dönemde İngilizcenin imparatorluğun temeli olduğuna inanıldığından ve bu durumun devamında İngilizce üzerinde yazılmış kitaplar en önemli araç olarak görüldüğünden, bu sözler Doktor Trench'in çok etkili bir konuşma yapacağının ipuçlarını veriyordu.

O tarihte var olan sözlüklerin eksiklerini yedi ana başlık altında toplamıştı. Bunların birçoğu teknik konular olduğu için bizi pek ilgilendirmiyor. Sözlerinin altında yatan anlam ise son derece yalındı: Gelecekte sözlük hazırlayacak olanlar, bu kitabı doğru kullanım kılavuzu olarak değil daha çok "dilin envanteri" olarak görmek zorundaydılar. Hazırlayan kişinin sözcükleri seçerken onların iyi ya da kötü olduklarına bakması gerekmiyordu. Ne var ki, aralarında Samuel Johnson'ın da bulunduğu daha önceki sözlük yazarları bu hataya düşmüşlerdi. Trench, sözlükçünün yalnızca "bir tarihçi" olup "bir eleştirmen" olmadığına işaret etmişti. Hangi sözcüklerin kullanılıp hangilerinin kullanılmayacağına bir diktatör ya da "Kırk" diktatör karar veremez derken Paris'e taş atıyordu. Bir sözlüğün içeriğinde günlük dilde kabul görmüş, kullanılan *tüm* sözcüklerin bulunması şarttı.

Konuşmasını sürdürürken böyle bir sözlüğün tam kalbinde, tüm sözcüklerin hayat hikâyelerinin bulunması gerektiğini söyledi. Çok eski sözcüklerin kimi geçmişte kalırken, kimileri hâlâ yaşamlarını sürdürüyordu. Bir kısım sözcükler de yeni ortaya çıkmış olmalarına rağmen mayıs sinekleri gibi birdenbire yok oluveriyordu. Yine bir kısmı da bir insanın yaşamı süresinde ortaya çıkıyor ve kuşaklar boyu kullanılıyor, sonsuza dek dilde kalacakmış gibi görünüyordu. Ne var ki hepsi için bu kadar iyimser olunamazdı. Fakat ister eski ve kullanılmayan, isterse yeni ve geleceği belirsiz olsun, tüm sözcükler İngiliz dilinin parçalarıydı.

Şu önemli soruyu bir düşünmemizi istiyordu Trench, birisi çıkıp bir sözcüğü arama gereksinimi duyarsa, o sözcüğün sözlükte yer alıyor olması gerekirdi. Aksi takdirde bu başvuru kitabının hiçbir anlamı kalmaz, insanların başvuracağı bir kaynak olmaktan çıkardı.

Artık konuşmanın ana fikrine ısınıyordu: Her sözcüğün yaşam şemasını çıkarmak, diye devam ediyordu, yaşamöyküsünü anlatmak için nerede doğduğunu, ilk kaydının nasıl olduğunu bilmek gerekirdi. Elbette kasetçalar gibi aygıtlar henüz ortalıkta olmadığından bir sözcüğün ilk kez nerede söylendiğini saptamak olanaksızdı ama yazılı kayıtları gözden geçirmek gerekiyordu. Tarihsel ilkelere dayalı olarak her sözlüğün geçerli bir başvuru kaynağı olabilmesi için, içindeki her sözcüğün ilk kez kullanıldığı, yayımlanmış bir edebi eserden bir alıntıyla desteklenmesinin şart olduğunu vurguluyordu Trench.

Ayrıca her sözcüğün anlam farklılıklarını gösteren örnek cümleler de bulunmalıydı. Çünkü sözcükler âdeta minik balıklar gibi büyük bir kayganlıkla anlam farklılıkları yaratıyor, yeni anlamlar kazanıyor, anlamlar arasında kıvrılıp bükülerek yürüyor ve bazen de kullanan kitlenin gereksinimlerine paralel olarak taşıdığı anlamların bir kısmından sıyrılıyordu. "Bir sözlük, tarihsel bir anıttır," diyordu Trench, "bir ulusun tarihine belirli bir açıdan bakmaktır. Dilin gitmiş olduğu yanlış yollar da bazen doğru yollar kadar eğiticidir."

Johnson'ın hazırladığı sözlük bu açıdan ilkler arasında sayılabilirdi ama içeriğindeki alıntılar yalnızca farklı anlamları açıklamak için kullanılmıştı (Bir İtalyan da, 1598 yılında kendi hazırladığı sözlükte alıntılar bulunduğunu iddia etmişti). Trench'in önerisi ise edebi alıntıların yalnızca anlam farklılıklarını açıklamak değil sözcüklerin yaşamöykülerini vermek üzere de kullanılmasıydı. Bunun anlamı, sözlüğün kapsamına alınacak her sözcük için o güne dek yazılmış her şeyi okumak ve bunlardan alıntı yapmak demekti. Bu, devasa boyutlarda, inanılmaz ve o dönemin geleneksel düşünce biçimine göre başarılması olanaksız bir görevdi.

Ne var ki o sisli ve ıslak gecede kütüphanede fraklarıyla oturan tutucu, sessiz dinleyicilere Trench, tehlikeli ve devrim niteliğinde bir öneride bulunmuştu. Sonunda projeyi başlatan da bu fikir oldu.

Bir tek kişinin böyle bir işle başa çıkamayacağını söylüyordu. İngiliz edebiyatının tümünü araştırmak, Londra ve New York'ta yayımlanan gazeteleri gözden geçirmek, edebi değeri olan dergileri karıştırmak için "birçok insanın çabasının birleştirilmesi" gerekiyordu. Belki de yüzlerce insanın amatör bir hevesle, para almadan gönüllü çalışacağı bir ekip oluşturabilirdi.

Dinleyiciler şaşkınlıkla mırıldanmaya başladı. Böyle bir fikri algılamak bugün belki kolay olabilir ama o tarihte... Toplantı dağılırken bazı üyeler o güne kadar akıllara gelmeyen bu fikrin yine de bir değeri olduğunu söylediler. Gayet sert, demokratik bir çağrı sayılabilirdi. Trench'in konuşmasının satır aralarında yatan, yeni büyük sözlüğün demokratik bir ürün olması, bireysel özgürlüklerin en ön planda geldiğini göstermesi, sözcüklerin belirlenmiş katı kalıplara bağlı kalmadan, özgürce kullanılabilmeleri kavramını ortaya atması gerektiği fikrine çok yakından bağlıydı.

Fransızlardan farklı olarak, bir sözlük katı kurallı, baskıcı bir kitap olmamalıydı. Alışılmışın dışında olan her şeyi ve kötü organizasyonu âdeta sanat hâline getiren, aklı fikri darmadağınık olanları heykel kaidelerine oturtan İngilizler, kurallar, töreler ve diktatörlük gibi Orta Avrupa'ya özgü kavramlardan nefret ediyorlardı. Sorumsuz ölümsüzlerin gizlenmiş bedenlerinden yükselen baskılardan ve özellikle dil konusundaki katılıklardan nefret ediyorlardı. Filoloji Derneği üyeleri astragan yakalı paltolarını, beyaz ipek atkılarını, silindir şapkalarını alıp sisin etkisiyle sararmış kasım gecesine çıkarlarken, Doktor Trench'in gönüllü toplama çağrısının son derece değerli ve soylu bir fikir olduğuna karar verdiler.

Ayrıca bu fikir, gayretli ama başarısız, konusunu bilen ama ruh sağlığı bozuk birinin de projeye katılmasını sağlayacaktı:

ABD Ordusu'dan Yardımcı Cerrah, (emekli) Yüzbaşı William Chester Minor.

O gece ortaya atılan yalnızca bir fikirdi. Yeni sözlüğün ortaya çıkış aşamasına gelinene dek tutarsız, dağınık çalışmalarla dolu yirmi iki yıllık bir sürenin geçmesi gerekecekti. Filoloji Derneği daha önceden işleri karıştırmıştı. Trench'in ünlü konuşmasından altı ay önce, Kaydedilmemiş Sözcükler Komitesi'ni kurmuş ve başına Trench'in yanı sıra fırtına gibi esen Frederick Furnivall ile ünlü şairin torunu Herbert Coleridge'i getirmişti. Şimdiye dek yayımlanmış kitaplarda bulunmayan sözcüklerden oluşan ek bir cilt hazırlamak üzere el ele vererek çalışacaklardı.

Projenin ardındaki hevesin sönmesi için aradan aylar geçmesi gerekti. Yapılan araştırmalar Johnson'ın sözlüğünde bulunanlardan bile çok daha fazla sözcüğün ortalıkta dolaştığını ve hazırlanacak ek cildin şimdiye dek yayımlananlardan çok daha kalın olacağını gösteriyordu. Bu aşamayı geçince dernek yeni bir sözlük hazırlama fikrini kabul etti: Çalışmanın başlangıç tarihi, en azından kâğıt üzerinde, 7 Ocak 1858 günü olarak kabul edilir.

Sonra Furnivall gönüllü okurlar için çağrı yaptı. Okurlar tarihin hangi dönemine ait kitapları okumak istediklerini kendileri seçecekti. 1250'den Yeni İngiliz Ahiti'nin yazıldığı 1526'ya kadar, bu tarihten Milton'ın öldüğü yıl olan 1674'e kadar ya da bu tarihten içinde bulunulan döneme kadar yazılmış olan tüm kitapların okunması gerekiyordu. Her dönemin, dilin gelişmesinde birbirinden çok farklı eğilimleri ortaya çıkardığı düşünülüyordu.

Gönüllülerin işi gayet basit ama sıkıntılıydı. Hangi kitapları okuyacaklarını derneğe bildirince okuduklarından bir sözcük listesi çıkarmaları istenecek ve sözlüğü hazırlayan ekibin ilgi duyduğu belirli sözcükleri aramaları gerekecekti. Bir kâğıdın sol üst köşesine hedef sözcük yazılıp altına sözcüğün bulunduğu kitabın ya da yazının başlığı, cilt numarası, sayfa numarası ve kullanımını gösteren cümle yazılacaktı. Günümüzde de sözlük hazırlayanların kullandığı yöntem aynıdır.

Herbert Coleridge *A New English Dictionary on Historical Principles* [Tarihi Esaslar Üzerine Yeni Bir İngilizce Sözlük] adı verilen sözlüğün ilk editörü oldu. İlk iş olarak gönüllülerden gelecek, altmış bin ile yüz bin arasında olacağı tahmin edilen fişleri yerleştirmek için yan yana dokuz, alt alta altı sıra minik gözden oluşan bir saklama kutusu tasarladı. Sözlüğün birinci cildinin iki yıl içinde hazırlanıp yayımlanabileceğini hesaplamıştı. "Katkıda bulunanların işi ağırdan alabileceklerini düşünmesem," diye yazdı hırçın bir ifadeyle, "daha erken bir tarih belirtmekten çekinmezdim."

Bu tahminler tümüyle hatalıydı. Sonunda gönüllülerden *altı milyon* fiş geldi ve para akışı sağlamak amacıyla sözlüğü ciltlere bölüp yayımlamak için hesaplanan iki yıllık süre hiçbir şekilde gerçeğe uymadı. Harcanacak emeğin, zamanın ve paranın böylesine saflıkla çok düşük hesaplanması sözlüğün ilerleyişini yavaşlattı. İlk başta hiç kimse neyle başa çıkmak zorunda olunduğunu bilmiyordu. Bataklığın içinde gözleri bağlı yürümeye çalışıyorlardı.

Ayrıca Herbert Coleridge'in zamansız ölümü çalışmaları daha da yavaşlattı. İşe başladıktan iki yıl sonra, henüz otuz bir yaşındayken ve A harfiyle başlayan sözcüklere ait alıntıların yarısına gelmeden bu dünyadan ayrılıverdi. Filoloji Derneği'nin bir toplantısına giderken yağmur altında kalmış ve St. James Meydanı'ndaki ısıtılmamış binada oturunca da soğuk algınlığına yakalanıp ölmüştü. Kâğıda geçirdiği son sözleri, "Yarın Sanskritçeye başlamalıyım," oldu.

İşin başına geçen Furnivall tüm enerjisi ve kararlılığıyla fırtına gibi çalışmaya başladı – ne var ki önceden de bir ordu dolusu düşman kazanmasına neden olan delişmen, sorumsuz tavrı hâlâ yerindeydi. Yardımcı editörlerden oluşan bir ekibi işe almak gibi parlak bir fikre kapıldı. Büyük bir neşeyle buldukları sözcüklerle ilgili ayrıntıları gönderen gönüllüler ile editörün kendisi arasında işte bu yardımcılar çalışacaktı.

Gelen kâğıtlardaki bilgilerin doğruluğunu kontrol edip sak-

lama kutusuna yerleştirecekler ve editör, hangi sözcükle ilgileniyorsa, bulunduğu kutudan kâğıtları alıp konuya en uygun alıntıları seçecekti. Alıntıların tarihleri de çok önemliydi. Hangisinin ilk kez kullanıldığını, ardından gelenlerin aradan geçen zaman içinde anlam değişikliği taşıyıp taşımadığını ve içinde bulunulan tarihte esas anlamının hangisi olduğunu belirlemek dikkat isteyen bir işti.

Başında Furnivall'ın bulunduğu proje, onun tüm hevesi ve enerjisine karşın ağır ama emin adımlarla ölüme doğru ilerlemeye başladı. Tam açıklanmayan bir nedenle Furnivall'ın yüzlerce gönüllüyü canlandırmayı, heveslerini ayakta tutmayı sağlayacak gücü yok gibiydi ve gönüller yavaş yavaş okumaktan, buldukları sözcükleri bildirmekten vazgeçtiler. Hatta bir kısmı okumaları için kendilerine gönderilen kitapları ve gazeteleri iade bile etti. Yalnızca 1879 yılında *iki ton* ağırlığında kitap iade edildi. Belki de sözlüğün hazırlanması ilk baştaki amacın çok geniş kapsamlı oluşundan dolayı sekteye uğradı. Furnivall'ın derneğe gönderdiği raporlar kısaldıkça ABC çay salonundaki garson kızlarla kürek çekme gezileri uzamaya başladı. 1868 yılında çalışmaların ilerleyişini yakından izleyen *Athenaeum* dergisi Londralı okurlarına "genel kanının projenin tamamlanmayacağı yönünde" olduğunu bildirdi.

Gelgelelim proje ölmedi. Hatırlanacağı gibi James Murray 1869 yılından beri Filoloji Derneği'nin üyesiydi. İskoç lehçelerine dair yayınları, İskoç şiirlerini derlemesi ve Almancadaki isimlerin çekimleri konusunda henüz bitmemiş olan projesi gibi çalışmalarıyla şimdiden adını duyurmuştu. Bu arada Chartered Bank of India'dan ayrılıp Londra'nın ünlü okullarından Mill Hill'de çok sevdiği öğretmenlik mesleğine yeniden başlamıştı.

Gerçi Furnivall sözlük çalışmalarına kendini adamış gibiydi ama bu projeye önderlik edecek niteliklere sahip değildi ve Murray'nin editör olarak iyi bir seçim olacağını düşünüyordu. Sorunu Murray ve diğer dernek üyelerine açtı. Kırk yaşını henüz aşmış olan bu olağanüstü genç adam ideal bir editör adayı

değil miydi? Ayrıca, sözlüğün akademik açıdan belirli bir konumda olan, gayet zengin sayılan, edebiyata esnek bir görüşle bakan Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan çıkması doğru olmaz mıydı?

Çalışmaların nasıl bir sonuç vereceğini göstermesi açısından, Murray'ye birkaç örnek hazırlaması için baskı yapıldı. *Arrow* (ok), *carouse* (eğlence), *castle* (şato) ve *persuade* (ikna etmek) sözcüklerini seçti Murray. Örnek sayfaları 1877 sonbaharında Oxford'a gönderdi. Yayınevinin yayın komitesi üyeleri ürkütücü derecede kibirli, sinirlendirecek kadar ukala ve ceplerinde akrep olmasıyla nam salmışlardı. Bu arada büyük sözlüğü hiç kimsenin unutmamasını sağlamak için, Furnivall öteki yayınevleriyle temasa geçti ve bir ara Macmillan Yayınevi konuyla yakından ilgilendi ama Furnivall'la aralarında geçen bir anlaşmazlıktan sonra vazgeçti.

İşe en fazla yararlı olacak editörü ve doğru yayınevini seçme sorunu yetmişli yılların ikinci yarısında İngiltere'nin gerek sözlük gerekse edebi eserler yayımlayan kuruluşlarını düşündürdü. Oxford komite üyeleri önce Murray'nin gönderdiği örnekleri beğenmediklerini söyleyerek herkesi hayal kırıklığına uğrattılar. Murray'nin seçtiği sözcükleri destekleyecek alıntılar için yeterince araştırma yaptığının kanıtlarını istediler; önerdiği telaffuz biçimlerini beğenmediklerini söylediler; etimolojik bölümün eklenip eklenmemesi konusunda kararsız kaldılar çünkü onlar da bu arada tümüyle farklı bir *etimolojik sözlük* yayımlamanın hazırlığı içindeydiler.

Hüsrana uğrayan Murray ile Furnivall bu kez Cambridge Yayınevi'ne büyük umutlarla başvurdular ama Oxford komite üyelerinin benzeri olan oradaki görevliler de işbirliğini reddettiler. Londra kulüplerinde ve kamuya açık salonlarda lobi çalışmaları haftalar boyu sürüp gitti. Zaman geçtikçe Oxford'daki yetkililer bazı değişikliklerin yapılabileceğine, önerilen kitabın kabul edilebilir bir konuma geleceğine, Murray'nin bu işin adamı olabileceğine ve büyük sözlüğün günün birinde Oxford'un

sahip olmayı arzuladığı ticari ve entelektüel çekiciliği yaratacağına inanmaya başladılar.

Sonunda, 26 Nisan 1878'de James Murray, komite üyeleriyle ilk kez bizzat görüşmek üzere Oxford'a davet edildi. Murray onların kendisini küçük göreceklerini düşünerek geldi oraya, diğerleri de Murray'nin onları ciddiye almayacağını düşünüyordu. Ancak herkesi şaşırtan bir durum oldu, James Murray bu büyük, ihtiyar adamlardan hoşlandığını fark etti, üstüne üstlük onlar da Murray'den hoşlanmışlardı. Toplantının sonunda komite üyelerinin projeye devam etme kararı, sakin ve duruma has bir biçimde bir ya da iki kadeh şeri içilerek kutlandı.

Anlaşmanın ayrıntıları üzerine yapılan tartışmalar bir yıl daha sürdü – her ne kadar hararetli geçseler de başka dünyalarda yaşadığına inanılan (dik başlı eşi Ada'nın bu konuda başka yorumları vardı elbet) James Murray bu buluşmaların çoğuna bizzat katılmadı. En sonunda Richard Chenevix Trench'in yaptığı konuşmadan yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, 1 Mart 1879'da somut bir belge üzerinde anlaşmaya varıldı. Filoloji Derneği adına James Murray, yaklaşık yedi bin sayfa, dört cilt tutacak ve on yılda tamamlanacak olan *The New English Dictionary on Historical Principles* adlı sözlüğün editörlüğünü yapacaktı. Hesaplar yine gerçeklerin çok aşağısında kalmıştı ama bu kez çalışmalar durdurulmamak üzere başlıyordu.

Murray birkaç gün içinde iki karar almak zorundaydı. Öncelikle Scriptorium adını vereceği, kendisine gerekli olacak iki karargâhından ilkini Mill Hill Okulu'nun arazisinde oluklu demir levhalardan inşa ettirecek ve büyük sözlükle ilgili çalışmalarını buradan yürütecekti. İkinci olarak da dört sayfalık bir yazı hazırlayıp "İngilizce okuyan ve konuşan halka" yeni gönüllüler bulmak için bir çağrı yapacaktı. Komitenin "yirmi yıl önce büyük bir hevesle başlanan çalışmaları sürdürebilmek için, Büyük Britanya, Amerika ve Kolonilerde yaşayan gönüllülerden, henüz okunup ayıklanmamış kitaplar için yardımlarını gereksindiğini" bildirdi.

Sekiz sayfa, dört yaprak uzunluğundaki yazı gazetelerle dergilere gönderildi ve içeriğini bir basın bildirisi olarak kabul eden yayıncılar, yalnızca okurlarının hoşlanacağını tahmin ettikleri bölümlerini yayımladılar. Aynı yazı kitapçılara ve gazete bayilerine de müşterilerine dağıtılmak üzere gönderildi. Kütüphaneciler bu yazıyı kitap ayracı olarak dağıttılar. Gerek dükkânlarda gerekse kütüphanelerde ilgilenenlerin alıp okuması için küçük kutular içinde halka sunuldu. Çok geçmeden yazı Birleşik Krallık'ın ve eski yeni tüm kolonilerinin dört bir köşesine dağıldı.

1880'li yılların başlarında bir kitabın ya da derginin sayfaları arasında unutulmuş bir nüshası Crowthorne, Berkshire'daki Broadmoor Suçlu Akıl Hastaları Hastanesi 2. Bloğu'nun üst katındaki iki büyük hücreden birine ulaştı. Kendisine ayrılan iki hücreden birisinin tüm duvarları yerden tavana kadar kitaplarla dolu olan, okumayı kendisi için ikinci bir yaşam gibi gören William Minor çağrıyı âdeta büyük bir açlıkla okudu.

Doktor Minor son sekiz yıldır Broadmoor Hastanesi'nde kalıyordu. Evet, akıl hastasıydı ama aynı zamanda duyarlı ve zeki bir insandı. Yale Üniversitesi'nden mezundu, çok iyi bir okurdu ve fazlasıyla meraklıydı. "Majesteleri Kraliçe'nin iradesi belli olup" kendisine bildirilene dek geçecek olan belirsiz süreyi doldurmak ve yararlı bir şeyler yapmak için can atmasına şaşırmamak gerekir.

Dr. James Murray, Mill Hill, Middlesex, N.W. adresinden gelen davet, hayal bile edemeyeceği türde, entelektüel bir uyarıcıya erişme fırsatıydı hatta böylelikle bir nebze kişisel bir kefaret bile ödemiş sayabilirdi kendini. Hiç vakit kaybetmeden yanıtlayacaktı.

Kâğıdı kalemi eline alıp kendinden emin bir yazıyla adresini yazdı: Broadmoor, Crowthorne, Berks. Son derece sıradan bir adres. Tam olarak ne olduğunu bilmeyenler Londra'nın kent sınırlarının hemen ötesindeki bir Kraliyet beldesinin sıradan bir köyünde, sıradan bir evin adresi olduğunu düşünebilirlerdi.

Dış dünyada yaşayanlar için *asylum** sözcüğünün anlamı o tarihlerde son derece basit ve masumdu. Johnson'ın sözlüğündeki tanım, "Bir insanın kaçtığı yerden gittiği ama zorla da götürülmemesinin de mümkün olduğu bir yer" biçimindeydi. Doktor Johnson için bir barınak, sığınılacak bir yerden başka bir şey değildi. İnsanlar bu sözcüğün, Victoria dönemi İngiltere'sinin zor zamanlarında daha derin, daha korkutucu bir anlama bürünmeye başladığını fark etmedikleri sürece, William Chester Minor böyle bir yerde yaşıyor ve yazıyor olmaktan çekinmiyor gibiydi.

* (İng.) Barınak, sığınak, melce; himaye, muhafaza; kimsesiz ve düşkünleri barındıran kurum. *-çn*

6

2. Blok Hücrelerindeki Bilimsanı

Bedlam (be·dləm). Biçimleri: 1–3 betleem, 3 beþþleæm, 3–6 beth(e)leem, 4 bedleem, 4–8 bethlem, 6 -lehem, 3–7 bedlem, 5 bedelem, 6 bedleme, 6–7 -lame, 6 bedlam. [Ort. İng. *Bedlem = Bethlem, Bethlehem;* 1247 yılında manastır olarak kurulan, özel görevi İngiltere'ye gelen kilise piskoposlarını vs. ağırlamak olan Londra'daki St. Mary of Bethlehem adlı Hastane. 1330 yılında "hastane" olarak adı geçiyor ve 1402 yılında akıl hastaları için hastane olarak belirtiliyor (Timbs); 1346'da Londra kentinin gözetimine bırakılmıştı, daha sonra Manastırların Kapatılması Yasası'yla belediyeye ve vatandaşlara bırakıldı. 1547 yılında akıl hastaları için kurulan bir kraliyet vakfına devredildi. Çağdaş anlamına yakın örneklerine 16. yüzyıl başlarında rastlanıyor.]

2. St. Mary of Bethlehem Hastanesi, akıl hastalığı bulunan kişilerin tedavi edilip barındırıldığı hastane. İlk olarak Bishopsgate'te inşa edilmiş. 1676'da Londra Duvarı yakınında yeniden inşa edildi ve 1815'te Lambeth semtine taşındı. *Jack* ya da *Tom o'Bedlam:* Bir deli.

3. Daha geniş anlamda: Akıl hastalıkları hastanesi, tımarhane.

Minor, William Chester. Zayıf yapılı, solgun, yüz hatları

keskin, kum rengi saçlı, gözleri çökük, elmacıkkemikleri çıkık. 38 yaşında, iyi eğitimli, cerrahlık yapmış, ama hangi dine bağlı olduğu bilinmiyor. Yetmiş iki kilo ağırlığında. Resmi olarak "başkalarına zarar verebilir" kategorisinde. Lambeth semtinde George Merrett adlı bir adamı öldürmekten suçlu bulunmuş ve akıl hastalığı nedeniyle beraat etmiş. Anlattığına göre hiç güven duymadığı alt tabakaya mensup insanlar kendisini yıllardır taciz ediyormuş. Kimliği bilinmeyen bazı kişiler onu zehirlemeye çalışıyormuş.

17 Nisan 1872 Çarşamba günü öğleden sonra, Broadmoor Hastanesi'ne kaydı yapılan 742 numaralı hastanın muayeneden sonra hazırlanan dosyası böyle başlıyordu.

Nöbetçiler onu "Mahkemeye çıkarılmasına gerek duyulmayacak kadar deli" diye tanımlanan Edmund Dainty adlı başka bir katille birlikte zincire vurulmuş hâlde getirmişlerdi. İkisi de gerekli belgeler Londra'dan gelene dek Newington, Surrey'deki hapishanede bekletilmişti. Önce buharlı trenle güney İngiltere'nin en ünlü okullarından Wellington Koleji'nin yaptırdığı ve bu ismi taşıyan; küçük, kırmızı tuğladan bir binası olan yakındaki istasyona getirilmişlerdi. Broadmoor'a ait üstü kapalı bir siyah lando Minor ile nöbetçileri alıp minik köyün ağaçlıklı yollarından geçirmişti, dört tekerli arabayı, Broadmoor Hastanesi'nin üzerinde kurulu olduğu alçak kumtaşı tepeye doğru çekerken atlar iyice terlemişti.

Bugünkü adıyla Özel Hastane, Victoria döneminde burayı korkutucu kılan tüm özellikleri, üstü kavisli azami güvenlik sağlayan yüksek duvarların ardına gizlendiği hâlde hâlâ ürkütücü bir görünüme sahip. 1872'de Doktor Minor'ı getiren araba iki cephesindeki tüm pencereleri kalın demirlerle sağlamlaştırılmış üç katlı taş kulelerin arasındaki, tam ortasında koskocaman siyah bir saat bulunan kemerli ana kapıya yaklaştı. Nal sesleri duyulduğunda, önce kemerin altındaki yeşile boyanmış masif ah-

şap kapının iki kanadından birindeki gözetleme deliği, kısa bir süre sonra da kapılar açıldı. Yaklaşık on metre kadar içerde yine aynı sağlamlıkta bir çift kapı daha görüldü.

Lando hızla içeri girince ön kapılar kapatılıp sürgüler çekildi, büyük ve loş kabul yerinin ışıkları yakıldı. Doktor Minor'a üstünün aranacağı bildirilerek arabadan inmesi söylendi. Zincirleri Surrey'ye geri götürülmek üzere çıkarıldı. Ona eşlik eden Broadmoor mübaşiri elindeki belgeleri uzattı. Kâğıttaki zarif yazının altında Majesteleri Kraliçe'nin İçişleri Bakanı Henry Austin Bruce'un imzası okunuyordu. Hastanenin yöneticisi nazik ve sevecen William Orange, yardımcısına alındı kâğıdını imzalamasını söyledi.

Doktor Minor ikinci kapıdan geçirilip kayıt işlerinin yapıldığı 4 numaralı binaya götürülürken, mübaşirin arabaya binip istasyona geri gideceklerini söylediği işitti. Dış kapıların açılıp kapandığını duydu. İç taraftaki madeni kapılar büyük bir gürültüyle kapatılıp sürgülendi. Artık o, resmen bir Broadmoor hastasıydı ve herhalde yaşamının sonuna dek burada kalacaktı.

Yine de burası yeni sayılırdı; açılalı henüz dokuz yıl olmuştu. Devletin esas akıl hastalıkları hastanesi olan St. Mary of Bethlehem -*bedlam* sözcüğünün tımarhane anlamına gelişi buradan kaynaklanıyordu- hıncahınç dolu olduğundan burası inşa edilmişti. (St. Mary of Bethlehem Hastanesi'nin cinayetin işlendiği yerden yaklaşık dört yüz metre uzakta olması yalnızca bir rastlantıydı.) Parlamentonun 1800 yılında akıl hastalarının da suçlu olabileceklerini kabul etmesinden bu yana yargıçlar yaklaşık elli yıldır bu tip suçluları Kral ya da Kraliçe'nin "İradesi Açıklanıncaya Kadar" beklemek üzere hapishaneler yerine bu hastanelere gönderiyorlardı.

Victoria dönemi insanları, kendilerine özgü bir sertlik ve anlayışla, tehlikeli kabul edilen suçluların halkın gözünden uzak bir yerde gözetim altında tutulup tedavi edilebileceklerini düşünüyorlardı. Günümüzde Broadmoor'da kalanlar hâlâ hasta sayı-

lıyor, onlara hasta deniyor ve burası özel bir hastane olarak kabul ediliyor, ama yüzyıl önce kimse sözünü esirgemiyordu. Buradaki hastalar suçlu ve deliydi, "deli doktorları" tarafından tedavi ediliyorlardı ve Broadmoor'un bir tımarhane olduğundan, hastaların kaçamayacak biçimde içeri tıkıldığından kimsenin kuşkusu yoktu.

Broadmoor, olması gerektiği üzere, gerçekten de tam bir hapishane görünümündeydi. Projesini bundan önce İngiltere'nin en sıkı güvenlikli Pentonville ve Dartmoor hapishanelerini inşa etmiş olan askeri mimar Sör Joshua Jebb çizmişti. Karanlık ve kasvetli hücrelerin yan yana uzanıp gittiği dar, uzun, kırmızı tuğladan binaların tüm pencereleri demirlerle sağlamlaştırılmıştı ve çevresindeki yüksek duvarın üstü cam kırıkları ve çivilerle kaçmayı önleyecek duruma getirilmişti.

Tepenin üstündeki çirkin, korkutucu görünüşlü binaya gözleri iliştiği zaman, köylüler korkudan titrerlerdi. Her pazartesi sabahı firar alarmları denenirdi. Tepelere yayılan siren sesleri insanların kanını dondururdu. Hatta kuşların korkudan birkaç dakika sustukları söylenirdi.

Şimdi Amerikalı katil Doktor Minor'ın nereye yerleştirilebileceği sorunu çıkmıştı. Normal olarak tüm hastalar kabul edildikten sonra birkaç gün kendileri ve eğer konuşmak isterlerse işledikleri suç hakkında sorgulanıyorlardı. (Yeni gelen bir hastaya karısıyla çocuklarını niçin öldürdüğü sorulduğu zaman yöneticiye, "Bunları size niçin anlattığımı bilmiyorum. Sizi ilgilendirmez. Doğrusunu isterseniz yargıcı da ilgilendirmezdi. *Sadece bir aile meselesiydi* [vurgulama eklenmiştir]" yanıtını vermişti.)

İlk günlerdeki sorular sona erince suç konusu bir daha açılmazdı ve yönetici, suçlunun erkek hastalara ayrılmış olan altı bloktan hangisine yerleştirileceğine karar verirdi. Kadın hastalar için de erkeklerden sıkı güvenlik önlemleriyle ayrılmış iki blok vardı. Eğer hastanın intihar eğilimi taşıdığı anlaşılırsa, kayıtları beyaz yerine pembe kâğıtlarda tutulur ve onu gece gündüz gözetim altında tutacak kadar çok sayıda görevlinin bulunduğu 6

numaralı bloğa yerleştirilirdi. Eğer hastaya sara tanısı konursa aynı bloktaki özel bir hücreye yerleştirilirdi. Bu hücrenin duvarları yumuşak malzemeyle kaplanmıştı ve kriz geçirdiği zaman boğulmaması için üçgen şeklinde bir yastığı vardı.

Eğer tehlikeli ve saldırgan olduğu sonucu çıkarsa ya yine 6. Blok'a ya da görevli sayısı biraz daha az olan 1. Blok'a yerleştirilirdi. Bu iki bloğa o zamanlar "sağlam bloklar" ya da "hasta blokları" adı veriliyordu; yakın zamanda ise bu isim "itaatsizler blokları" olarak değişti. Hastalar arasında "arka blok" adıyla bilinen, diğerlerinden daha karanlık ve kasvetli olan bu blokların manzara gören pencereleri de yoktu üstelik. Son derece güvenlikli, sağlam ve sıkıntı vericiydiler.

Birkaç günlük sorgulamadan sonra Broadmoor doktorları, kendisi de doktor olan yeni hastanın saralı olmadığına, kendini öldürmeyeceğine, kimseye zarar verecek saldırgan eğilimleri bulunmadığına karar verdiler. Sonunda Doktor Minor çoğunlukla özel koşullarla daha özgür tutulan hastaların kaldığı 2. Blok'a yerleştirildi. Hastaların arasında buranın adı "kibarlar bloğu" idi. Bir ziyaretçi 2. Blok'un atmosferini, "her ikisini de görmüş olan biri, orasının Athenaeum Kulübü'ne tıpatıp benzediğini söyleyebilir," diye tanımlamıştı. Aralarında din adamları ve aydınların bulunduğu, Londra'nın seçkin beyefendilerinin kulüplerinden biri olan Athenaeum Kulübü üyelerinin bu benzetmeden pek hoşnut kalacakları herhalde söylenemez.

Yine de iyi bir aileden gelen, iyi bir eğitim almış olan Dr. Minor gayet rahat sayılırdı. Üstelik iyi bir geliri de vardı. Tüm Broadmoor görevlileri onun emekli bir asker olduğunu ve maaşını ordudan aldığını biliyorlardı. Minor'a bloğun üst katının güney ucunda bir ara kapıyla birbirine bağlanan iki hücre tahsis edildi. Gündüzleri odaların kapıları açık tutuluyordu ve geceleyin gerekecek ilaçları ve yiyecekleri bir elin uzanıp dışardan kilitlenen kapıyı açamayacağı kadar dar olan dikey bir aralıktan kendisine iletiliyordu.

Pencerelerin iç tarafında demir vardı ama vadide meşe ağaç-

larının gölgesinde otlayan hayvan sürüleriyle dolu otlaklar, Broadmoor'un tenis kortlarıyla kriket sahası, uzaklarda kayın ağaçlarıyla bezenmiş mavimsi alçak tepeler görülebiliyordu. İlkbaharın hissedilmeye başladığı ilk günlerde hava berrak, leylaklar ve elma ağaçları açmışken, tarlakuşlarıyla ardıçkuşlarının şarkılarının eşliğinde buraya kapatılmış olmak belki de pek karabasana benzemeyecekti.

Koridorun kuzey ucunda oturan nöbetçi bu kattaki yirmi hastayı göz hapsinde tutuyordu. Katın sürekli kilitli duran kapısını kontrol ediyor, hücrelerin kapılarını açıp hastaların tuvalete gitmelerini sağlıyordu. Yanı başındaki küçük gaz ocağı sürekli yanıyordu. Hastalar, kibrit bulundurmalarına izin verilmediğinden, sigaralarını ya da her hafta dağıtılan tütünle doldurdukları pipolarını gelip burada yakıyorlardı. Tütün, Majestelerinin Gümrük Dairesi'nden geliyordu. Limanlarda yakalanan tüm kaçak mallar hapishanelere ve devlet tımarhanelerine dağıtılmak üzere İçişleri Bakanlığı'na devrediliyordu.

Birkaç gün sonra Amerikan Konsolos Yardımcısı, talihsiz subaya iyi bakılıp bakılmadığından emin olmak için bir mektup yazdı. "Zavallı dostumuza" birkaç özel eşyasını gönderme olanağı var mıydı? (Diplomatların mahkemede ortaya çıkabilecek giderlerini karşılamak için eşyaları konsoloslukta tutulmuştu.) Prensip olarak kendisini ziyaret edebilir miydi? Biraz olsun neşelendirmek için yarım kilo Dennis marka kahveyle biraz Fransız eriği gönderebilir miydi? Bay Orange erik konusunda sesini çıkarmadı ama Doktor Minor'ın güvenliğini tehlikeye atmadığı ya da hastanenin disiplinini bozmadığı takdirde istediği eşyaların getirilebileceğini bildirdi.

Bir hafta sonra görevliler trenle deri bir portmantolu bavul gönderdiler, içinde bir frak ceketi, üç yelek, dört gömlek, dört gömlek yakası, altı mendil, bir dua kitabı, bir kutu fotoğraf, dört pipo, sigara kâğıdı, bir kese tütün, bir Londra haritası, bir günlük ve altın zinciriyle bir cep saati vardı. Mahkemede bu saatin aile yadigârı olduğu söylenmişti.

Bir hafta sonra hastane müdürü, doktora bir boya kutusu, kalemler, çizim tahtası, resim defterleri bulunan resim gereçlerinin teslim edildiğini rapor etti. Tüm hastalara önerildiği gibi o da zamanını olumlu, yaratıcı bir çabayla değerlendirebilecekti.

Hastaneye getirilişini izleyen aylar boyunca Minor hücrelerini neredeyse bir Athenaeum Kulübü üyesi gibi düzenledi. Yılda bin iki yüz dolar tutarındaki emekli maaşı Connecticut'taki kardeşi Alfred'e ödeniyordu. Devletin "ehliyetsiz kişi" olarak adlandırdığı William Minor'ın para işleriyle kardeşi ilgileniyor, gerektikçe İngiltere'ye havale çıkarıyordu. Doktor Minor bu parayı en büyük açlığını doyurmak için kullanıyordu: Kitaplar.

İlk olarak New Haven'daki evde bulunan kitaplarının gönderilmesini istedi. Onlar eline geçince Londra'nın büyük kitapçılarından yeni ya da ikinci el bir sürü kitap istetti ve ısmarlayıp parasını ödediği raflar yapılıncaya dek kitapları hücresinin birinde her an devrilecek gibi görünen yığınlar hâlinde sakladı. Sonunda batıya bakan hücreyi yerden tavana kadar tik ağaçından raflar, bir çalışma masası ve birkaç iskemleyle âdeta bir kütüphaneye dönüştürdü.

Doğuya bakan hücrede ise resim gereçleri ve konsolosun sürekli olarak gönderdiği şaraplardan oluşan bir koleksiyon ile viski şişeleri duruyordu. Tekrar flüt çalmaya başlamıştı hatta birkaç hastaya ders de veriyordu. Ayrıca bir hastaya para karşılığında odasını temizlettirmeye de izni olduğunu öğrenmişti. Odası düzenleniyor, kitapları yerleştiriliyor, resim yaptıktan sonra her şey yerine kaldırılıyordu. İlk aylardaki az da olsa dayanılabilir gibi olan yaşam biçimi artık keyifli bir hâl almıştı. William Minor güvenlik içinde âdeta bir eğlence yaşamı sürdürüyordu. Üşümüyordu, iyi besleniyordu, sağlığına dikkat ediliyordu; teras adıyla bilinen uzun çakıl taşlı yolda dolaşmasına, resim gereçlerini alıp bahçedeki bir bankta oturmasına, etrafındaki çiçekleri seyretmesine, istediği gibi okumasına ya da resim yapmasına olanak tanınmıştı.

Yüzyıl boyunca Broadmoor'da fazla bir değişiklik olmadığın-

dan Minor'ın kaldığı hücreler hâlâ duruyor. 2. Blok artık Essex House olarak adlandırılıyor ve çok uzun süre kalacak olan hastalara ayrılıyor. Doktor Minor'ın kütüphane olarak kullandığı batıya bakan hücrede saldırgan eğilimleri açıkça görülen bir hasta yaşıyor. Hücrenin içinde vücut geliştirme dergileri oraya buraya savrulmuş, duvarlarda Rambo benzeri resimler bulunan afişler, büyük Amerikan malı motosikletlerin teknik çizimleri asılı, kapının üzerindeyse bir çizgi romandan yırtılıp alınmış bir slogan göze çarpıyor: Çılgın Katil.

Minor'ın resim yapmaya ayırdığı öteki hücre ise neredeyse kimse yaşamıyormuş gibi derli toplu görünüyor. Yatak öyle özenle düzeltilmiş ki gergin çarşafın üzerinde bir bozuk parayı rahatça zıplatabilirsiniz, cilalı ayakkabılar dikkatle sıralanmış, giysilerin tümü gardroba asılmış. Ne bir kitap ne de duvarlarda bir süs var. Şömine örülüp yok edilmiş ama rafı duruyor ve üzerinde yalnızca küçük bir masa takvimi göze çarpıyor. Bana anlattıklarına göre bu hücrede Mısırlı bir adam kalıyormuş.

Doktor Minor'ın akıl sağlığından hiç kimsenin kuşkusu yoktu. Durumu hiçbir zaman 2. Blok'tan uzaklaştırılıp daha sert yönetilen arka bloklara gönderilmesini gerektirecek kadar kötüye gitmedi. Yine de 1902 yılında yaşanan garip ve kötü bir olay nedeniyle haftalarca odalarından uzak kaldı. Dosyası aradan geçen yıllar boyunca kuruntularının arttığını ve mantığını tekrar kazanmasının olanaksız olduğunu gösteriyordu. Belki Broadmoor'da rahat bir yaşam sürüyordu ama zaten başka bir yerde yaşamasına da izin verilemezdi.

Hastanedeki dosyası durumunun ilk on yıl boyunca üzücü bir biçimde nasıl durmaksızın kötüye gittiğini sergiliyor, ilk yatırıldığı günlerde bile geceleri kendisini taciz eden garip olayları fark ettiğini söylemiş. Çatı kirişlerine gizlenen küçük çocuklar Minor uyuduktan sonra aşağıya iniyor, kloroformla onu bayıltıyor, ahlak dışı davranışlarda bulunmaya zorluyorlarmış. Bu hareketlerin küçük oğlanlarla mı yoksa sürekli düşlerine giren kadınlarla mı yaşandığını dosya kayıtlarını tutanlar bir türlü öğ-

renememiş. Ağzının ve burnunun çevresinde, ilaç şişesini dayadıkları yerlerde berelerle uyandığını, pijamasının ıslak oluşunun gece boyunca dışarıda dolaşmaya zorlandığının kanıtı olduğunu iddia ediyormuş.

Nisan 1873: "Dr. Minor zayıf ve kansız, çok heyecanlı görünüyor. Gündüzleri daha mantıklı davranıyor, resim yapmak ve flüt çalmakla kendini oyalıyor. Geceleri oda kapısının arkasına eşyalarla barikat kurup kapı kolunu bir iple eşyalara bağlıyor ve böylece biri içeri girmeye kalkışırsa duyabileceğini söylüyor..."

Haziran 1875: "Doktor gece ziyaretçilerinin pencereden ya da odanın zemininden içeri girdiklerine ve bir huniyle ağzına zehir akıttıklarına inanıyor. Gece verilen zehrin kendisini ağırlaştırıp ağırlaştırmadığını anlamak için her sabah tartılmakta ısrar ediyor."

Ağustos 1875: "Sabahları yüz ifadesi gece boyunca hiç dinlenmemiş gibi yorgun ve çılgın. Geceleri sanki dişlerine soğuk bir demir dayanmış ve bedenine bir şeyler akıtılmış gibi hissettiğini söyleyerek şikâyet ediyor. Başka bir değişiklik yok."

Bir yıl sonra ziyaretçi şeytanların onu ruhsal çöküntüye sürüklediği görüldü. 1876 Şubat'ında doktorların kayıtlarında başka bir hastanın sözleri yer alıyordu: "Hastanın anlattığına göre Dr. Minor bugün kendisiyle konuşmuş ve gırtlağını kesmeye razı olduğu takdirde her şeyini ona vereceğini söylemiş. Bir görevliye Dr. Minor'ı sürekli olarak gözlemlemesi bildirildi."

Bir sonraki yıl da durumu daha iyi değildi. 1877 Mayıs'ında bir görevliyle yaptığı konuşma kayıtlara şöyle geçmiş: "Toplumsal açıdan tüm planların kokuşmuşluk ve hilekârlık üzerine yapıldığını, kendisinin de bu mekanizmanın kurbanı olduğunu söylemiş. Her gece kendisine yapılan acımasız işkencelerin temelinde bu görüş yatıyormuş. Omuriliğini deliyorlarmış ve işkence aletleriyle kalbini ameliyat ediyorlarmış. İşkenceciler odanın zemininden içeri giriyormuş..."

1878'de kötülüklere teknoloji de katılıyor. "Görünmeyen kaynaklardan gelen bir elektrik akımının bedeninden geçirildiğini

iddia ediyor. Alnına elektrik düğmeleri yerleştirilip bir arabaya bindiriliyor ve kırlarda dolaştırılıyormuş." Bir keresinde bir görevliye kendisini İstanbul'a kadar götürdüklerini ve halkın gözü önünde ahlaksız davranışlarda bulunmaya zorladıklarını anlatmış. "Beni aşağılık biri hâline getirmeye çalışıyorlar!" demiş.

Tutulan dosyaların gösterdiği üzere, hastanedeki ilk yıllarda gördüğü hayaller ve kapıldığı kuruntular gitgide artıyordu ama bir yandan da bizim öykümüzde daha önemli bir yeri olan düşünme ve edebiyatla ilgilenme yönü de gitgide gelişiyordu.

1870'li yılların sonlarına doğru dosyasına işlenen bir kayıt, "Gece ziyaretleri izlenimleri dışında kalan konularda son derece zekice ve tutarlı bir biçimde konuştuğunu" gösteriyor. "Kendisine ayrılan küçük bahçede çalışıyor, şimdilik epey neşeli görünüyor ama içine kapandığı dönemler de oluyor." Bir yıl sonra doktorlar yalnızca, "Genellikle mantıklı ve akıllı davranıyor," diye kayıt düşeceklerdi.

Artık içinde bulunduğu koşullara iyice alışmış; büyük hastaneyi evi, görevlileri de ailesi olarak görmeye başlamıştı. "Eskisi kadar Amerika'ya gitmeye hevesli gibi görünmüyor," diye yazmış başka bir doktor. "Yalnızca biraz daha özgürlük tanınmasını istiyor. Belki Londra'yı gezip görmek ya da kendisine davetiyesi gönderilmiş bir orkide sergisine gitmek istiyor."

Ne var ki bu görüşmeyi yapan doktor, hastanın durumunu çok iyi biliyordu ve daha sonraları bakınca, yazdığı bir cümlenin William Minor'ın kaderini çizdiği görülebiliyordu.

> Gerçi Dr. Minor ara sıra son derece sakin ve kendine hâkim gibi görünüyor ama genel olarak konuşmaları eskiye oranla biraz daha çıldırdığını gösteriyor. Görevlilerin ve bu şeytanca plana katılan başkalarının geceleri kendisine işkence yaptıklarına ve onu kasten taciz ettiklerine kesinlikle inanıyor.

Bu sıralarda yaşanan iki gelişmeden biri, rastlantısal olarak di-

ğerine yol açtı. Birincisi korkunç suçlar işleyenler arasında sıkça görülen bir durumdu: Minor işlediği cinayetten duyduğu pişmanlıktan öylesine rahatsızdı ki bedelini ödemek için bir şeyler yapmak istiyordu. ABD Elçiliği kanalıyla öldürdüğü adamın dul karısına mektup yazmak gibi çok cesur bir girişimde bulundu. Kadının yaşadığı trajediyi izleyen aylarda elçiliğin para yardımı için kampanya yürüttüğünü biliyordu.

Yaptıklarından dolayı ne denli üzgün olduğunu Eliza Merrett'a anlattı ve herhangi bir biçimde kendisine yardım etmek istediğini söyledi. Belki ona ya da çocuklarına para yardımı yapabilirdi. Üvey annesi Judith daha önce parasal yardımda bulunmuştu ama Bayan Merrett kabul etme nezaketi gösterirse, kendisi de yardım etmek istiyordu.

Bu mektup âdeta küçük bir mucize yarattı. Bayan Merrett, para yardımını kabul etmekle kalmayıp kendisini ziyaret etmesinin mümkün olup olmadığını da sordu. Suçu saptanmış bir katilin kurbanının bir akrabasıyla görüşmesine izin verilmesi pek olağan bir durum sayılmazdı ama İçişleri Bakanlığı, Doktor Orange'la görüştükten sonra bir deneme yapıp gözlemcilerin yanında görüşmelerine izin verdi. 1879 yılının sonlarına doğru Bayan Eliza Merrett, Lambeth'ten Broadmoor'a geldi ve yedi yıl önce kocasının yaşamına son verip kendisinin ve yedi çocuğunun hayatlarının bunca değişmesine neden olan adamla ilk kez karşılaştı.

Doktor Orange'ın notlarına göre, önce gergin başlayan görüşme çok iyi gitti ve sonunda Bayan Merrett tekrar gelmeyi kabul etti. Çok geçmeden ayda bir kez Crowthorne'a kadar gelip artık zararsız gibi görünen bu Amerikalıyla görüşmeye başladı. Gerçi bu ziyaretlerle aralarında yakın bir arkadaşlık kurulmadı ama, anlaşılan o ki kadının yaptığı bir teklif Minor'ın yaşamının bu dönemindeki ikinci önemli gelişmeye yol açtı. Bayan Merrett, Londra'daki sahaflardan Minor'a bazı kitaplar getirebileceğini söyledi.

Okuma yazması kıt olan Eliza Merrett kitaplardan pek anlamıyordu. Doktor Minor'ın eski kitapları ne kadar sevdiğini görmüş ve Londra ile Crowthorne arasındaki posta servisinin yavaşlığından, pahalılığından yakınmasını dinlemişti. İstediği kitapları Londra'dan alıp ziyaretine gelirken getirmeyi önerdi ve her ay West End'deki Maggs, Bernard Quaritch ve Hatchards gibi ünlü kitapçılardan kahverengi kâğıda sarılmış, sicim ve balmumuyla kapatılmış paketlerle hastaneye gelmeye başladı.

Ne var ki bu kurye sistemi yalnızca birkaç ay sürdü. Daha sonra Bayan Merrett kendini içkiye verdi ve bu garip, zavallı adama ilgi duymaz oldu. Yine de bu süre içinde William Minor'ın hüzünlü yaşamındaki en beklenmedik olay gerçekleşti.

1880'li yılların başında eline geçen kitaplardan birinin içinde James Murray'nin yeni hazırlanacak sözlük için gönüllülere yaptığı ünlü çağrının bir nüshasını buldu. Murray ilk çağrısını 1879 Nisan'ında yapmış, bastırdığı iki bin ilan kitapçılar aracılığıyla dağıtılmıştı. Bunlardan biri Minor'ın yattığı akıl hastanesine Bayan Merrett'ın getirdiği kitapların arasında ulaşmıştı.

Sekiz sayfalık ilan gönüllülerden neler istendiğini geniş bir biçimde açıklıyordu. Öncelikle hangi kitapların okunması gerektiği konusunda Murray'nin bazı önerileri vardı:

> Matbaanın icadından önceki erken İngiliz edebiyatı dönemine ait epey çalışma yapıldı ve artık çok az dış yardım isteniyor. Fakat ilk basılan kitapların çok azı –Caxton ve onu izleyenlerin yapıtları– okundu ve bunları gerek asıllarından gerekse daha sonraki baskılarından okumak isteyenlerin katkısı büyük olacaktır. On altıncı yüzyılın sonlarına kadar süren dönem üzerinde de çalışmalar yapıldı ama yine de okunması gereken bazı kitaplar var. On yedinci yüzyılda yazar sayısı arttığından doğal olarak henüz araştırılmamış birçok alan mevcut. On dokuzuncu yüzyıl kitapları herkese daha kolay ulaştığından çok sayıda okur bunları elden geçirdi ama hem sözlük çalışmaları-

nın kesintiye uğradığı son on yıl içinde basılanlar hem de daha önceki yıllardan kalma henüz okunmamış kitaplar var. Amerikalı uzmanlar on sekizinci yüzyıl edebiyatını kendi ülkelerinde taramaya söz vermişlerdi ama görüldüğü kadarıyla henüz verdikleri sözü yerine getiremediler. Bu nedenle bu görevi paylaşmaları için İngiliz okurlarına çağrıda bulunmak istiyorum. Burke'ün yapıtları dışında, o yüzyıla ait kitapların tümünün okunması gerekiyor.

Murray bundan sonra kendi görüşüne göre okunması gerektiğine inandığı iki yüzden fazla yazarın ismini sıralıyordu. Yaptığı listeyle başa çıkmak pek kolay değildi: Bazı kitaplara çok seyrek rastlanabiliyordu hatta belki de yalnızca birkaç koleksiyoncunun elindeydiler. Buna karşılık bir kısmı Murray'nin Mill Hill Okulu'nda oluşturduğu sözlük kütüphanesinde, üzerilerinde çalışmak isteyen gönüllülere gönderilmek üzere hazır bekliyordu. Tabii gönüllülerin kitapları iade etme sözü vermeleri şarttı. Henry Furnivall'ın işin başında olduğu dönemde, bazı okurların ödünç aldıkları kitapları kendi kütüphanelerini zenginleştirmek için kullandıkları hatta istenen sözcük fişlerini bile yollamadıkları görülmüştü.

Herhalde Doktor Minor ilanı okuduğunda epey iyimser bir günündeydi çünkü heves ve şevkle yanıtlamıştı. Derhal James Murray'ye bir mektup yazıp bir okur olarak gönüllüler arasına girmek istediğini bildirmişti.

Bu yazışmanın ne zaman yapıldığı, Minor'ın efsanevi çalışmalarına ne zaman başladığı bilinmiyor. Murray daha sonraları Minor'ın mektubunu "sözlük çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra aldım" diyecekti ama doktorla yaptığı yazışmaların elde bulunan en eskisinin 1885 tarihini taşıdığına bakılırsa buna pek de "kısa bir süre" denemez.

Yine de bir ipucu var. *Athenaeum* dergisinin Eylül 1879 sayısında yayımlanan bir yazıda Amerikalıların bu konuyla daha yakından ilgilenmek istedikleri anlatılıyor. Derginin abonesi

olan Minor da bunu okumuş olmalı. Bu varsayıma, Murray'nin anımsadıklarına ve Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'nde son zamanlarda ortaya çıkan Minor'ın katkılarının kayıtlarına dayanarak sözlük çalışmalarına 1880 ya da 1881 yılında katıldığını söyleyebiliriz.

Murray kendisine mektup yazan kişinin nerede oturduğunu, ne iş yaptığını biliyor muydu? Minor'dan gelen ilk mektuplarda adres olarak yalnızca "Broadmoor, Crowthorne, Berkshire" yazılmış olduğunu belki anımsıyordu. Adres hiç yabancı gelmese bile bunu düşünecek zamanı herhalde yoktu. Minor'ın ilk mektubu eline geçtiği zaman bile yaklaşık sekiz yüz mektup daha almış ve yaptığı çağrının başarılı olduğunu görmüştü.

Minor'a her zamanki nezaketiyle yazdığı yanıtta, nitelikleri, hevesi ve ilgisine bakarak bir an önce okumaya başlamasını önermiş, önce kendi elindeki kitapları gözden geçirmesini ve istediği diğer kitaplar için sözlük bürosuna başvurmasını bildirmişti.

Zamanı gelince sözlük editörlerinin kendisinden belirli bazı sözcükler için alıntılar bulmasını isteyebileceklerini de eklemişti Murray. Ama şimdilik "minnet duygularıyla teşekkür edilen" diğer gönüllüler gibi Doktor Minor da yalnızca okumalı, düzenli biçimde sözcük ve alıntı listeleri hazırlamakla yetinmeliydi.

Murray'nin mektubunun ekinde, Doktor Minor'ın resmen gönüllü bir okur olarak kabul edildiğini ve önerilerinden yararlanılacağını bildiren iki sayfa daha vardı.

Her şeye karşın James Murray birkaç yıl sonra, "Minor'ın kim olduğunu hiç düşünmedim. Onun edebiyata düşkün, mesleğini yürüten bir tıp adamı, emekli bir doktor ya da pek fazla işi olmayan bir cerrah olabileceğini düşündüm," açıklamasını yapacaktı.

Bu yeni Amerikalı gönüllü okur hakkındaki gerçek ise bu konuya fazla önem vermeyen, saf ve sanki başka dünyada yaşayan İskoç'un tahmin edebileceğinden çok daha garipti.

7
Listeleri Hazırlamak

Catchword (kæ·tʃwɝ̄d) [birleşik sözcük: CATCH - 3b + WORD.]

1. *Matbaacılık.* Bir sonraki sayfada bulunan ilk sözcüğün önceki sayfanın son satırından sonra, sağ alt köşesine yerleştirilmesi. (Artık pek kullanılmıyor.)

2. Göze çarpması, dikkati çekmesi istenen sözcük. *Özel durum,* **a.** Bir sözlük ya da benzeri bir kitapta her tanım ya da açıklamanın başında bulunan sözcük ya da aşağıdaki gibi;

1879 *Sözlük Okurları için Kullanma Talimatları.* Bulduğunuz sözcüğü kâğıdın üst köşesine bir "catchword" olarak yerleştirin. **1884** *Athenaeum* 26 Ocak 124/2 Toplanan fişlerin düzenlenmesi... ve her catchword'ün çeşitli anlamlarının geliştirilmesi.

Murray'ye gelen ilk mektuptaki sık aralıkla yazılmış iki ek sayfa, özenle hazırlanmış bir çalışma talimatıydı. Sabah gelen posta görevliler tarafından kendisine ulaştırılınca Minor herhalde bu zarfı büyük bir hevesle açmış ve içeriğini defalarca okumuştu. Ama işin onu sevindiren, heyecanlandıran kısmı sözlüğe yardımcı olacaklar için hazırlanmış kurallar değildi.

Böyle bir mektubun gönderilmiş olması bile yeterliydi. James Murray'nin mektubu bir bakıma Eliza Merrett'ın ziyaretleri gibi, bağışlanmanın, anlaşılmanın ödül değerinde bir işaretiydi. Bunca zamandır dışlandığı topluma yeniden katılabilmenin bir yoluydu. Kurallar listesi kendisine gönderildiğine göre gerçek dünyanın bir köşesine kabul edilmişti. Gerçi hâlâ yabancı bir tımarhanenin bir hücresinde yaşıyordu ama öğrenme dünyasıyla, daha konforlu bir gerçeklikle arasında bir bağ kurulmuştu.

On yıl boyunca hapis kalmanın karanlığında, entelektüel bakımdan terk edilmişliği, uzaklaştırılmışlığı yaşadıktan sonra, Minor bir kez daha edebiyat dünyasının güneşli yaylalarına doğru yükseldiğini hissediyordu. Böyle bir dünyaya katılabilme fırsatı Minor'ın özgüvenini, kendine verdiği değeri neredeyse yeniden kazanmasını sağlayabilirdi. Hastane kayıtlarına bakılırsa Murray'nin mektubunu alıp okuduğu ve önündeki göreve hazırlanmaya başladığı süre içinde kendine güveni ve memnuniyet duygusu yerine gelivermişti.

Bir süre için gerçekten mutluymuş gibi göründü. Dosyasına Victoria döneminin katı sözcükleriyle yazılanlar bile her zaman kuşkucu, karamsar olduğundan yaşlı görünen, ellisine merdiven dayamış bu orta yaşlı adamın huyunun birdenbire değişmeye başladığını belirtiyordu. Kısa bir süre için de olsa mizacı bir değişim geçiriyordu çünkü sonunda kendine uğraşmaya değecek bir iş bulmuştu.

Ne var ki Minor ortada bunun değerli bir iş olmasından gelen bir sorun olduğunu çok çabuk anlamıştı. Üstün bir çaba gerektiren, tarihe ve İngilizce konuşan dünyaya mal olacak, kalıcı bir yapıt hâline gelecek olan bu çalışmanın doğru dürüst yapılması şarttı. Murray'nin mektubu, sözlük için en önemli noktanın yüz binlerce alıntının bir araya getirilmesi olduğunu belirtiyordu. Neredeyse akıl almayacak kadar geniş kapsamlı bir işti bu, acaba bir tımarhane hücresinde yapılabilir miydi?

Minor nerede, niçin bulunduğunu bilecek kadar zeki olduğundan kendi kendine bu soruyu sorarken bir yandan da başlatacağı çalışma için en doğru yaklaşımı seçtiğinden Murray'i tebrik ediyordu. Kitaplara ve edebiyata sevgisinden dolayı Minor şimdiye dek yayımlanmış sözlüklerle tanışmış ve ne bakımdan iyi, ne bakımdan kötü olduklarını görmüştü. Böylelikle biraz daha düşündükten sonra proje için çalışmaya, onun bir parçası olmaya karar verdi ancak bunun tek nedeni değerli bir uğraş olması değil Murray'nin en doğru yolu seçtiğini düşünmesiydi.

Fakat Murray'nin planı, o tarihe dek yayımlanmış olan İngiliz edebiyatında keyifli bir gezi yapmaktan çok daha esaslı bir çaba gerekeceğini gösteriyordu. Minor'ın okuduklarına çok dikkat etmesi, Murray'nin ekibine yararlı noktaları bulabilmek için özenle araştırması ve bulduğu alıntılar arasından sözlüğe girecek kadar iyi olanları seçmesi gerekiyordu.

Mektubun ilk sayfasında çalışmanın nasıl yapılacağı anlatılmıştı. Alıntılar için yarı boyda yazı kâğıtları kullanılacaktı. Murray'nin "catchword" olarak tanımlamayı yeğlediği hedef sözcük kâğıdın sol üst köşesine yazılacak ve hemen altına alın-

tının yapıldığı kitabın baskı tarihi eklenecekti. Ardından kitabın adı, yazarın adı, sayfa numarası ve sonunda da alıntılanan cümlenin tamamı yazılacaktı. Çok sık başvurulacağı önceden belli olan Chaucer, Dryden, Hazlett ve Swift gibi yazarların bilinen yapıtları için önceden hazırlanmış kâğıtlar bile vardı. Bu kitapları okuyanlar Mill Hill'den özel olarak basılmış kâğıtlardan isteyebilirlerdi. Bunların dışında kalanlar içinse tüm okurlar kendi kâğıtlarını hazırlayıp alfabetik olarak sıralayacak ve Scriptorium'a göndereceklerdi.

Buraya kadar söylenenler çok kolaydı ama herkes tabii ki hangi sözcüklerin aranacağını soruyordu.

Murray'nin ilk kuralları son derece açık ve kesindi. *Her* sözcük bir hedef sözcük olabilirdi. Gönüllüler bir kitabın içinde her sözcük için bir alıntı bulmaya çalışmalıydılar. Kendilerince seyrek rastlanan, artık kullanılmayan, çok yeni, garip ya da garip bir biçimde kullanılmış olarak seçtiklerinin üzerinde durmalıydılar. Fakat aynı zamanda sıradan sözcükleri de ortaya çıkarıp anlamına ya da kullanım biçimine ışık tutan cümleleri not etmeliydiler. Yeni ya da geçici, eski ya da kullanılmayan sözcüklere de özel bir ilgi göstermek gerekiyordu. Böylelikle bunların İngiliz diline giriş tarihleri belirlenebilirdi. Açıklamalarının anlaşılabilir olduğunu umuyordu Murray...

Bu kez de okurlar her sözcük için kaç alıntı cümlesi kullanmaları gerektiğini soracaklardı. "Ne kadar fazla olabilirse," diye yanıtlıyordu Murray ve özellikle sözcüğün anlam farklılıklarını ya da kullanım biçimleri arasındaki farklılıkları gösteren alıntıların çok yararlı olacağını vurguluyordu. Mill Hill'deki çalışma merkezine ne kadar çok kâğıt gönderilirse o kadar iyi olacaktı. Bunları ayıracak sayıda yardımcısı bulunduğunu ve zeminin bu ağırlığı taşımak üzere özel olarak takviye edildiğini söylüyordu.

(Gerçi Murray, Coleridge ile Furnivall'ın ilk çalışmalarında gelen kâğıtların iki tondan fazla olduğunu söylüyordu ama açıklamadığı bazı noktalar vardı. Örneğin ne kadarının fareler tarafından kemirildiğini ya da nemden bozulduğunu, bir kısmının

bir bebek beşiğinde ele geçtiğini, *I* harfiyle başlayan bir tomar kâğıdın boş bir papaz evinde ortaya çıktığını ya da *F* harfiyle başlayan tüm kâğıtların yanlışlıkla Floransa'ya gönderilmiş olduğunu anlatmıyordu. Bir arkadaşına söylediğine göre bazılarının el yazısı o kadar kötüymüş ki Çince yazılmış olsalarmış daha kolay okunabilirlermiş.)

Mektubun ikinci sayfası daha sıkıcı olsa da işe yarar bilgiler sunuyordu. Anlaşıldığına göre bu kâğıtları gönderecek gönüllülere posta giderleri ağır geldiği takdirde Murray masrafı karşılamak için bütçeden bir pay ayırmıştı. Hazırlanan kâğıtlar Mill Hill'e kitap posta servisiyle gönderilecekti ve paketlerin her iki ucu açık bırakılacaktı. Posta idaresinin kurallarına göre yapışkan kullanmak yasak olduğundan, Murray bir tek damla zamkla kapatılma karşılığında ceza ödemek zorunda kalmayacaktı.

İlk başlayan okurların çoğunun akılları birdenbire karışıvermişti, kendilerine verilen görevin boyutlarını bir türlü anlayamamışlardı. Örneğin birkaçı, bir kitabın içeriğinde geçen *the* belirtme sıfatının tüm kullanımları için açıklayıcı bir cümle bulmak gerekip gerekmediğini sormuştu. Böyle bir ayırım yapılacaksa, diğer sözcüklere geçmeden önce her kitaptan on binlerce örnek hazırlanması gerekirdi. Kadın okurlardan biri ise ya yedi yüz elli sayfalık bir kitabı okuyup da nadir tek bir sözcük bile bulunamazsa ne olacağını sızlanarak soruyordu.

Murray'nin notları, benzer şikâyetlere hoşgörülü ve nazik yanıtlar vermiş olduğunu gösteriyor ama yine de satır aralarında Kalvinist sertliği okunabiliyor. Hayır, kullanım biçimleri olağandışı olmadıkça edatlar ve belirtme sıfatları için örnekler aramanıza gerek yok diye yanıtlamış bir mektubu, hafifçe dişlerini gıcırdatarak. Ve hayır, hayır, *hayır,* kitaplarda *yalnızca* çok seyrek rastlanan sözcükler aranmayacak. Bu gerçeği okurlara sık sık anımsatmak zorunda kalacaktı. Okurlar ilginç gelen, değişik biçimlerde kullanılmış ya da *iyi, yerinde* ve *etkili* olan *tüm* sözcükleri bulup not edeceklerdi.

Şimdilik "gerçeğin çarpıtılması" anlamına gelen *abusion* sözcüğü için en azından elli alıntı örneği kendisine ulaştırılmışken daha sık rastlanan ve "kötüye kullanmak, zarar vermek" anlamındaki *abuse* sözcüğü için yalnızca beş alıntı bulunmuş olması bu konudaki tehlikeleri ortaya çıkarıyordu.

"Editörlerim, okurların üzerinde durmaya değmez diye nitelendirdikleri sıradan sözcükler için alıntı ararken çok değerli zamanlarını yitiriyorlar," diye yazdı Murray. Basit düşünün, diye ısrar ediyordu. Basit düşünün.

Sonra meseleye yeterince açıklık getiremediğini düşünerek sözlük için okuyanların altın kuralı olacak bir talimat daha yayımladı. Okurların buldukları cümleleri, "bu cümle, örneğin *heaven* (cennet), ya da *half* (yarım) ya da *hug* (kucaklama) ya da *handful* (avuç dolusu) sözcüklerinin kullanım biçimini gösterdiği ve anlamını en açık şekilde anlattığı için sözlüğe yararlı olur" biçiminde değerlendirmelerini istedi. Eğer bu düşünme biçimini izlerlerse, hata yapmayacaklarının altını bir kere daha çizdi.

William Minor bunu okuyup denileni gayet iyi anladı ve on yıl içinde kütüphane-hücresinde şaşırtıcı boyutlara varmış olan kitap koleksiyonuna bir göz attı. Murray'nin ilk mektubundaki listeyi eline alıp gerekli kitapların bulunup bulunmadığını kontrol etti.

Şimdiye dek güzel bir dekorasyon unsuru ve beynini Broadmoor yaşamının tekdüzeliğinden kurtarmak için kullandığı bir araç olarak gördüğü kitapları, birdenbire sahip olduğu en değerli nesneler oluvermişlerdi. Bir süre kendisine zarar vermek için uğraşanlar konusunda kapıldığı hayallerini bir yana bırakabilirdi. Artık önemli olan yüzlerce kitabın koruma altına alınması, tımarhaneyi doldurduklarına inandığı canavarlardan uzak tutulmasıydı. Kitapları ve içlerinde bulacağı sözcükler üzerinde yapacağı çalışmalar yeni yaşamını şekillendirecekti. Bundan sonraki yirmi yıl boyunca Broadmoor'da kendini ve işkence altındaki beynini kitaplara, yazılara ve sözcüklere tümüyle verip başka hiçbir şey yapmadan yaşayabilirdi.

Üstelik Murray'nin emirlerini harfi harfine izlemekten daha iyisini yapabilecek kadar başına buyruk ve kendine has fikirlerle dolu bir beyni vardı. İçinde bulunduğu garip durum, sahip olduğu kütüphane, çalışma keyfi göz önüne alınınca çok daha iyi şeyler yapabileceği kesindi. Projeye en iyi ne şekilde yararlı olabileceğini birkaç gün düşündü ve sonunda üzerine düşen görevi başarmanın en iyi yolu olduğuna karar verdiği yöntemini buldu. Bir karar verdi. Raftan okuyacağı ilk kitabı indirdi ve çalışma masasına yerleştirdi.

Seçtiği ilk kitabın hangisi olduğundan emin değiliz ama örnek olsun diye kullandığı kitaplardan birinin adını verebiliriz. Jacques du Boscq adlı Fransız yazarın *Compleat Woman*'ı [Bütünüyle Kadın]. Yapıtın deri cildi, yaldız ve ebru süslü İngilizce çevirisi 1639 yılında yayımlanırken çevirmenin ismi yalnızca "N. N." olarak verilmişti.

İşe bu kitapla başlamak istemesinin çeşitli nedenleri vardı. On yedinci yüzyılda yazılmış, pek fazla bilinmeyen egzotik bir kitaptı ve hiç kuşkusuz ilginç ve eğlendirici sözcüklerle doluydu. Ne de olsa Murray gönüllü okurlarına edebiyat tarihinin bu dönemi üzerinde durmalarını önermişti: "On yedinci yüzyılda yazar sayısı arttığından doğal olarak henüz araştırılmamış birçok alan vardır." Du Boscq'un, çevirmeninin adı bilinmeyen kitabı bu tarife çok iyi uyuyordu.

Çekmecesinden dört sayfa beyaz kâğıt, bir şişe siyah mürekkep çıkarıp en ince uçlu kalemini seçti. Kâğıtları sekiz sayfalık deftercikler biçiminde katladı ve belki de hücresinin penceresinden aşağıdaki vadinin manzarasına son kez bakıp seçtiği kitabı satır satır, paragraf paragraf okumaya başladı. Bunu yaparken, ön hazırlık devresinde planladığı çalışma biçimine de başladı.

İlgisini çeken her sözcüğü hazırladığı defterlerden birine minicik, âdeta mikroskobik harflerle, talimatta denildiği gibi yazdı.

Bu kendine özgü, benzersiz işlem yöntemi, Minor'ın ayrıntılardaki özeni ve hatasız çalışmalarının bir nişanesi olacaktı. Daha sonraları görenlerin hepsi yaptığı çalışmaya hayran kala-

caktı. Bugün bile sözlük arşivlerinde duran minik defterler insanların neredeyse küçük dilini yutmasına yol açıyor.

Bir an için *buffoon* (soytarı, palyaço) sözcüğüne rastladığını düşünelim. Du Boscq'un kitabının otuz dördüncü sayfasında açıklayıcı bir cümle içinde bu sözcüğü görünce herhalde önemli olduğunu derhal fark etmişti. Küçük, düzgün okunaklı elyazısıyla hazırladığı defterin birinci sayfasının sol tarafına sözcüğü yazıp sayfa numarasını da eklemişti.

Sözcüğün yazıldığı yer özenle seçilmişti. Bunun nedeni kısa bir süre içinde yine *b* harfiyle başlayan başka bir sözcüğe rastlayacağından emin olmasıydı. Üstelik de bu sözcüğün *buffoon*'dan sonra değil önce gelme olasılığı çok yüksekti çünkü *buffoon* sözcüğünün ikinci harfi *u* idi ve yalnızca üç seçeneği vardı: Ya ikinci harfi yine *u* olan bir sözcük, ya ikinci harfi *w* olan ve İngilizcede bilinen böyle tek sözcük olan *bwana* (bey, patron, sahip) ile ya da ikinci harfi *y* olan bir sözcükle karşılaşacaktı.

Gerçekten de birkaç sayfa sonra güzel bir cümle içinde *balk* (engel karşısında duraksamak, ayak diremek) sözcüğüne rastladı ve deftere not etmesi gerektiğine karar verdi. *Buffoon* sözcüğünün üst tarafına yazarken, alfabede *a* ile *u* arasında yer alan diğer harflerden birinin yeni bir sözcüğün ikinci harfini oluşturabileceğini düşünerek yeterli boşluk bıraktı. Beş sayfa sonra *blab* (gevezelik etmek) sözcüğü ile karşılaşınca doğru karar verdiğini gördü ve onu, *balk* ile *buffoon* arasına dikkatle yerleştirdi.

Böylece Doktor Minor'ın hücre dolusu kitaplarından oluşacak liste yavaş yavaş şekillenmeye başladı. Tüm sözcüklerin hecelenişi doğruydu, hazırladığı defterde en uygun yere yazılıyorlardı ve bulundukları sayfanın numarası dikkatle not ediliyordu. *Atom*'dan *azure*'a (gökyüzü, gök mavisi), *gust*'dan (bora), *hearten*'a (yüreklendirmek), *fix*'ten (sabitlemek), *foresight*'a (önceden görmek) kadar liste uzadıkça uzadı. Bazı sözcükler ise birkaç kez gözüne çarptı. Örneğin du Boscq'un kitabında *feeling* (duygu) sözcüğüne on altı kez rastladı. Kimi isim fiil hâlinde kullanılmıştı kimiyse yalnızca isim hâlinde.

İlk sözcük listesini hazırlaması haftalar, aylar aldı herhalde. Belki de tamamladığında 1883 yılının sonlarına gelinmişti. James Murray'nin ilk çağrıyı yapmasından bu yana dört, *Atheneaum* dergisiyle Amerikalı okurlara yanaşmasından bu yana üç yıl geçmişti. Minor'ın eline çağrı yazısı geçeli bir ya da iki yıl olmuştu ama henüz Scriptorium'a tek bir sayfa bile göndermemişti. Sözlük merkezinde çalışanlar onun bu işten sıkıldığını, bıktığını ve gönüllü okur olmaktan vazgeçtiğini düşünüyorlardı.

Gelgelelim gerçek çok farklıydı. Doktor Minor apayrı planı, çalışma yöntemiyle diğer gönüllü okurlardan çok farklıydı ve bu, kısa sürede büyük sözlüğün hazırlanma sürecinde çok önemli bir kişi olmasını sağladı.

Okuduğu ilk kitaba ait sözcük listesini hazırladıktan sonra ikinci kitabı incelemeye başladı. Belki de bu kez 1638 yılında yayımlanan Francis Junius'ın *The Painting of the Ancients* [Ataların Resimleri] ya da 1551'den kalma, Thomas Wilson'ın *The Rule of Reason* [Mantık Kanunu] adlı yapıtını seçmişti. Belki de tümüyle farklı bir kitaptı elindeki. Kütüphanesindeki yüzlerce kitaptan herhangi birini seçmiş olabilirdi ama hepsi için çalışma yöntemi aynıydı. Her kitap için ayrı bir sözcük listesi hazırlıyordu. Uzaklardaki editörlerinin taleplerini tam olarak karşılayabilmek için sürdürdüğü ayrıntılı çalışma nedeniyle bir kitabı bitirmesi yaklaşık üç ay sürüyordu.

Ve hiç ara vermeden, çalışmalarını gün boyu sürdürürken hücre kapısındaki pencere sık sık açılıyor, Broadmoor görevlileri bu garip hastanın durumunu gözlemliyorlardı. Yaptığı iş üzerinde tümüyle yoğunlaşmış, düşüncelere dalmış bir durumda kitaplardan sözcükler ve cümleler ayıklıyordu. Bir süre sonra masasının üstü çok değer verdiği kitaplarından bulup çıkardığı sözcüklerin indeksleriyle dolup taştı.

İlk olarak hangi kitabı okuduğunu bilmiyoruz ama en azından okuduklarının bir kısmını biliyoruz. Bu kitapların birçoğu onun seyahat ve tarihe ilgisini gösteriyor. Hastanenin üst katındaki

hücresine mahsur kaldıktan sonra zavallı beyninin nasıl bir açlık içinde olduğu hemen anlaşılıyor. Thomas Herbert'ın 1634'te yayımlanan *A Relation of Some Yeares Travaile Begunne Anno 1626 into Afrique and the Greater Asia* [Tanrımızın Yılı 1626'dan İtibaren Afrika ve Büyük Asya'ya Yaptığım Seyahatlarin Bir Anlatısı] ya da Fernâo Lopez de Castanheda'nın 1582'de Nicholas Lichfield tarafından çevrilmiş olan *First Booke of the Historie of the Discoverie and Conquest of the East Indies* [Doğu Hint Adaları'nın Keşfi ve Tarihinin Birinci Cildi] adlı kitaplarını satır satır okuduktan sonra ne kadar üzgündü ve özlem içindeydi, Trincomalee (ve yerli kızlar) burnunda nasıl da tütmüştü kimbilir.

Dikkatle hazırladığı sözcük listelerinin sayısı birer birer artmaya başladı. 1884 sonbaharında elinde o kadar çok kelime birikmişti ki sözlük editörlerine, özellikle de Murray'ye ulaşıp hangi belirli hedef sözcüklere ihtiyaçları olduğunu öğrenmeye çalıştı. Öteki gönüllüler seçtikleri kitabı okuyup buldukları sözcükleri ve cümleleri not ettikleri kâğıtları tomar halinde gönderiyorlardı, Doktor Minor ise bu işe ayıracak çok fazla zamanı olduğundan kendine özgü bambaşka bir yöntem geliştirmişti.

Sözcük listeleri ve indeksleri hızla arttığı için, artık sözlük projesine gerçekten ihtiyaç duyduğu biçimde yardım edebilir, editörlerin ihtiyaç duydukları sırada onlara gerekli alıntıları yollayabilirdi. Geri kalmıyor hatta sözlüğün ilerleyişinden bir adım önde de olabiliyordu çünkü istenen sözcüklere istendikleri anda ulaşabiliyordu. Victoria dönemine özgü bir tür kartoteks hazırlamış, âdeta sözlük içinde bir sözlük ortaya çıkarmıştı. Sade tahta masasındaki sözcük listeleri haklılıkla ve korumacı bir edayla gururlandığı bir birikimi temsil ediyordu.

Kendi yöntemini uygularken önce sözlük merkezine mektup yazıp hangi harfe geldiklerini ya da hangi sözcük üzerinde çalıştıklarını soruyor, yanıtını alınca da onların kendi listeleri arasında bulunup bulunmadığını kontrol ediyordu. Seçimini öyle geniş bir yelpazeden yapmış, kitapları öyle süratle okumuştu ki istenen her sözcüğün bulunması ihtimali çok yüksekti. Hazırla-

dığı listede sözcüğü bulunca sayfa numarasından alıntı yapacağı cümle ya da cümleleri buluyor ve içlerinden en uygun olanını seçip doğruca Scriptorium'a gönderiyordu.

Daha önce hiç denenmemiş bir yaklaşımdı bu. İnanılmaz bir enerjisi ve bol zamanı olan birinin düşünebileceği bu sistem editörlere de çok uygun geliyordu: Crowthorne'da hiç tanımadıkları bir adreste her an kolaylıkla erişebilecekleri upuzun bir sözcük ve alıntı listesi bulunduğunu biliyorlardı artık.

Minor'ın çalışma biçimini açıklayan ilk mektubu ellerine geçince Murray'nin büyük bir baskı altında çalışan yardımcıları, teorik de olsa yaşamın birdenbire kolaylaştığı fikrine kapıldılar. Bu dakikadan sonra sözlüğe katmak istedikleri herhangi bir sözcük için varlığından emin olmadıkları bir açıklama ya da alıntıyı bulmak amacıyla rafları ve liste kutularını dolduran binlerce kâğıdı karıştırmak zorunda kalmayacaklardı. Bir sözcüğün sorun yarattığını düşündükleri anda Crowthorne adresine mektup yazıp yanıt isteyebileceklerdi.

Şansları yerindeyse –istatistiksel olarak bu yüksek bir ihtimaldi– aradıkları yanıta bir süre sonra kavuşmaları işten bile değildi. Doktor Minor'dan gelen mektup ve paket, sözcüğün geçtiği bölümü ya da paragrafı belirtecek, gerekli alıntıları ayrıntılarıyla sunacak ve dizgiciler ile matbaacıların beklediği anda ellerinde olmasını sağlayacaktı.

İlk deneme amacıyla insanı aldatacak kadar yalın bir sözcük seçtiler. Sözlüğün 1885 yazında yayımlanması planlanan ikinci cildinde kullanılacak bir sözcüktü. Editör yardımcılarından biri Minor'a bir mektup yazıp *art* (sanat) sözcüğüyle bağlantılı açıklamalar, alıntılar ve bu sözcükten türemiş diğer sözcükler hakkında bilgisi olup olmadığını sordu.

Mektup doğrudan Broadmoor'daki Doktor Minor'a ulaştı. Ne var ki mektubu yazan Murray'nin yardımcısının, yanıt beklediği kişi hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Daha doğrusu Scriptorium'da çalışan hiç kimse uzun yıllar boyu Minor hakkında işini kusur-

suz yaptığı, süratle çalıştığı ve gittikçe yeni sözlük ekibinin olmazsa olmaz bir üyesi durumuna geldiği dışında başka hiçbir bilgiye sahip olmadı.

Art sözcüğü, Minor'ın vereceği ilk sınav olacaktı.

8

Halka Halka Sanat, Kalıp-Çay*, Esmer Buğday

Poor (pūᵊɹ), *sıfat* (*isim*) Biçimler: *sıfat.* 3–5 pouere (povere), 3–6 pouer (pover), (4 poeuere, poeure, pouir), 4–5 poer, powere, 5 poyr, 5–6 power, (6 poware). β 3–5 poure, 4–6 powre, pour. γ. 3–7 (-9 *lehçe*) pore, 4–7 poore, (6) 7 – poor, δ. *İskoç,* ve *kuzey lehçe.* 4–6 pur, 4–8 püre, (4 puyre, 5 pwyr, poyr, 6 peur(e, pwir, puire), 6-puir(ü), (9 peer). [Ort. İng. *pov(e)re, pouere, poure,* Esk. Fra. *povre, -ere, poure*'dan; Mod. Fra. *pauvre,* Lehçe, *paure, pouvre, poure* = Provençal. (Provence dili) *paubre, paure,* İta. *Povero,* İsp., Portekizce, *pobre:* -Lat. *Pauper,* geç Lat. *pauper-us,* yoksul. Mod. İng. *poor* ve İskoç, *puir* Ort. İng.'deki *pōre*'dur: mod. halk dilinde *pore* krş.: *whore* ve *door, floor* telaffuzu.

U harfinin ve 1600 öncesindeki varyantı olan v'nin muğlaklığı nedeniyle Ort. İng. *pouere, poure, pouer* sözcüklerinin *pou-* ya da pov- anlamına gelip gelmediği bilinmiyor. *Paupere(m, paupre, paubre, pobre, povre,* fonetik dizisi Esk. Fra. kullanılan ve bazı Mod. Fra. lehçelerinde bulunan *povre* sözcüğünün, *poure*'den önce olduğunu gösteriyor. Ama 15. ve 16. yüzyıl başı Fra. edebiyat biçimi *pauvre* idi, Lat. *pauper* ve (Mod. İng. *poof*'un kaynağı olan) Ort. İng. *pöre*'den geliyordu. Tıpkı *over*'ın *from*'dan *lord*'un da *loverd*'den gelişi gibi. Krş.: POORTITH, PORAIL, PO-

* Kalıp çay (brick-tea) Uzakdoğu ve Çin'de, kalıplar şeklinde hazırlanmış çay. *–çn*

VERTY. Bazı İng. lehçelerindeki *pour* (paʊr) herhalde Ort. İng *poufu* (pūr) temsil ediyor.]

I. 1. Maddi varlığı pek az olan ya da hiç olmayan; yaşamın gereksinimlerine ya da rahatlıklarına erişmek isteyen; yoksul, fakir, muhtaç, *(özellikle* hukuktaki kullanımında) varlığını sürdürmek için başkalarının armağan ya da para yardımına muhtaç olan. Yaygın kullanımda mutlak yoksulluktan, sıkıntıya düşmeye kadar çeşitli düzeyleri ya da kişinin konumuna göre kısıtlı varlığı bulunduğunu gösterir. Örn. "Yoksul beyefendi", "yoksul bir işadamı, rahip, bilgin, kâtip" vs. *Zengin* ya da *varsılın* karşıtı. *Poor people* (yoksul insanlar) sınıfını gösterirken genellikle daha alt düzeyde ya da görevde olanlar için de kullanılır.

6. Karşısındakinin acıma ya da merhamet duygularını uyandıracak konumda ya da koşullar altında olan; talihsiz, bahtsız. Günümüzde *günlük dil.*

İngiltere'nin birçok yöresinde, ölen bir insan tanıdıkları tarafından anıldığında kullanılır = merhum, rahmetli.

On beş santime on santim büyüklüğünde, yeşilimsi siyah mürekkeple, William Minor'ın çok belirgin Amerikan tarzı elyazısıyla doldurulmuş, kar beyazı çizgisiz kâğıtlar 1885 ilkbaharında Broadmoor'un posta odasından çıkmaya başladı. Yaz sonuna doğru gönderilenler küçük kahverengi paketler hâlinde gelmiş ve kısa bir süre sonra her hafta daha büyük paketler gönderilmeye başlamıştı. Crowthorne'dan yola çıkan kâğıt yağmuru kısa zamanda âdeta tipiye dönmüş ve neredeyse bu durum bundan sonraki yirmi yıl boyunca sürüp gitmişti.

Ne var ki artık fişler Mill Hill'e gönderilmiyordu. Doktor Minor işinin ikinci aşamasına gelip sözcük bulmak yerine alıntılarla desteklemeye başladığında James Murray ile ekibi Oxford'a taşınmıştı. Öğretmenliği bırakması için ikna edilen Murray, çalışma saatleri uzun, maaşı ise düşük olmasına karşın tüm zamanını sözlüğü hazırlamaya vermişti.

Üstelik bunu, sürüp giden genel bir perişanlığa ve kırgın havaya da tahammül ederek yapıyordu. Büyük sözlük çalışmalarının ilk yıllarında Murray'nin başından geçenler mutluluk verici olmaktan çok uzaktı, birkaç kez istifanın eşiğine kadar gelmişti. Oxford'daki komite üyeleri son derece cimriydiler ve sürekli işe karışmak istiyorlardı. Çalışmalar çok ağır ilerliyordu, çok uzun saatler boyunca çalışmak sağlığına zarar vermeye başlamıştı ve âdeta fikri sabit gibi tanımlanacak bir sadakatle, bu şekilde başarılması neredeyse olanaksız görevine kendini adamıştı.

Yine de ona gayret veren bir gerçek vardı. Oxford para kazanılması için sözlüğün bölüm bölüm yayımlanmasında ısrar etmiş ve birinci cilt 29 Ocak 1884 tarihinde yayımlanmıştı. James Murray'nin editörlüğe getirilmesinin üzerinden yaklaşık beş yıl; Richard Chenevix Trench'in yeni bir İngilizce sözlüğüne gereksinim olduğu konusundaki ünlü konuşmasının üstünden ise yirmi yedi yıl geçmişti. Şimdi kırık-beyaz bir kapak içinde sayfaları açılmamış, 352 sayfa tutan, *A-ANT* bölümü, Clarendon Yayınevi, Oxford tarafından on iki şilin, altı pens fiyatla yayımlanmıştı.

En azından projenin elle tutulur bir cisim olarak ilk parçası ortaya çıkmış sayılırdı; *Filoloji Derneği'nin Topladığı Materyallerle, Filoloji Derneği Başkanlığını da Yürütmüş Olan James A.H. Murray, LL.D. Editörlüğünde, Sayısız Edebiyat ve Biliminsanını Katkılarıyla Hazırlanan Tarihsel İlkeler Üzerine Yeni İngilizce Sözlük*'ün birinci cildi.

Murray gururlanmaktan kendini alamıyordu. Karton kapaklı sözlüğün ilk bölümünü eline alınca, alışması olanaksız gibi görünen, şiddetli baskısı altında kaldığı tüm sorunların neredeyse ortadan kalktığını hissetmişti. Bir hafta kadar sonra kırk yedi yaşına basacak olan editör yaş günü öncesi iyimserliğine kapılarak, son bölümün en fazla on bir yıl içinde yayımlanacağı tahmininde bulundu.

Ne var ki bu süre kırk dört yıl olacaktı.

Şimdi ise yıllardır bekleyenler, editörlerin giriştiği işin ne denli görkemli ve ne denli karmaşık ayrıntılarla dolu olduğunu

gözleriyle görebileceklerdi. İngiltere'de yaşayanlar ilk bölümü 12 şilin 6 pens karşılığında satın alırken, Amerikalılar Oxford tarafından baskıya hazırlanıp New York'taki Macmillan tarafından yayımlanan birinci cildi 3.25 dolar karşılığında alabileceklerdi.

Dört sayfa tutan *a* harfinin açıklamasından sonra, ilk sırayı artık kullanılmayan ve "dere" ya da "su yolu" anlamına gelen *aa* sözcüğü almıştı. Bu sözcüğün varlığını 1430 yılında yayımlanmış bir yapıtta Lincolnshire yöresinde halen de nemli ve ıslak olan Saltfleetby kasabasındaki bir dereyi *le Seventown Aa* diye adlandırılan dört yüzyıl önceki bir yerel kaynaktan yapılmış alıntı destekliyordu.

Kullanımda olan ilk sözcük ise *aal* idi ve Bengal ya da Hint dilinde kumaş boyamakta kullanılan bir boya hammaddesinin çıkarıldığı bitkinin adıydı. Andrew Ure'un 1839'da yayımlanan *Dictionary of Arts, Manufactures and Mines* [Zanaat, İmalat ve Maden Sözlüğü] adlı kitabı bu sözcüğü destekleyen alıntıyı veren kaynaktı: "Aal kökünden elde ettiği açık sarı nesneye morindin adını verdi".

İngilizcede yerleşik ilk sözcük ise belki dil uzmanlarının varlığı konusunda baştan savma bir yanıt verecekleri *aardvark* idi. Bu isim, Afrika'nın sahra ötesi yöresinde yaşayan, altmış santim uzunluğunda, yapışkan bir dili olan yarı-karıncayiyen yarı-armadillo olarak tanımlanan bir hayvan cinsine veriliyordu. Sözcüğü destekleyen üç alıntının en eskisi 1833 yılına aitti.

Böylece âdeta sınırsız bir sözcük sergisi kendini göstermeye başladı ve *acatalectic* (tamamlanmış, vezne uygun) ve *adhesion*'dan (yapışma; iltihak, bağlı olmak) *agnate* (akraba) ile *allumine*'den [(Latinceden) ışığı yakmak, aydınlatmak] geçerek *animal* (hayvan), *answer* (yanıt) ve son olarak da *ant* (karınca) sözcüğüne varıldı. Son sözcük için Murray'nin ekibi yalnızca "Hymenopterous sınıfına dahil, küçük böcek" tanımıyla yetinmeyip, *ain't* (halk dilinde olumsuzluk bildiren kısaltma; değil) sözcüğünün kısaltması olarak kullanıldığını; pek seyrek görülse de *antacid*

(asit giderici) gibi "anti-" anlamını taşıyan bir önek olduğunu; daha sıkça, Fransızcadan alınma, "bazen" anlamında bir sonek olarak kullanıldığını ve *tenant* (kiracı), *valiant* (cesur), *claimant* (hak talep eden kişi) ve *pleasant* (hoş, güzel) gibi sözcüklerin yaratılması için eklendiğini de belirtmişlerdi. Bilimsel bir çalışma ve birikimle ortaya çıkan üç yüz elli sayfa, kırk yıl sonra tamamlanacak olan toplam 15.487 sayfanın yalnızca birinci bölümünü oluşturacaktı.

Doktor Murray artık sözlük üzerindeki çalışmalarını Oxford'daki yeni Scriptorium'da gerçekleştirecekti. Karısı Ada, altı oğlu ve beş kızıyla birlikte *A-Ant* bölümünün yayımlanmasından altı ay sonra 1884 yazında, kentin kuzey tarafındaki dış mahallelerden birinde, Banbury Sokağı 78 numaradaki Sunnyside adlı büyük eve taşınmışlardı. Üniversitenin ünlü dekanlarının ve diğer daha kıdemsiz öğretmenlerin yerleştiği Kuzey Oxford'un sakin yaşamına uygun biçimde yapılmış olan ev ve posta idaresinin, inanılmaz boyutlara ulaşan mektup trafiğini karşılayabilmek için evin önüne yerleştiği kırmızı posta kutusu hâlâ yerinde duruyor. Bugün bu evde tanınmış bir antropolog yaşıyor ve evin dış görünümünde pek az değişiklik yapmış.

Murray ailesinin kısaca Scrippy diye adlandırdığı, sözlükte anlamı "dini bir yapıda elyazmalarını kopya etme işine ayrılmış olan oda" diye geçen Scriptorium ise artık yerinde yok. Victoria döneminde bile, arka bahçedeki beş metreye on yedi metrelik, demir ve oluklu levhadan oluşan yapıyı kimse beğenmediğinden ortadan kaldırılmış olması herhalde şaşırtıcı değil. Yan komşusu manzarayı bozduğundan şikâyet edince Murray odayı bir metre derinliğinde bir çukura taşımıştı ama hem çalışanlar soğuk ve nemden sızlanır olmuş hem de çıkan toprak yığınları komşuları daha fazla rahatsız etmişti. Yapıp bitirildiği zaman görenler bir malzeme deposuna, ahıra ya da çamaşırhaneye benzediğini söylemişler, içinde çalışanlar ise keşişlere uygun yalın biçimine, kemikleri donduran soğuğuna söverek "berbat, teneke mağara" adını takmışlardı.

Mill Hill'deki Scriptorium ise günümüzde bu pahalı ve ünlü okulun kütüphanesinin bir bölümü olarak kullanılıyor. Yeni yapı eskisinden yedi metre daha uzun olduğundan, geliş sayısı günde en az bine ulaşmış olan alıntı ve açıklama fişlerinin ayrılıp dosyalanması biraz daha kolay oluyordu.

İlk başta 1.029 fiş kutusu kurulmuştu (Coleridge yalnızca 54 tane yaptırmıştı) fakat kâğıtların sayısı ve ağırlığı baş edilemeyecek kadar artınca bir sürü raf yaptırılmıştı. Uzun, güzelce cilalanmış maun masalar o gün ya da o saatte üzerinde çalışılan sözcük için gereken kâğıtlarla doluveriyordu ve Murray ile yardımcılarının sık sık başvurdukları diğer sözlükler büyük kilise kürsülerinin üzerinde duruyordu. Murray, Mill Hill'deki odada kendi masasını yüksekçe bir platforma yerleştirmişti ama Oxford'da daha demokratik bir yerleşme yapıldı. Yine de taburesi herkesinkinden yüksekti. Gözünden hiçbir şeyi kaçırmadan, her şeyi görerek, karşı konulmaz otoritesiyle oturuyordu.

Scriptorium'daki çalışmaları savaş meydanındaki bir komutan gibi düzenlemişti. Sözcük kâğıtları vardiya çavuşlarının özel göreviydi, Murray de onların lideriydi. Her sabah yaklaşık bin paket geliyordu. Okurlardan biri alıntıların tamam olup olmadığını, hecelenişini kontrol ediyor, sonra ikinci bir okur –çoğunlukla okuma yazma öğrendikleri andan itibaren haftada altı peni ücretle günde yarım saat çalışan Murray'nin çocuklarından biri– hedef sözcükleri alfabetik sıraya sokarak her paketin içindekileri yerleştiriyordu. Üçüncü görevli ise her hedef sözcüğü isim, sıfat, fiil olarak ayırıyor –örneğin *bell* isim (çan, zil, çıngırak; çan şeklinde olan), *bell* sıfat, *bell* fiil (çıngırak veya zil takmak, bağırmak) gibi– ve dördüncüsü de her sözcük için hazırlanan alıntıların kronolojik sıraya uygun olup olmadığını kontrol ediyordu.

Ekibin daha önemli kişilerinden sayılan bir editör yardımcısı her sözcüğün yaşamı boyunca uğradığı anlam farklılıklarını sıralıyor ve eğer daha önce yapmadıysa, sözlüklerin en önemli kısmını oluşturan tanımı yazmaya başlıyordu.

Sözcükleri tanımlamak çok zorlu ve ilginç bir sanattır. Kesin kuralları vardır – bir sözcük (örneğin isim) önce ait olduğu sınıfa (memeli, dört ayaklı) göre tanımlanır, sonra da o sınıfın diğer üyeleriyle arasındaki farklılıklar (büyükbaş, dişi) yazılır. Tanımın kapsamında hedef sözcükleri daha karmaşık ya da bilinmeyen sözcüklerin bulunmaması gerekir. Tanım, sözcüğün ne olmadığını değil ne olduğunu açıklamak zorundadır. Bir sözcüğün birden fazla tanımı varsa hepsi teker teker sıralanmalıdır. Ve bir tanımın içinde kullanılan sözcüklerin tümünün sözlükte yer alması gerekir. Bir okur hiçbir zaman bir sözlükte, anlamını o sözlükte bulamayacağı bir sözcükle karşılaşmamalıdır. Tanımı hazırlayan kişi kuralların tümünü uygularsa, görevini tam anlamıyla yaparsa, en kısa ve en zarif anlatımla sözcüğü en iyi açıklayan tanım ortaya çıkacaktır.

Artık zarflardan çıkan alıntı kâğıtları olabildiğince en küçük alt gruplara ayrılmış, her birinin anlamı ve tanımı da yapılmıştır – bunlar genellikle bir yardımcı tarafından kaleme alınmış olur ya da kelime yarı tamamlanmış hâldeyken zaten yazılmıştır. Bundan sonra yapılacak iş, bu alt grupları kronolojik sıraya göre düzenlemektir; böylelikle –bir dolu alıntıyla beraber– sözcüğün yaşamı boyunca geçirdiği anlam değişiklikleri gösterilir.

Bu işlemlerden sonra Murray belirli bir sözcük için hazırlanan alt grupları kendince uygun gördüğü şekilde yeniden sıralıyordu. Kelimenin etimolojisini yazar ve içeriğe dahil ederdi (Oxford, kendilerinin bir etimolojik sözlüğü olmasına karşın, Murray'nin bunları da dahil etmesine izin vermişti en sonunda), sonra telaffuzu da belirtirdi –tehlikeli bir karardı bu çünkü bitmek bilmeyecek bir tartışmayı kışkırtması gayet mümkündü– ve en sonunda alıntılar arasından en iyisini seçerdi. Sözcüğün kullanımda olduğu her yüzyıldan bir alıntı yapmak en ideal yöntemdi ama bazı sözcükler o kadar hızlı değişimden geçerler ki yeni anlamlarını belirtmek için daha fazla açıklamaya ve alıntıya gerek duyulabilir.

Her şey yerine yerleştikten sonra Murray bu sözlüğün en ta-

nınmış yönü olan bilimsel, doğru ve zarif tanımı yazar ve bu iş bitince dizgiye gönderirdi. Bazen kalın Clarendon, bazen de Old Style yazı tipiyle (ya da gerek duyulduğu zaman Yunan, başka bir yabancı dil, Eski İngilizce, Anglo-Sakson alfabesiyle) matbaa tepsisine dizilen yazı Scriptorium'a geri gönderilirdi. Sayfaya basılmak üzere hazır olurdu artık ve Walton Sokağı'nın arkasındaki taş baskı atölyesindeki linotiplere yollanırdı.

Gerçi Murray şikâyet etmeyi seven biri değildi ama yazdığı mektuplar giriştiği işin ne denli zor olduğunu, yayıncıların yatırımlarını en kısa zamanda geri almak istedikleri için onu ne kadar zora koştuklarını anlatıyordu. Temelde her yıl sözlüğün toplam altı yüz sayfadan oluşacak iki bölümünün yayımlanması bekleniyordu, Murray de bunu başarmak için her gün otuz üç sözcük üzerinde çalışmaya gayret ediyordu. Ne var ki "bazen *approve* (onaylamak) gibi tek bir sözcük bile günün dörtte üçünü alıp götürüyordu."

Murray yaptığı işin güçlüklerinden Filoloji Derneği'ndeki başkanlık konuşmasında söz etmiş, sonra 1884 Mart'ında *Athenaeum*'da, aynı zamanda William Minor ile ilk kez temasını sağlayan bir makalesi yayımlanmıştı. Bu yazıda "beyaz adamın baltasının şimdiye dek girmediği, ayak basılmamış ormanlarda yolunu bulmanın" zorluklarından söz ediyordu.

> Yalnızca bu deneyimi yaşamış olanlar bir editör ya da editör yardımcısının *above* (yukarı) gibi bir sözcükte 20, 30, 40 grup arasından alıntılar seçip, gerekli açıklamaları yapıp işin tümünü görebilmek için kâğıtları masaya serip saatlerce satranç tahtasındaki taşlarla oynar gibi yerlerini değiştirdikçe içine düştükleri durumu anlayabilir. Bu arada bir de tarihsel gelişimi tamam olmayan sözcükler için başka kanıtlar aranır ve eldeki tüm anlamların gelişmenin mantıklı bir zinciri gibi düzenlenmesine çabalanır. Bazen bu sorun aşılamayacak gibidir. Örneğin kısa bir süre önce *art* sözcüğü günler boyu beni uğraştırdı. Bir şeyler yapıl-

ması gerekiyordu. Yapıldı ve baskıya verildi ama basılı hâlinin getirdiği okuma ve kıyaslama kolaylığı içinde tüm bulgular birbirinden ayrıldı, yeniden yapılandırıldı ve sonunda kapladığı sütun sayısı epey arttı.

Murray'ın *art* sözcüğüyle başının derde girdiği günlerde ya kendisi ya da yardımcılarından biri Broadmoor'a resmi çağrı mektubunu yazdı. Doktor Minor'ın *art* sözcüğünün başka anlamlarını açıklayan ve kendi hazırladıklarından daha eski tarihlere dayanan alıntılar bulup bulmadığını öğrenmek istiyorlardı. İsim hâli için on altı farklı anlam ortaya çıkarılmıştı. Belki Minor'da daha fazlası vardı ya da sözcüğü biraz daha fazla aydınlatabilirdi. Eğer mümkünse, elindekileri acele postayla Oxford'a ulaştırması isteniyordu.

Dergideki yazıyı okuyanların arasından on sekiz mektup geldi. İçlerinden en yararlı olanı Broadmoor'dan postaya verilmişti.

Bir ya da iki cümle yazan diğer okurların aksine kim olduğu bilinmeyen Doktor Minor yirmi yedi açıklama göndermişti. Oxford'daki yardımcı editörler onun yalnızca çok titiz değil aynı zamanda verimli bir okur olduğunu, bilgide ve araştırmada derinlere inebildiğini anlamışlardı. Sözlük ekibi seyrek rastlanan bir keşifte bulunmuştu.

Denebilir ki Minor bu sözcük için örnek cümlelerin büyük bir kısmını herkesçe bilinen tek bir kitaptan, Joshua Reynolds'ın Royal Academy'nin başkanlığına getirilmesinin ertesi yılında, 1769'da yazdığı ünlü *Discourses* [Söylevler] adlı yapıttan almıştı. Gelgelelim bu alıntılar sözlük yapımcıları için ölçülemeyecek bir değere sahiptiler. Ve âdeta o başlangıçtaki çalışmaların sessiz bir abidesi gibi, William Chester Minor'ın ilk alıntıları bugün hâlâ duruyor.

"The Arts" (güzel sanatlar) başlığı altındaki anlam için yaptığı ikinci alıntı şöyle: "1769 Reynolds, Sör J. *Disc.* I Wks. 1870 306 Soylularımız arasında Güzel Sanatları seven, anlayan kişiler olarak tanınmak büyük bir arzudur."

Sör Joshua'nın sözleri Doktor Murray ile Doktor Minor arasında kurulacak ilişkinin başlangıç noktası olacak, bundan sonra aralarında edebiyatın en üst düzeyi, şiddetli felaketler, Victoria tarzı çekingenlik, derin minnet, karşılıklı saygı içeren ve neredeyse yakın arkadaşlık olarak nitelendirilebilecek bir dostluk gelişecekti. Bu ilişki nasıl tanımlanırsa tanımlansın, ölüm ikisini otuz yıl sonra ayırana dek sürüp gidecekti. Doktor Minor'ın Reynolds'ın *Discourses* adlı yapıtıyla başlayan sözlük çalışmaları yirmi yıl boyunca devam etti ancak edebiyat sevgisinden öte, aralarında daha derin bir bağ da kurulacaktı ve birbirinden böylesine farklı, orta yaşlı iki adamı bir on yıl daha yakın ilişkide tutan da bu bağ olacaktı.

Ne var ki ancak yedi yıl sonra yüz yüze tanışabileceklerdi. Bu süre zarfında Minor hazırladığı alıntıları olağanüstü bir hızla göndermeyi sürdürecekti. Düzgün elyazısıyla yazılmış kâğıtlardan haftada yüzden fazla, bazen günde en az yirmi tane gelecekti. Murray'ye oldukça resmi bir dille yazdığı mektuplarda kendince saptadığı konuların dışına pek az çıkacaktı.

Ekim 1886 yılından kalma ilk yazışma, genellikle ziraat konusunu içeriyordu. Belki de masasında çalışmaktan yorulan doktorun gerinmek için ayağa kalktığında hücre penceresinden görünen vadide, sonbaharın son ürünlerini demet hâline getiren, meşe ağaçlarının altında ılık elma şarabı içen çiftlik işçilerine gözü takılmıştı. Bu mektubunda, okumakta olduğu Gervase Markham'ın 1616'da yayımlanmış *The Country Farme* [Köy Çiftliği] adlı yapıtında *bell* (çan) sözcüğünün fiil hâline sık sık rastladığından ve ağustos sonunda olgunlaşan şerbetçiotlarının çan şeklini aldığından söz ediyor. Ayrıca *blight* (küf, mantar, kurutmak) ve *blast* (patlama; ani, şiddetli rüzgâr; yanma, kavrulma) gibi sözcükler de ilgisini çekmişti. O tarihte çiftliklerde keten bitkisinin saplarının birbirinden ayırmak anlamına gelen ve daha sonraları konuşan kişinin savlarını yakından eleştirmek anlamına bürünen *heckling* sözcüğü de gözünden kaçmamıştı.

Buckwheat (esmer buğday) sözcüğünden ve Fransızca karşılığı olan *blé noir* sözcüğünden çok hoşlanmış ve "esmer buğday merhemi" gibi güzel sözler bulumuştu. Minor'ın işine âşık olduğu belli. "Eğer isterseniz daha fazlasını da sunabilirim," derken yeniyetme bir delikanlı heyecanına kapıldığını, mektubu okuyan hissedebiliyor, ikramiye olarak da eğlenceli bir sözcük olan *horsebread* (at yemi olarak fasulye, kepek vs. ile yapılan ekmek) lafını ediyor. Mektubunu, dışarıdaki dünyada yaşayan büyük adamı yanıt vermeye zorlayacak bir biçimde bitiriyor: "Size yazdıklarımın herhangi bir şekilde yardımcı olacağını umarım. Saygılarımla, W.C. Minor, Broadmoor, Crowthorne. Berks."

Bugüne ulaşan bu mektuplardaki ifadenin üslubu dalkavukluk ile resmiyet arasında gidip geliyor sanki. Bir taraftan saygın ve kendine hâkim gibi görünürken, diğer taraftan Uriah Heep benzeri bir yaltaklanmayla dolu. Minor onlara yardım edebildiğinden kesinlikle emin olmak istiyor. Kendini işin içine karışmış gibi görmek istiyor. Hem övülmek istiyor hem de böyle bir istekte bulunamayacağını biliyor. Saygınlık kazanmak istiyor, tımarhanedeki öteki hastaların onun kendilerinden farklı olduğunu, özel biri olduğunu bilmelerini istiyor.

Mektupları yazan kişinin karakteri ya da koşulları hakkında bilgisi olmayan Murray onu halen çalışan, edebiyata düşkün, boş zamanı çok bir doktor olarak algılıyor ama ifadesinin yakarı dolu yönünü de fark ediyor. Örneğin Minor'ın şu anda geçerli olan, basılmaya hazırlanan ciltte kullanılacak *art, blast, buckwheat* gibi sözcükler üzerinde çalışmayı yeğlediğini hissediyor. Öteki okurların çoğundan farklı olarak on yıllar sonra sözlüğe girecek sözcüklere pek ilgi duymuyor. Murray mektubunda Minor'ın *işin içinde olduğunu hissetmek,* Scriptorium'da çalışanlarla aynı safta bulunmak istediğini anladığını belirtiyor.

Ne de olsa Minor, Oxford'dan pek fazla uzakta sayılmazdı. Belki St. Catharine's Society ya da Mansfield Hall gibi başka bir yörede bulunan bir okulda yaşadığını varsayıyordu. James Murray'nin rahat, ferah, kitaplarla dolu bir çalışma odası ola-

cağını tahmin ettiği hücresini ise Scriptorium'un uzaktaki bir köşesi, edebi açıdan yaratıcılığın ve bir tür dedektifliğin sürdürüldüğü bir çalışma mekânı gibi kabul ediyordu. Bu mektupları okuyan biri, düşündükçe, iki adamın içinde bulunduğu koşulların arasındaki garip simetriyi merak edebilirdi. Binlerce kitabın arasına gömülmüş, öğrenmenin en belirsiz biçiminin derinliklerine dalmış olan iki adamın kâğıt yağmurları ve mürekkep selleri arasındaki tek çıkış noktaları yazışmaktı.

Ama aralarında bir fark vardı: William Minor tedavi edilemez türden bir akıl hastasıydı.

Broadmoor görevlileri 1880'li yılların başlarında, Mill Hill'den yapılan çağrıya yanıt verdiği zaman bazı gelişmeler olduğunu gözlemlemişlerdi. Ama aradan yıllar geçip 1884 Haziran'ında Minor ellinci yaş gününü yalnız ve üzgün kutlarken eski hastalıkları biraz daha canlanıp güçlenerek geri döndü. Yaş gününden bir ay önce üvey annesi, kocasının ölümünden bu yana yaşamakta olduğu Seylan'dan Amerika'ya dönerken uğrayıp onu ziyaret etmişti.

Eylülün başında, "Sevgili Dr. Orange," diye yazmıştı Broadmoor'un müdürüne, "kitaplarıma zarar verme eylemleri sürüp gidiyor. Anlaşılan benden başka biri de onlara ulaşabiliyor ve onları mahvediyor."

Elyazısı titrek ve kararsız. Bir gece önce saat 03.00'te hücre kapısının açıldığını duyduğunu söylüyor ve çılgınca anlatmayı sürdürüyor: "Sizin de onaylayacağınız gibi yapılan değişiklikten bu yana kapının sesi çok değişti. Açılıp kapandığını görmeseniz bile, sesinden anlayabilirsiniz." Ve uyarıyor: "Başka bir çare bulamazsanız, kitaplarımı Londra'ya gönderip satışa çıkarmak zorunda kalacağım..." Çok şükür ki bu öfke krizi kısa sürüyor. Eğer devam etseydi veya daha da büyüseydi, sözlük herhalde en yakın, en değerli dostlarından birini yitirecekti.

Bir ay sonra yeni bir kuruntuya kapılıyor:

Sevgili Dr. Orange – Hipotezlerime uyan bir gerçekten söz etmek istiyorum. ABD'de tavan ve zemin aralarındaki boşluklarda o kadar çok sayıda nedeni bilinmeyen yangın çıkıyormuş ki anladığım kadarıyla sigorta şirketleri, fabrikalar gibi zemin kaplamalarının altında boşluklar bulunan büyük binaları sigortalamayı reddediyorlarmış. Zeminlerde boşluk olmaması için ısrar ediyorlarmış. Bunların hepsi on yıl içinde gözler önüne serildi ama hiç kimse bir açıklama yapmadı.

Tabii Doktor Minor'ın dışında. Zemin ve tavan arasındaki boşluklardan giren şeytanlar ona kötülük yapıyorlardı. Saklandıkları yerden yalnızca geceleri çıkıyorlar ve zavallı doktoru taciz ediyorlar, kitaplarını karalıyorlar, flütünü aşırıyorlar ve acımasızca işkence yapıyorlardı. Bu hastanenin de yekpare zeminler yaptırması gerekir, diyordu Minor, yoksa yangın sigortası yapılmazdı ve gece kötülükleri sürüp giderdi.

Günlük raporları akıl hastalığının belirtisi olarak kesintisiz sürüyor. Dört pastası çalınmış; flütü çalınmış; tüm kitapları çizilmiş; James ile Annett adlı görevliler onu koridorda ellerini arkadan tutup itekleyerek zorla yürütmüşler. Yedek anahtarla geceleri köylüler odasına sokuluyor ve hem kendisine hem de eşyalarına zarar vermelerine yol açılıyormuş. Doktor Minor üzerinde yalnızca iç çamaşırları, gömleği, çorapları ve ayağında terlikleri olduğu hâlde, kapı kilidine tahta parçalarının sokulduğundan, bedenine elektrik verildiğinden, gece boyunca *katil güruhu* tarafından dövüldüğünden ve sol tarafında dayanılmaz bir ağrı olduğundan şikâyet ediyordu. Alçak herifler geceleri odasına giriyormuş. Görevli Coles sabah saat altıda içeri girip *bedenini kullanıyordu.* Bir sabah üzerinde yalnızca iç çamaşırıyla, "*Bu yaptıkları çok pis bir iş,*" diye haykırmıştı, "*İnsanın Coles odasına girmeden uyumaya hakkı yok mu?*" Ve yine eski kuruntular: "*Beni aşağılık biri hâline getirdi!*"

Deliliği artarken bir yandan da yeni sözcükler ortaya çıkıyor-

du. Hoşuna gidenlerin çoğu, doğum yerini yansıtan Anglo-Hint kökenli olanlardı: *bhang* (kenevir), *brinjal* (patlıcan), *catamaran* (katamaran, kütük sal), *cholera* (kolera), *chunnam* [(Tamil dilinde) kireç, kireç tuzu; Hindistan'da yaygın; deniz kumu ve deniz kabuklularının kabuklarının tozuyla yapılan bir tür çimento] ve *cutcherry* (mahkeme). 1890'ların ortasında tüm hızıyla *D* harfi üzerinde çalışmaya başladı. *Dubash* [(Doğu Hindistan), "iki" dil bilen "Hintli" tercümanı], *dubba* (şövalyelik seremonisinde omza kılıçla dokunmak, bir kimseye bir isim takmak, deri ve ahşabı vurarak düzeltmek; Arap, Fars ve Urdu dillerinde işlenmiş deriden eşya, yağ gibi sıvıların konulduğu deri şişe) ve *dhobi* (çamaşırcı) gibi Hintçe sözcüklerin üzerinde durduğu gibi, sözlüğün çekirdeği sayılan ve bulduğu alıntılar hâlâ Oxford arşivinde saklanan *delicately* (nazikâne, incelikle), *directly* (doğrudan doğruya), *dirt* (toprak, kir), *disquiet* (endişe vermek), *drink* (içmek, içecek) ve *dye* (boya, kumaş boyası, boyamak, boyanmak) gibi sözcüklerle de ilgileniyordu. Bir sözcüğün ilk kez kullanıldığı alıntıları bulma oranı çok yüksekti. *Dirt* sözcüğünün "toprak" anlamında kullanıldığını John Fryer'ın 1698'de yayımlanan *New Account of East Indies and Persia* [Doğu Hint Adaları ve Acemistan'a Dair Yeni Bir Anlatım] adlı kitabından yaptığı alıntıyla göstermişti. *Magnificence* (ihtişam), *model* (örnek, model, numune), *reminiscence* (anımsama, yadigâr, çoğ. hatırat) ve *spalt* (aptal) gibi sözcüklerin en azından birer anlamı için ise du Boscq'un kitabı en değerli kaynak olmuştu.

Minor'ın hızlı çalışma trafiğinde küçük ve ilginç bir nokta Oxford'daki sözlük ekibinin dikkatini çekti. Yazın sıcak günlerinde gelen paketlerin sayısı azalıyordu. Belki de Doktor Minor sıcak günleri kitaplarından uzakta, açık havada geçirmeyi yeğliyor diye masum bir açıklama yaptılar kendilerince. Sonbahar gelip günler erken kararmaya başlayınca doktorun çalışmaları yine hızlanıyor; her başvuruya yanıt veriyor, işin nasıl gittiğini endişeyle soruyor ve sözlük ekibini paket yağmuruna tutmaya başlıyordu. Gereğinden fazla alıntı gönderdiği bile oluyordu.

"Dr. Minor'ın, gönderdiğinin yarısı kadar alıntı bulmuş olmasını yeğliyor insan," diye yazmıştı Murray başka bir editöre. "Ama tabii belirli bir sözcük üzerinde çalışmaya başlamadan önce hangilerinin yararlı olacağını bilemiyorsunuz."

Çalışma yöntemi herkesten farklı olduğundan, kalabalık gönüllü ordusuyla arasında nicel bir kıyaslama yapıp bir sonuca ulaşmak güç. Projenin sonunda gerçekten de on binden fazla fiş göndermişti belki, bu da gayet mütavazı bir sayıdır. Fakat gönderdiği alıntıların neredeyse tümü işe yaramıştı çünkü her biri kendisinden istenmişti ve bu nedenle yaptığı katkı *her yıl* on bin fiş gönderenlere oranla çok daha büyük sayılırdı.

Oxford ekibi gerçekten de ona minnettardı. A-B cildi, projenin hayata geçirilmesinden tam dokuz yıl sonra, 1888 yılında tümüyle tamamlanınca önsözünde ondan tek bir satırla söz edildi. Doktorun gözünde bir sayfa dolusu teşekkürün yerini tuttuğu için kendisiyle gurur duymasına neden olmuştu ve içinde bulunduğu garip koşullar hakkında öteki okurlara bir tek ipucu bile verilmemişti. Adı yalnızca "Crowthorne'dan Dr. W. C. Minor" olarak geçiyordu.

Oxford ekibi gerçi minnet duyuyordu ama zaman geçtikçe şaşkınlıkları da artıyordu. En çok merak içinde olan ise Murray'ydi.

Bu zeki, garip, titiz adam aslında kim, diye soruyorlardı birbirlerine. Murray araştırma yaptıysa da sonuç alamadı. Oysa Crowthorne, Oxford'dan en fazla altmış kilometre uzaktaydı, Reading yoluyla giden Büyük Batı Demiryolları yaklaşık bir saatte oraya ulaşıyordu. Böylesine saygın ve enerjik bir insanı nasıl olur da kimse tanımazdı? Böylesine yetenekli, boş zamanı böyle bol, bu kadar yakında yaşayan bir insanın binlerce alıntı kâğıdı gönderdiği edebiyat tapınağını bilecek birileri mutlaka olmalıydı. Bu adamın ilgi alanı neydi? Nelerden zevk alıyordu? Yoksa hasta, sakat ya da ürkek biri miydi? Acaba Oxford'un büyük isimlerinden mi çekiniyordu?

Gitgide derinleşen bu sırrın yanıtı garip bir biçimde çö-

züldü. 1889 yılında Doktor Murray ile başka konulardan söz etmek için Scriptorium'a uğrayan bir edebiyatçı-kütüphaneci, sorunun yanıtını verdi. Sözlük yapımcılığı konusunun geniş yelpazesinde görüşürlerken ziyaretçi, Crowthorne'daki doktordan söz ediverdi.

Anladığına göre James Murray ona karşı çok nazik davranmıştı. "Bizim zavallı Dr. Minor'a ne kadar iyi davranmışsınız," dedi ziyaretçi.

Beklenmedik bir sessizlik oldu ve Scriptorium'da çalışan editörler ile sekreterler bu sözleri duyunca oldukları yerde donup kaldılar. Hepsi birden başlarını çevirip Murray ile ziyaretçisinin oturduğu yere baktılar.

"*Zavallı* Dr. Minor mı?" diye sorarken Murray de odadaki herkes kadar şaşkınlığa uğramıştı. "*Ne demek istiyorsunuz?*"

9
Zihinlerin Buluşması

Dénouement (denū·mañ). [Fra. *dénouement, dénoûment* eskiden *desnouement. denouer, desnouef*'den, Eski Fra. *desnoer* çözmek = Provence dilinde *denozar,* İta. *disnodare,* Latinceden bir Roman formasyon: *dis-*+ *nodāre* düğümlemek, *nodus* düğüm.)

Çözmek. *Özel durum* bir oyunda, bir romanda, düğümdeki (plot) karmaşıklığın sonunda çözülmesi; *dönüşmüş anlamıyla* bir karışıklığın, zorluğun ya da esrarın son çözümü.

Bugün bile çağdaş edebiyat efsaneleri arasında William Chester Minor'ın meslek hayatını çevreleyen o garip bulmaca varlığını sürdürmektedir. 12 Ekim 1897 Salı akşamı Oxford'da düzenlenen büyük sözlük ziyafetine, davetli olduğu hâlde niçin katılmadı?

Kraliçe Victoria'nın jübile yılında *OED* projesiyle bağlantısı olanlar parti düzenlemek gerektiği duygusuna kapılmışlardı. En sonunda sözlüğün rahat ilerlediği görülüyordu, ilk yıllardaki ağır aksak tempo iyiden iyiye hızlanmıştı. *Anta-Battening* arasını kapsayan fasikül 1885, *Battentlie-Bozzom* 1887 ve *Bra-Byzen* 1888'de yayımlanmıştı. Scriptorium'a yepyeni bir gayret havası gelmişti. 1896'da Majesteleri Kraliçe Victoria, insanı çileden çıkartan *C* harfinin tamamını kapsayan üçüncü cildin kendisine ithaf edilmesini, sarayın sevdiği deyimle, "içtenlikle onaylamış-

tı". (Sözlük hazırlayanlar *C* harfinin sıradışı bir fazlalıkta muğlaklık ve karışıklık taşıdığını görmüşlerdi, bir de sık sık *G, K, S* harfleriyle çakışması vardı tabii.)

Sözlüğü birdenbire görkemli bir sebatkârlık havası kaplayıvermişti. Artık kraliyet tarafından da onaylandığına göre, projeyi iptal etmeyi kimse aklına getiremeyeceği için, sonuca ulaşılacağı kesindi. Böylesine mutluluk verici bir kanaate vardıktan ve Kraliçe de üzerine düşeni yaptıktan sonra, kutlama yapma hevesine kapılan Oxford, bunu gerçekleştirmeye karar verdi. James Murray onur ve teşekkür ödüllerini hak etmişti ve en uygunu, bu ödülleri ona, himayesinde olduğu üniversitenin vermesiydi.

Üniversitenin yeni rektör yardımcısı, Murray'nin onuruna büyük bir ziyafet ya da sözlükte 1823 yılından yapılmış bir alıntıdaki deyimle, bir "slap-up" düzenlemeye karar verdi. Davet, geleneksel olarak Queen's College'ın, bir öğretmenin konukları yemeğe gümüş bir borazanı üfleyerek çağırdığı büyük salonunda gerçekleştirilecekti. Ziyafet günü *The Times* gazetesinin yazdığı gibi, "matbaanın bulunuşundan bu yana bir üniversitenin ya da bir yayınevinin giriştiği en büyük proje kutlanacak... İnanılmaz boyutlardaki bir işin bitirilmesi Oxford Üniversitesi'nin kazandığı en küçük başarı olmayacaktı." O akşam unutulmaz bir Oxford olayı olacaktı.

Gerçekten de öyle oldu. Uzun masalar çiçeklerle süslendi, Queen's College'ın depolarındaki en iyi kristaller ve gümüş takımlarla donatıldı. Menü İngiliz zevkine çok uygundu: Kaplumbağa çorbası, ıstakoz soslu kalkan balığı, koyun butu, fırında keklik, Kraliçe Mab pudingi ve çilekli dondurma. Tıpkı sözlüğün kendisi gibi ziyafette de lezzet bolluğu vardı ama "Villeroi usulü kuzu uykuluğu, nar soslu dana eti, fırında börek" gibi Fransız tatlarına fazla yer verilmemişti. Şarap seçimi de özenliydi: 1858 amontillado şerisi, 1882 Adriyatik maraskin likörü, yıllanmış bir Château d'Yquem ve 1889 Pfungst şampanyası. Konuklar fraklarını, akademik cüppelerini giyip madalyalarını takmışlardı. Majesteleri Kraliçe'nin onuruna "sadakat kadehi" kaldırılıp tahtta

geçirdiği altmış yıl kutlandıktan sonra purolarını içmeye başladılar.

On dört kişi konuşma yaptığına göre, uzun süren puro içme faslı herhalde çok keyifli geçmişti. James Murray sözlük yapımının tarihi üzerine konuşurken, Oxford Universitesi Yayınları başkanı bu projenin ulus için büyük bir hizmet olduğundan söz etti, her zamanki gibi neşe saçan Henry Furnivall, ABC çay salonundaki iri göğüslü yerel Amazonlarla kürek çekmeye bir süre ara verip ziyafete katılmıştı ve Oxford'un kadınları kabul etmeyişini acımasız bir yaklaşım olarak değerlendiren bir konuşma yaptı.

Konuklar akademik dünyanın en iyileri ve en büyükleriydi. Sözlüğün editörleri, yayınevinin komite üyeleri, matbaacılar, Filoloji Derneği'nin üyeleri ve gönüllü okurların en enerjik ve en çalışkanları bir aradaydı.

Wellington'dan Bay F.T. Elworthy; Cirencester yakınındaki Further Barton'dan Bayan J.E.A. Brown; Putney'den Muhterem W.E. Smith; (sözlüğün dostları tarafından Bay H. Huck Gibbs olarak tanınan) Lord Aldenham; Bay Russell Martineau; Mösyö F. J. Amours; D harfinin son bölümlerine katkı da bulunan Reigate'ten Bayan Edith ve Bayan E. Perronet Thompson konuklar arasındaydı. Liste çok uzundu ama isimler de öylesine etkili ve başarıları öylesine hayranlık uyandırıcıydı ki artık tatlı şarap ve konyak içmekte olan konuklar esrime hâliyle kolayca karıştırabilecek bir sessizlik içinde dinlemekteydiler.

O gece gönüllüler hakkında konuşulurken en fazla, aralarında birçok ortak nokta bulunan iki adam üzerinde duruldu: İkisi de Amerikalıydı, ikisi de Hindistan'da yaşamıştı; ikisi de askerdi, ikisi de çılgındı ve ikisi de davetli olduğu hâlde Oxford ziyafetine gelmemişti.

Bunlardan biri, Troy, New York'tan oldukça garip bir öyküsü olan Dr. Fitzedward Hall idi. 1848 yılında tam Harvard'a girecekken ailesi Kalküta'ya gidip serseri kardeşini aramasını istemişti. Bindiği gemi Bengal Körfezi'nde batmış, Hall kurtulmuş ve Sans-

kritçeye ilgi duymaya başlamıştı. Bu dili öylesine iyi öğrenmişti ki Ganj Vadisi'nin en kutsal kenti olan Varanasi ya da o dönemdeki adıyla Benares'te kendisine Devlet Koleji'nde Sanskritçe kürsüsü önerilmişti. 1857 yılındaki Sepoy Ayaklanması'nda İngiltere safında piyade olarak çarpışmıştı. Sonra 1860'ta Hindistan'dan ayrılmış ve Londra'daki King's College'da Sanskritçe profesörü, Hindistan Bürosu'nda da kütüphaneci olarak çalışmaya başlamıştı.

Ve beklenmedik bir biçimde yaşamı altüst oluvermişti. Nedenini kimse kesin olarak bilmiyor, yalnızca Avusturyalı Theodor Goldstücker adlı bir Sanskrit uzmanı meslektaşıyla şiddetli bir münakaşa ettiği söyleniyor. Dilbilimcilerin ve filologların heyecanlı oldukları ve uzun süre kin güttükleri bilindiği için böylesine ağır bir tartışmadan sonra Hall'un Hindistan Bürosu'ndaki görevinden ayrılıp, Filoloji Derneği üyeliğini askıya alıp Suffolk'ta küçük bir köye yerleşmek üzere Londra'yı terk etmesine pek şaşıran olmamıştı.

Onun ayyaş, casus, ahlaksız ve akademik açıdan sahtekâr olduğu söyleniyordu. Hall ise tüm İngilizleri kendisine cephe almakla, yaşamını berbat etmekle, karısının kendisini terk etmesine neden olmakla, Amerikalılara karşı "gaddar bir nefret" sergilemekle suçlamıştı. Marlesford köyündeki küçük evine kapanmış ve ara sıra New York'a yaptığı deniz yolculukları dışında, yaşamını hemen hemen inzivaya çekilmiş gibi sürdürmüştü.

Yine de her gün James Murray'ye mektup yazmış ve bu yazışma yirmi yıl sürmüştü. İkisi hiç karşılaşmamıştı. Hall, onca zaman yakınmadan etmeden sözcük kâğıtları hazırlamış, soruları yanıtlamış, öneriler yapmış ve çalışmaların en zorlu geçtiği dönemlerde sözlüğün en büyük destekçisi olmuştu. Doktor Murray'nin önsöze yazdıklarına hayret etmemek gerekir: "Her şeyden sonra, gönüllü çalışmalarıyla sayısız sözcüğü, tanımı ve deyimi edebi ve tarihi açıdan belgelendiren, katkıları her sayfada görülen, Dr. Fitzedward Hall'un paha biçilmez işbirliğini unutmamalıyız."

Ziyafete katılanlar onun niçin gelmediğini biliyorlardı. Hall zor bir insandı, hemen hemen hiç kimseyle görüşmeden tek başına yaşıyordu. Ama öteki adamın niçin gelmediği konusunda hiç kimsenin bir fikri yoktu. Takdir toplayan önsözü yazarken Murray, "ayrıca her hafta baskıya verilmek üzere olan sözcüklere önemli alıntılar sağlayan Dr. W. C. Minor'ın yorulmak bilmeyen çabalarının da Dr. Fitzedward Hall'un hemen ardından geldiğini belirtmek gerek," açıklamasını yapmış ve eklemişti: "Sözcüklerin, deyimlerin edebi tarihini aydınlatmamıza Dr. W.C. Minor'dan her hafta aldığımız bilgiler yardımcı olmuştur."

Ziyafete katılanlar Doktor Minor'ın neden gelmediğini merak ediyordu. Büyük Batı Demiryolları'nın yeşil-altın yaldız boyalı trenleriyle Crowthorne ile Oxford arası yalnızca altmış dakika sürüyordu. Üstelik Doktor Hall gibi huysuz, insanlardan kaçan biri olarak tanınmıyordu. Sözlükle yakından ilgilendiği, yazdığı mektuplardan belliydi. Öyleyse ziyafet davetini kabul etme inceliğini niçin göstermemişti? O güzelim sonbahar akşamı Queen's College'da bulunanların bazıları için Minor'ın eksikliği, görkemli bir edebiyat gecesinin melankolik dipnotuydu.

Ortak kanıya göre Doktor Murray hem şaşırmış hem de biraz sinirlenmişti. Anlatıldığına göre, Hz. Muhammed'in *hadith* (hadis) olarak bilinen sözlerini İngilizce olarak 1624'te yayımlayan Francis Bacon'dan bir örnek almıştı. "Eğer dağ Muhammed'e gelmezse, Muhammed dağa gitmelidir."

Yine söylediğine göre hiç zaman yitirmeden Doktor Minor'a aşağıdaki gibi bir mektup yazmıştı:

> Birbirimizi on yedi yıldır mektuplar aracılığıyla tanıyoruz ama hiç karşılaşmamış olmamız çok üzücü. Belki yolculuğa çıkmak sizin için uygun değildi, belki çok pahalı geldi ve benim de Scriptorium'daki işlerimi bir gün için bile olsa bırakmam olanaksızdı. Yine de tanışmayı çok istiyorum ve ziyaretinize gelmeyi öneriyorum. Eğer sizin için de uygun olursa bana belirli bir tarih ve tren

saati bildirin, ben de size ne zaman ulaşabileceğimi telgrafla haber vereyim.

Varsayımlara göre Doktor Minor derhal yanıt verip editörü ağırlamaktan onur duyacağını, fazla ayrıntıya girmeden, fiziksel koşulların bugüne dek yolculuk yapmasına izin vermediğini söylemiş ve *Bradshaw*'da belirtilen tren saatlerinden birkaçını önermişti. Murray de kasım ayının bir çarşamba gününü ve Reading'de aktarma yapıp öğle yemeğinden biraz sonraki bir saatte Wellington College İstasyonu'nda olacak bir trenle gitmeyi seçmişti.

Ayrıntıları Crowthorne'a telgrafla bildirdikten sonra sadık, siyah Humber marka üç tekerlekli bisikletine atlamış ve siyah sakalları soğuk esintide omzunun üzerinden uçuşarak Banbury Sokağı'ndan, Randolph Oteli'nin, Ashmolean Müzesi'nin, Worcester College'ın önünden geçip Oxford İstasyonu'nda Londra yönüne giden trenlerin kalktığı perona ulaşmıştı.

Bir saatten biraz fazla süren yolculuktan sonra Crowthorne'a varınca kendisini bekleyen bir kupa arabasıyla üniformalı arabacıyı görünce çok sevinmişti. Minor'ın edebiyata düşkün, rahatı yerinde bir insan olduğu konusundaki tahminlerinin gerçek olduğunu görüyordu. Belki de doktor epey zengin biri, diye geçirmişti içinden.

Atlar sisli, ıslak sokaklardan nal sesleri yankılanarak geçiyorlardı, Wellington Okulu'nun görkemli binaları uzaktan görünüyordu. Crowthorne köyü ise bahçelerinde yaprak yığınlarının yakıldığı birkaç evden oluşan küçücük bir yerleşim yeriydi. Son derece şirin, sakin, ağaçlıklı ve kendine yeter gibi bir görünümü vardı.

Birkaç kilometre sonra arabacı atları alçak bir tepeye doğru tırmanan iki yanı kavak ağaçlarıyla çevrili bir yola soktu. Köy evlerinin sayısı azaldı ve daha ciddi görünümlü kırmızı-tuğla binalar dikkati çekmeye başladı. Atlar iki yanında kulelerin yükseldiği, tepesinde siyah kadranlı büyük bir saatin bulunduğu

görkemli bir kapının önünde durdu ve bir uşak yeşil boyalı ahşap kapıları açtı. Ünlü editör heyecanlanmıştı herhalde. Çok iyi ağırlanacağını tahmin ettiği bir köşke giriyordu. Sanki Lord Curzon ile buluşmak üzere Kedleston'a varmıştı.

James Murray şapkasını çıkardı ve kendisini soğuktan koruyan tüvit paltosunun düğmelerini açtı. Uşak hiçbir şey söylemeden onu içeri alıp mermer merdivenden yukarı çıkardı. Şöminenin gürül gürül yandığı, duvarları iç karartıcı portrelerle bezenmiş geniş bir odaya alındı. Büyük meşe çalışma masasının ardında önemli biri olduğu derhal belli olan iri yapılı bir adam oturuyordu. Uşak dışarı çıkıp kapıyı örttü.

Murray ayağa kalkan adama doğru ilerledi, resmi bir selam verip elini uzattı.

"Efendim, ben Londra Filoloji Derneği'nden Dr. James Murray," dedi yumuşak İskoç aksanıyla, "aynı zamanda *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün editörüyüm.

"Siz de Dr. William Minor olmalısınız. En sonunda sizinle tanıştığım için onur duyuyorum."

Kısa bir sessizlikten sonra karşısındaki adam yanıtladı:

"Üzgünüm, efendim ama sözünü ettiğiniz kişi ben değilim. Ben Broadmoor Suçlu Akıl Hastaları Hastanesi'nin müdürüyüm. Uzun yıllardır burada bulunan hastalarımızdan biri olan Dr. Minor Amerikalıdır. Bir cinayet işlemişti ve deli sayılır."

Anlatılanlara göre Doktor Murray şaşırmış, hayretler içinde kalmış ve içten bir ilgi duymuş. "Doktor Minor'la tanışmak için yakardı ve bunca zamandır sadece mektup üzerinde konuşan bu iki eğitimli adamın böylesine garip koşullar altında ilk kez bir araya gelmesi olağanüstü etkileyici bir karşılaşmaydı."

Yirminci yüzyılın ilk yarısında uzun yıllar Londra'da yaşayan Hayden Church adlı bir Amerikalı gazeteci tarafından yaratılan ilk karşılaşmanın hikâyesi ne var ki eğlendirici, romantik bir masaldan başka bir şey değildir. Yazı ilk kez 1915 Eylül'ünde İngiltere'de *Strand* dergisinde yayımlanmış ve altı ay sonra yine aynı dergide düzeltilmiş, genişletilmiş olarak bir kez daha okurlarla buluşmuştur.

Daha doğrusu Church 1915 Temmuz'unda Washington'da yayımlanan *Sunday Star* gazetesinde imzasıyla bu hikâyeyi Amerikalı okurlar üzerinde denemişti. Artık kullanılmayan, upuzun bir başlıkla yayımlanan yazı büyük bir sansasyon yaratmıştı.

Sekiz sütuna uzanan başlık, AMERİKALI KATİL OXFORD SÖZLÜĞÜ'NÜN YAZILMASINA YARDIMCI OLDU. İNGİLİZCE SÖZLÜĞÜNÜN GİZEMLİ YARDIMCISI CİNNET GEÇİREREK BİRİNİ ÖLDÜRDÜĞÜ İÇİN BROADMOOR SUÇLU AKIL HASTALARI HASTANESİ'NDE YATAN ZENGİN BİR AMERİKALIDAN BAŞKASI DEĞİL. SÖZLÜĞÜN EDİTÖRÜ SÖR JAMES MURRAY, BİR UZMANI ZİYARET ETMEKTE OLDUĞUNA İNANARAK YOLA ÇIKIP KENDİNİ NASIL TIMARHANEDE BULDU? KAHRAMANIN KUZEY ORDUSU'NDA CERRAH OLARAK GÖREV YAPTIĞI,

AMERİKAN İÇ SAVAŞI'NDA BAŞLAYAN OLAĞANDIŞI ÖYKÜSÜNÜ DİNLEDİ. ARKADAŞI, SÖZÜ EDİLEN ZENGİN KİŞİNİN ŞİMDİ AMERİKA'DA YAŞADIĞINI SÖYLÜYOR biçimindeydi.

Bu başyazı inanılmaz bir olayı nefes nefese haber veriyordu, ama yazarın Minor'ın isminden söz etmek istememesi ya da bunu beceremmesi olayı biraz gülünç hâle getiriyordu. Her seferinde olayın kahramanından Doktor Filanca diye söz ediliyordu, "Ve siz efendim, Dr. Filanca olmalısınız. Sizinle tanışmaktan onur duyuyorum."

Yine de öykü Amerika'da yankı yaptı. Eski bir subayın Londra'da cinayetten tutuklanması o tarihte ilgi çekmiş ve Londra'ya yeni giden tüm gazeteciler ve diplomatlar konuyu sık sık tazelemişlerdi. Ama bu kişinin sözlük için çalışmış olması çok yeni bir haberdi ve bu açıdan Hayden Church meslektaşlarını atlatmayı beceren başarılı bir gazeteci sayılırdı. Haber ajansları konuya ilgi gösterince yazı dünyanın dört bir köşesinde hatta Çin'de bile yayımlandı.

Ama Londra'da hiç de hoş karşılanmadı. Resmen *Oxford İngilizce Sözlüğü* adını taşıyan sözlüğün başeditörlük görevini Murray'den devralan Henry Bradley, *Strand*'de yayımlanan yazıya tepki gösterdi. *Daily Telegraph* gazetesine öfkeli bir mektup yazıp "gerçeklerin çarpıtıldığından" söz etti ve "Dr. Murray'nin Dr. Minor'la ilk karşılaşmasını anlatan bölümün romantik yönleri uydurma bir öyküden başka bir şey değildir," açıklamasını yaptı.

Hayden Church'ün Bradley'ye yazdığı ateşli yanıtı, doğal olarak kavgaları seven *Telegraph* büyük bir sevinçle yayımladı. Yazıda "bazılarının çok önemli kişiler" olduğu vurgulanan "birçok tanığın" bu hikâyenin çeşitli kısımlarını onayladığı belirtiliyor ama hiçbirinin adı verilmiyordu. Bir bakıma "Minor ile Murray'nin karşılaşma hikâyesinin doğru olduğuna inanmam için elimde pek çok neden var," gibi bir kıvırmaya yöneliyordu.

Church'ün yanıtının en garip bölümü ise şaşırtıcı dipnotuy-

du. "Edebiyat konusunda İngiltere'nin önde gelen isimlerinden biriyle görüştüm ve bana ... *kendi açısından Amerika tarihindeki en ilgi çekici olayın benim yazımda belirtilmediğini* söyledi (vurgulama eklenmiştir).

Doğru ya da değil, Hayden Church'ün ilk karşılaşma öyküsü göz ardı edilmeyecek kadar iyi hazırlanmıştı. Herkes tüm ülkeye yayıldığını söylüyordu. En azından Birinci Dünya Savaşı'nı düşünmenin dışında ilginç bir konu ortaya çıkmıştı. Ne de olsa 1915, Ypres ve Çanakkale savaşlarının yaşandığı, *Lusitania*'nın batırıldığı yıldı. Okurlar, kendilerini savaşın acı gerçeklerinden uzaklaştıran bu hikâyeye merakla dalmışlardı. "Hiçbir roman, bir tımarhane hücresindeki dilbilim uzmanlığı hikâyesi kadar harika olamaz," diyordu *Pall Mail Gazette.*

Bundan sonra Oxford sözlüğünün hazırlanmasıyla ilgili tüm yazılar Church'ün yazısından kısa ya da uzun alıntılar yapmaya başladı. Bayan K. M. Elisabeth Murray 1997 yılında yayımladığı büyükbabasının yaşamöyküsünde Church'ün anlattıklarını hiç sorgulamadan kitabına kattı. Aynı şekilde Jonathan Green de 1996'da yayımlanan sözlük yapımcılığı tarihine genel bir bakışı içeren yapıtında bu hikâyeyi kullandı. Yalnızca Oxford Universitesi Yayınları editörlerinden Elizabeth Knowes olaya 1990'ların başında ilgi duymaya başlamış ve daha temkinli bir bakış açısına sahip. Yine de ilk karşılaşmanın kesin bir kaydının bulunmaması onu şaşırtıyor. Aradan geçen yıllarda iyi duygularla cilası parlatılan bu efsane daha inanılır hâle gelmiş.

Gerçeklerin ise hikâyeden daha az romantik olduğu sonunda ortaya çıktı. Murray'nin 1902'de Boston'daki saygın dostu Dr. Francis Bacon'a yazdığı bir mektup, William Minor'ın Riverside, Connecticut'ta yaşayan emekli bir işinsanı olan bir akrabasının tavan arasındaki bir ahşap kutuda bulundu. Mektup orijinal ve tamam gibi görünüyor ama o tarihlerde mektup yazanların çoğu kendileri için bir kopya hazırlarlardı ve bunu yaparken de bazen belirli bölümleri değiştirdikleri ya da çıkardıkları olurdu.

Doktor Murray bu mektupta Minor ile sözlük çalışmalarına

başlamasından kısa bir süre sonra –herhalde 1881 ya da 1882'de– ilk kez temas kurduğunu anlatıyor. "Çok iyi bir okurdu ve bana sık sık mektup yazıyordu," diyor ve daha önce de belirtildiği gibi onun boş zamanı olan emekli bir doktor olduğuna inandığını ekliyor.

> Bir rastlantı sonucunda verdiği *Broadmoor, Crowthorne,* Berkshire adresinin büyük bir tımarhaneye ait olduğunu fark ettim. Onun da bu kuruluşta görevli bir tıp adamı olabileceğini düşündüm.
>
> Aramızdaki yazışmalar yalnızca sözlükle ilgiliydi ve sınırsız yardımlarından dolayı ona minnet duyuyordum. Elinin altındaki seyrek bulunan ve çok pahalı eski kitapların varlığı ise beni biraz şaşırtıyordu.
>
> Bu fikrim 1887 ile 1890 yılları arasında bir gün Harvard Üniversitesi'nin kütüphane müdürü merhum Bay Justin Winsor ile bizim Scriptorium'da oturup sohbet edene dek sürüp gitti. Bay Winsor bir ara, "yazdığınız önsözde zavallı Dr. Minor'ı yücelterek Amerikalılara onur verdiniz. Onun olayı epey üzücüdür," dedi.
>
> "Öyle mi," dedim şaşkınlıkla, "Ne gibi?"
>
> Bay Winsor bunca yıldır Dr. Minor'la yazıştığım hâlde kendisi hakkında bir şey bilmediğim ya da durumdan kuşkulanmadığım için çok şaşırdı ve bana öyküsünü anlattı.

On dokuzuncu yüzyıl Amerikan kütüphaneciliğinin en önemli isimlerinden biri ve aynı zamanda ünlü bir tarihçi olan Justin Winsor'ın anlattığı hikâyeyi daha sonra Murray Boston'daki dostuna aktarıyor. Sık sık rastlandığı gibi aradan geçen yıllarda bazı gerçekler değişikliğe uğramış. Murray, Minor'ın Harvard'a gittiğini söylüyor ama aslında Yale Üniversitesi'ne gitmiş. İki kişinin Divan-ı Harp'te yargılanıp kurşuna dizilmesini izledikten sonra çıldırdığına dair pek de inandırıcı olmayan bir hikâye anlatıyor.

Sonra cinayetin Lambeth'in nehir kıyısındaki pis mahalleleri yerine günümüzden farklı olarak o tarihte çok seçkin bir cadde olan Strand'da işlendiğini söylüyor. Ama hikâye temelinde doğru aktarılıyor ve bundan sonra Murray kendi izlenimlerine geçiyor.

Elbette bu hikâye beni derinden etkiledi ve Dr. Minor kendi durumundan hiç söz etmediğinden, yapabileceğim tek şeyi yaptım, aramızdaki ilişkide bazı değişiklikler yaratmasından çekindiğim bu açıklamayı göz önüne almadığımı belirtircesine ona eskisine oranla daha nazik ve saygılı bir ifadeyle mektup yazmaya başladım.

Birkaç yıl önce ziyaretime gelen bir Amerikalı, Dr. Minor'la görüşmüş olduğunu ve ruhsal açıdan pek iyi durumda bulmadığını söyleyip onu ziyaret etmem için ısrar etti. Böyle bir girişimden kaçındığımı söyledim çünkü kendisi hakkında kişisel bilgim olduğunu Dr. Minor'ın bilmediğini varsayıyordum.

Ziyaretçim bana, "Biliyor," dedi. "Kendisi hakkında her şeyi bildiğinizden hiç kuşkusu yok. Kaldı ki gidip onu görmeniz çok nazik bir davranış olacak."

Sonra Dr. Minor'a mektup yazıp adını unuttuğum bir beyin kendisiyle görüştükten sonra beni görmeye geldiğini ve kendisini ziyaret etmemin sıcak karşılanacağını söylediğini bildirdim. O tarihte yönetici olan Dr. Nicholson'a da mektup yazdım, beni davet etti. Ziyarete gittiğimde beni istasyondan aldı, öğle yemeğine Dr. Minor'la birlikte katılmamı istedi. Nicholson'ın çocuklarıyla çok iyi vakit geçirdim ve sonra beni tekrar istasyona götürdü.

Dr. Minor'la yemekten önce ve sonra saatlerce odasında ya da hücresinde oturdum ve onu en az kendim kadar aklı başında biri olarak buldum, iyi eğitim görmüş, iyi yetişmiş, güzel sanatlara ilgi duyan, dinine bağlı ve kötü kaderine boyun eğmiş bir insandı. Yalnızca tutukluluk durumu atacağı yararlı adımları kısıtladığı için üzülüyordu.

Yöneticiden aldığım bilgiye göre sanırım gelirinin büyük bir kısmını acı bir biçimde ölümüne neden olduğu adamın dul karısına veriyor ve kadın da onu sık sık ziyaret ediyormuş.

Dr. Nicholson onun hakkında olumlu izlenimlere sahip, ona bir sürü ayrıcalık tanımış ve saygın konuklarını onu ve kitaplarını görmeleri için odasına ya da hücresine çıkarmış. Ama ardılı olan şimdiki yönetici ona bu kadar özel bir yakınlık göstermiyormuş.

Sözlüğün ziyafet öyküsünü işin içine katmayı yeğleyen romantiklerin anlattıklarının aksine ilk karşılaşma 1891 Ocak'ında gerçekleşmişti. Murray'nin ziyaret izni için Nicholson'a yazdığı mektupta kapıldığı çocukça heyecanı açıkça hissedebiliyoruz.

Sözlüğün hazırlanmasında büyük emekleri geçen Dr. Minor'la olduğu kadar, ona çok iyi davranan bir kişi olarak sizinle de tanışmak beni mutlu edecektir. Herhalde sizin önereceğiniz trenle, Reading'den geçen 12 numarayla geleceğim ama henüz tarifeye bakmaya zaman bulamadım. Genel olarak bu gibi işleri karıma bırakırım ve o her şeyi planlayıp bana, "Bineceğin tren şu saatte kalkıyor, şu numaralı trene bineceksin. Ben Scriptorium'a hazırlanman için beş dakika önce gelip seni alırım," der. Onun dediği gibi yaparım ve "beş dakika önce" denen saat gelene dek çalışmalarımı sürdürürüm.

İki adamın birbirini yakından tanıdığı ve bu tarihten itibaren yirmi yıl boyunca sık sık yüz yüze görüştükleri artık açıkça biliniyor. Öğle yemeğindeki ilk karşılaşma, karşılıklı saygıya ve özellikle ikisinin de paylaştığı sözcük sevgisine dayanan, uzun süreli ve yakın bir dostluğun başlangıcı olmuştu.

Her ikisi için de birbirlerini ilk kez görüşleri herhalde çok ilginçti bir olay olmuştu çünkü görünüm olarak birbirlerine çok

fazla benziyorlardı. İkisi de uzun boylu, zayıf ve keldi. İkisinin de çukurlarına kaçmış mavi gözleri vardı ve gerçi Minor miyoptu ama ikisi de gözlük kullanmıyordu. Doktor Minor hafifçe gaga burunlu olmasına karşın Murray'nin burnu daha ince ve kartal gagası gibiydi. Her ikisinin de babacan bir sevimliliği vardı. Murray'nin belli belirsiz ciddiyeti İskoçya ovalarından gelmiş biriyle Connecticut'lı bir Yankee'nin arasındaki sınırı çiziyordu.

En fazla benzeyen yönleri ise uzun, beyaz sakalları, gür bıyıkları ve favorileriydi. İkisi de sakallı ve elinde orakla dolaşan, zamanın geçişini simgeleyen "Zaman Baba" resimlerine benziyordu. Oxford'da bisikletiyle dolaşan Murray'yi gören çocuklar ardından, "Noel Baba!" diye sesleniyorlardı.

Doktor Minor'ın sakalı daha dağınık ve bakımsız gibi görünüyordu ama ne de olsa Broadmoor'da sakalını kesme ve yıkama düzeni hiç kuşkusuz dış dünyada olacağı kadar iyi değildi. Buna karşılık Murray'nin sakalı dikkatle taranmış, şampuanlanmış ve araya bir yiyecek kırıntısının karışmasına asla izin verilmemiş gibiydi. Her ikisi de, diğer özelliklerine bir de sakalları eklenince herhalde ilk görüşte bir yabancıyla karşılaştıklarını değil aynaya bakmakta olduklarını düşünmüşlerdi.

İki adam aradan geçen uzun yıllar boyunca defalarca görüştüler. Birbirlerinden hoşlanıyorlardı ve Murray, Doktor Minor'ın ruhsal durumuna duyarlı olmayı geçen zaman içinde öğrenmişti. Genel olarak önceden Nicholson'a telgraf çekip hastanın durumunu soruyor ve eğer bıkkın ve öfkeli yanıtını alırsa gitmiyordu. Bıkkın ama teselli edilebilir yanıtını alırsa da trene atlıyordu.

Hava kötüyse iki dost Minor'ın tipik bir Oxford öğrencisinin odasını andıran küçük ama rahatlık sağlayacak biçimde döşenmiş odasında oturuyorlardı. Ayrıca Murray'ye de onursal doktor ünvanı verildikten sonra Balliol'da buna benzer bir oda ayrılmıştı. Minor'ın odası ise kitap raflarıyla çevrelenmişti. *OED* çalışmalarının büyük bir kısmına katkıda bulunan on altıncı ve on yedinci yüzyıldan kalma nadide kitaplar camlı bir dolapta saklanıyordu. Şömine neşeli çıtırtılarla yanarken, Minor'ın maaşla işe aldığı bir hasta çay ve kek servisi yapıyordu. Dr. Nicholson,

kendisinden önceki müdür Dr. Orange gibi, bu saygın hastaya birçok ayrıcalığın yanı sıra bunu da tanımıştı.

Dr. Minor istediği zaman Londra, New York ya da Boston'daki sahaflardan çeşitli kitaplar ısmarlayabiliyordu. Yazdığı mektuplar sansür edilmiyordu. İstediği zaman ziyaretçi kabul edebiliyordu. Öldürdüğü adamın dul karısı olan Eliza Merrett'ın sık sık kendisini görmeye geldiğini Murray'ye biraz da övünerek söylemişti. Hoş bir kadın sayılabileceğini ama çok fazla içki içtiğini de eklemişti.

Murray ile karşılıklı okudukları birçok dergiye abone olmuştu. En sevdikleri arasında *Spectator* ile Connecticut'taki akrabalarının postayla gönderdiği *Outlook* vardı. Ayrıca *Athenaeum* ile Oxford'un herkesçe bilinmeyen, bugün hâlâ uluslararası kitap dünyasının çözülmeyen sırları üzerine şaşırtıcı sorular soran harika *Notes & Queries* dergisi de eline ulaşıyordu. *OED*, üzerinde çalışılan sözcüklerin aranılan niteliklerini bu dergide yayımladığı için Murray Crowthorne'u ziyaret etmeye başlamadan önce Minor hangi sözcüklere yoğunlaşması gerektiğini bu dergiden öğreniyordu.

Gerçi çoğunlukla sözcüklerden, lehçe farklılıklarından, telaffuz değişikliklerinden söz ediyorlardı ama doktorun hastalığından da genel bir bakış açısıyla söz ettikleri oluyordu. Örneğin Minor'ın odasının zemininin çinkoyla kaplı oluşu Murray'nin gözünden kaçmamış ve "geceleri adamların döşeme destekleri arasından içeri girmelerini önlemek için" yerleştirildiği yanıtını almıştı. Ayrıca Minor bulunduğu her odanın kapısının yanına bir tas dolusu su bırakıyordu çünkü "ona erişmek isteyen kötü ruhlar suyu geçmeyi göze alamıyorlardı."

Doktorun geceleri odasından çıkarılıp sabaha doğru geri getirilmeden önce, "ahlaksızlık yuvalarında en aşırı kötülüklerin yaşatılması" korkusuna kapıldığını da Murray biliyordu. Uçaklar icat olunduktan sonra Minor bir Amerikalı olarak bu konuya ilgi göstermişti. Wright Kardeşler'in ilk kez Kitty Hawk'la uçmalarından sonra yaşanan gelişmeleri izlemiş ve hayallerine bunları da katmaya başlamıştı. Artık geceleyin odasına girenler onu bir

uçan makineye bindirip İstanbul'daki genelevlere götürüyorlar ve ucuz kadınlar, küçük kızlar ile rezillik sınırlarını aşan ilişkilere girmeye zorluyorlardı. Bu öyküleri dinlerken Murray'nin içi sızlıyordu ama sesini çıkarmıyordu. Yaşlı adama acı dolu bir sevgiden başka bir duyguyla bakmaya hakkı yoktu ve ayrıca sözlük için yaptığı çalışmalar son hızla ilerliyordu.

İyi havalarda iki adam hastanenin güney duvarının çevrelediği, yaşlı köknar ağaçlarının gölgesindeki, çakıllı geniş yolda birlikte yürürlerdi. Bahçeler yemyeşildi, çiçek tarhlarında laleler ve nergisler açıyordu. Ara sıra başka hastalar da futbol oynamak, yürümek ya da ahşap banklara oturup gökyüzünü seyretmek için buraya geliyorlardı. Gölgelerin arasında ise kaçışları ya da kavgaları önlemek için görevliler bekliyordu.

Murray ile Minor ellerini arkalarında kavuşturup üç yüz metrelik Teras'ta yürüyorlardı, devasa kırmızı binaların ya da altı metre yüksekliğindeki duvarın gölgesindeydiler hep. Bazen kâğıtların hatta kitapların bile ortaya çıkarıldığı oluyordu. Başkalarıyla hiç konuşmuyorlar, kendilerine ait bir dünyada yaşıyormuş izlenimini veriyorlardı.

Bazen Doktor Nicholson ikisini de akşamüstü çaya davet ediyordu. Bir iki kez Ada Murray de Broadmoor'a gelmiş ve erkekler hücrede ya da Teras'ta kitaplardan söz ederken, müdürün güzel döşenmiş evinde ailesiyle birlikte oturmuştu. Editörün gitme zamanı hep üzüntü veriyordu. Anahtarlar çevriliyor, kapılar açılıp kapanıyor ve Minor yine kendi yarattığı dünyada tek başına kalıveriyordu. Aradan bir iki gün geçince sessizce tuttuğu yastan sıyrılıp raftan yeni bir kitap alıyor, gereksinilen sözcüklerden birini seçiyor ve kalemini eline alıp mürekkebe batırarak her zamanki gibi "Dr. Murray, Oxford" sözcükleriyle yeni bir mektuba başlıyordu.

Oxford'daki postane adresi çok iyi biliyordu. Ülkenin en ünlü sözlük hazırlayıcısına mektupların ulaşıp bilgilerin Scriptorium'a varması için bu kadarı yeterliydi.

Minor ile Murray arasındaki yazışmalardan yeterince mektup geriye kalmış. 1888 tarihli uzun mektupta Minor palto için ince yünlü astarlık üreten kişilere verilen ve günümüzde kullanılmayan *chaloner* sözcüğüyle ilgili alıntıları aktarıyor. Daha sonra gönderdiği bir notta *gondola* (gondol, mavna) sözcüğüne ilgi duyduğunu belirtip Spenser'ın 1590 tarihli bir cümlesini bulduğunu belirtiyor.

Murray yeni dostundan sık sık söz ediyor ve konuşma yaptığı zamanlar içinde bulunduğu koşullara duyarlı bir biçimde yaklaşarak onu da konuşmasına katıyordu. Örneğin Filoloji Derneği'nde 1897'de yaptığı bir konuşmanın notları hâlâ duruyor: "Geçen yıl yaklaşık 15 ya da 16.000 fiş elimize ulaştı. Bunların yarısı isminden ve üzücü durumundan daha önce söz ettiğim Dr. W.C. Minor tarafından gönderildi. Dr. M. 50 ya da 60 tane kolay bulunamayacak 16.-17. yüzyıl kitaplarını okudu. Onun çalışma yöntemi Sözlüğün hazırlık aşamasının bir adım önünde gitmek."

İki yıl sonra Murray konuşmasında biraz da aşırıya kaçmaya başlamıştı:

> Son iki yıl boyunca 12.000'den fazla alıntı gönderen Broadmoor'dan Dr. W.C. Minor'ın üstün bir konuma ulaştığı söylenebilir. Bu alıntıların neredeyse tümü Bay Bradley ile birlikte üzerinde çalışmakta olduğumuz sözcüklere ait. Çünkü Dr. Minor her ay hangi sözcüklerin gündemde olduğunu bilmek istiyor ve tüm gücüyle bunların üzerinde durup gerekli alıntıları gönderiyor ve böylelikle sözlüğün hazırlık aşamasına dahil olduğu duygusunu yaşıyor.
>
> *Dr. Minor'ın son 17 ya da 18 yıldır yaptığı katkılar öylesine büyüktür ki son 4 yüzyılı yalnızca onun alıntılarıyla sergileyebiliriz.* (Vurgulama eklenmiştir.)

Ne var ki tüm gücünü bu işe vermek doktoru fiziksel ve beyinsel olarak yormaya başlamıştı. Dost gibi gördüğü Doktor Nicholson 1895 yılında emekliye ayrıldığında hâlâ altı yıl önce uğradığı sal-

dırının hatırası olan ağrıları çekiyordu; bir hasta çoraba sardığı tuğlayla başına vurmuştu. İçişleri Bakanlığı tarafından onun yerine getirilen Doktor Brayn'dan hastanede daha sert bir yönetim uygulaması bekleniyordu. Brayn gerçekten çok sert biriydi, eski ekolden bir gardiyan gibiydi ve Tasmanya ya da Norfolk Adası'ndaki bir tarım cezaevinde çok başarılı olurdu. Daha önceleri kaçanlar ortalığa korku saldığı hâlde onun döneminde hastaneden kaçan olmadı. Göreve geldiği ilk yıl içinde kavgacı hasta mahkûmlar toplam iki yüz bin saat hücrede kalma cezasına çarptırıldılar. Tüm hastalar gibi, Minor'a da acımasızca davrandığına inanan Doktor Murray de ondan korkuyor ve nefret ediyordu.

Bu arada Minor sızlanmayı sürdürüyordu. 1896 Kasım'ında çorabının tekinin topuğunda beliren deliğin bir gece bir yabancının ayakkabısını giymeye zorlandığı için açıldığını iddia etmişti. 1896 Aralık'ında ise şaraplarının ve diğer içkilerinin karıştırıldığından kuşkulanmıştı.

Aynı yıl Amerika'dan gelen bir haber kırıntısına göre Minor'ın ailesinden iki kişi kendini öldürmüştü. Broadmoor görevlilerine yazılan bir mektup bu eğilimin kalıtsal olabileceği, çok dikkatli davranılması gerektiği konusunda uyarılar içeriyordu. Görevliler Minor'ın intihar eğilimi taşıdığını düşünüyorduysalar da Amerika'dan gelen bilgilerle bağlantılı olarak herhangi bir kısıtlamaya gitmediler.

Birkaç yıl önce satın aldığı bazı ilk baskı kitapların sayfalarını açabilmek için kendisine bir çakı verilmesini istemişti. Sert tavırlı Doktor Brayn'in müdürlüğü döneminde bile çakının geri istendiğini gösteren bir kayıt yok. Başka hiçbir hastanın bıçak bulundurmasına izin verilmiyordu ama kendisine ait iki hücresi, içki şişeleri, kitapları ve yarım gün çalışan uşağıyla William Minor, Broadmoor'da o yıllarda kalan diğer insanlardan çok farklı bir sınıfa mensuptu.

Akrabaları hakkında bilgilerin gelişinden sonraki yıl Minor'ın dosyaları her türlü hava koşullarında Teras'ta yürüyüş yapmak için ısrar etmeye başladığını gösteriyordu. Kötü bir kar fırtınası

sırasında geri dönmesi için ikna etmeye çalışanları, hastalanmak istiyorsa buna yalnızca kendisinin karar verebileceğini söyleyerek terslemişti. Hastanedekilerin çoğundan daha fazla seçeneğe ve hareket özgürlüğüne sahipti.

Bütün bunlar huyunu değiştirmeye yetmedi. 1899 yılında Amerika'dan gelen, orduda geçirdiği günlerden kalma dostları onu görmek istemişti. Ama emekli subay hiçbirini görmek istemediğini, hiçbirini anımsamadığını ve ayrıca rahatsız edilmek istemediğini söyleyerek hepsini reddetmişti. "Yakın çevrede dolaşma" izni alabilmek için resmen başvuruda bulunurken başvuru metni için seçtiği sözcüklerin çok eskilerde kalmış, artık kullanılmayan sözcükler olduğu dikkati çekti.

Ve kullandığı dilin zarafeti kimseyi etkilemedi, başvurusu reddedildi. Hastane müdürü, "Halen aklı başında değil ve istediği iznin verilmesine ben taraftar değilim," diye yazdı İçişleri Bakanlığı'na. (Daha doğrusu daktilo etti demek gerekir. Minor'ın dosyasındaki daktiloyla yazılmış ilk belge buydu. Onun yaşamı üzücü bir duraklama içindeyken anlaşılan dış dünyada çok hızlı gelişmeler yaşanıyordu.) İçişleri Bakanı aldığı bilgiye uygun olarak isteğini reddetti ve belgenin üzerinde acımasız Doktor Brayn, "Hasta bilgilendirildi, 12.12. 99. RB" notunu düştü.

Rejim listesi sağlıklı beslendiğini gösteriyordu. Her salı bol bol sütlü lapa, sagu pudingi, sütlü krema yiyor ama et yemeklerine pek yüz vermiyordu. Gitgide mutsuzlaştığı, kaygılı bir hâl aldığı, tedirgin olduğu görülüyordu. "Hiç de rahat görünmüyor" sözleri görevlilerin raporlarında sık sık geçiyordu. Murray'nin 1901 yazında yaptığı ziyaret onu biraz olsun neşelendirdi ama kısa bir süre sonra sözlük çalışanları en çalışkan gönüllü okurda çöküntü belirtilerin ortaya çıkmakta olduğunu fark ettiler.

"Bana Q harfi için alıntı göndermediğini fark ettim," diye yazdı Murray bir dostuna.

> Zaten son aylarda işten soğumuş gibi görünüyor ve epey zamandır ondan haber alamadım. İyi havalarda bahçede

bulunmayı yeğlediği için yaz aylarında diğer mevsimlere oranla daha az yardımcı oluyor. Ama bu yıl durumu her zamankinden daha kötü gibi görünüyor ve sanırım bir gün işimi bırakıp onu görmeye gitmek ve ilgisini tekrar çalışmalara yöneltmesi için gayret sarf etmek zorundayım.

İçinde bulunduğu üzücü yalnızlık durumunda, sürekli teselli edilmeyi, yüreklendirilmeyi gereksiniyor. Bu nedenle zaman zaman gidip onu görmek zorunda kalıyorum.

Murray'nin bir ay sonra yazdığı bir başka mektupta da işlerin düzelmiş olmadığı görülüyordu. "İyice arkasına yaslandığı" ya da istenen işi yapmayı "reddettiği" söylentileri ortalıkta dolaşmaya başlamıştı. Minor devede bulunan *hump* (hörgüç) sözcüğünün kökeniyle ilgili birkaç satır karalamış ve Kraliçe Victoria'nın ölümüyle birlikte melankolik bir sessizliğe gömülmüştü.

Northwich, Cheshire'dan yine eski bir askerlik arkadaşı 1902 Mart'ında Müdür Brayn'a yazıp Minor'ı ziyaret etmesine izin verilip verilmeyeceğini sorarken eski dostunun kendisine yazdığı mektupta gelmemesinin daha iyi olacağını söylediğini de ekledi. Minor'ın dediğine göre, "her şey çok değişmişti ve belki dostu durumdan hoşlanmayabilirdi." Lütfen bana akıl verin, diye yazıyordu askerlik arkadaşı: "Karımın kötü bir durumla karşılaşmasını istemem doğrusu."

Brayn onayladı: "Bana kalırsa ziyarete gelmeniz pek doğru olmaz... herhangi bir tehlike belirtisi yok ama yaşının ilerlemesi ona pek yaramadı... Davranışları hiç de tutarlı değil."

Tam bu dönemde Doktor Minor'ın Amerika'ya dönüp son yıllarını ailesinin yanında geçirmesinin daha iyi olup olmayacağı sorusu gündeme geldi. Gerçekten de son zamanlarda iyice çökmüştü.

Otuz yıldan beri Broadmoor'da bulunan Minor burada en uzun süre kalan hastaydı. Ona güç veren yalnızca kitaplarıydı. Kendini tümüyle üzüntüye kaptırmıştı. Kendisine içtenlikle

yaklaşan Doktor Nicholson'ı özlüyor, Doktor Brayn'ın katı yönetimi altında ne yapacağını şaşırıyordu. Bir zamanlar 2. Blok hastaları arasında arkadaşlık ettiği Richard Dadd adında garip bir ressam vardı, ama öz babasını bıçaklayıp öldürdüğü için tımarhaneye gönderilen bu adam öleli çok olmuştu. 1885 yılında Hindistan'dan Amerika'ya dönerken onu ziyaret eden üvey annesi Judith de 1900 yılında New Haven'de ölmüştü. Geçen zaman bu çılgın ihtiyara yakın olanların tümünü alıp götürüyor gibiydi.

Hatta ihtiyar Fitzedward Hall bile 1901 yılında ölmüştü. Bu olay üzerine Minor üzüntüsünü dile getiren bir mektup yazmıştı Murray'ye ve başsağlığı dileklerinin yanı sıra ***K*** ve ***O*** harfleri için birkaç tane kâğıt göndermesini istemişti. Kendi vatandaşının ölüm haberi kısa süre için bile olsa Minor'ın işine dönmesine yaramıştı. Artık tek başına kalmış gibiydi, sağlığı gitgide bozuluyordu, kendisinden başka kimseye zararı dokunmuyordu. Altmış altı yaşında olduğu bir bakışta anlaşılıyordu. İçinde bulunduğu koşulların ağırlığı onu iyiden iyiye ezmeye başlamıştı.

Murray bir mektup yazıp Minor'ın hikâyesini ayrıntılarıyla bildirince Boston'daki ünlü Dr. Francis Brown işe müdahale etme gereğini hissetti. Washington'daki Genelkurmay Başkanlığı'na, Londra'daki Amerikan Elçiliği'ne ve mart ayında da Doktor Brayn'a yazıp Minor'ın haberi olmaksızın, İçişleri Bakanlığı'na onun Amerika'ya ailesinin sorumluluğuna dönebilmesi için izin verilmesini isteyen bir başvuruda bulunmasını söyledi. "Son günlerini kendi ülkesinde ve ailesinin yanında geçirmek hem kendisi hem de ailesi açısından çok iyi olacaktır."

Ne var ki acımasız Brayn, İçişleri Bakanlığı'na başvurmadı. Elçilik ile ABD ordusu da işe karışmak istemedi. Gitgide karamsarlığa, öfkeye, üzüntüye kapılan yaşlı adam ara sıra Oxford'dan gelen yazılardan destek bularak yaşamını bulunduğu yerde sürdürecekti.

Bir krizin patlak vereceği açıkça belliydi ve gerçekten de patlak verdi. Hayden Church'ün "Amerikan tarihindeki en ilgi çekici olay" biçimindeki tumturaklı cümlesi 1902'de soğuk bir aralık sabahı, hiçbir ön uyarı olmaksızın gerçeğe dönüşüverdi.

10
Acımasız Yaralama

Masturbate (mæ'stɒɹbeɪt) fiil [Lat. masturbāt-'dan, yaygın olarak görülen hâli masturbārī, kökeni bilinmiyor: Brugmann'a göre **mastiturbārī* f. *mazdo-'dan (krş. Yun. *μέξέα* çoğ.) erkeklik uzvu + turba sıkıntı. Eski bir varsayıma göre sözcük *manu-s* el + *stuprāre* kirletmek'le şekillenmiş bu nedenle etimolojik biçimi MANUSTUPRATION, MASTUPRATE, -ATION, bazı İngiliz yazarlarca kullanıldığı gibi.] *geçişsiz* ve *dönüşlü*. İstimna, kendi kendini tatmin.

"Saat 10.55'te Dr. Minor kilitli olan aşağı kapıya geldi ve 'Görevli doktoru hemen çağırın! Kendimi yaraladım!' diye bağırdı."

Broadmoor Hastanesi'nin 742 numaralı hastasının yaşamının ayrıntılarını belirten belgeler arasında kurşunkalemle yazılmış imzasız bir notun ilk cümlesi böyle başlıyor. William Minor'ın neredeyse yalnız başına sürdürdüğü günlük seyri; seçtiği yiyecekler, sayısı gitgide azalan ziyaretçileri, gittikçe zayıflaması, huysuzluk krizleri, çılgınca sayıklamaları hep mürekkepli kalemle düzgün ve kararlı bir elyazısıyla yazılmakta. Fakat 3 Aralık 1902 tarihini taşıyan bu kâğıt çok farklı. Kalın uçlu bir kurşunkalemle yazıldığı gibi, elyazısının biçimi de, yazan kişinin sanki acelesi varmış, soluk soluğa kalmış, paniğe kapılmış, şok geçiriyormuş gibi bir hâlde olduğunu gösteriyor.

Bu satırları yazan 2. Blok görevlilerinin şefi Bay Coleman'ın korkuya kapılması için çok haklı bir nedeni vardı.

> Görevli Harfield'i, doktoru çağırması için gönderdim ve Dr. Minor'a yardımcı olup olamayacağımı görmek için yanına gittim. Sonra bana penisini kestiğini söyledi, iple bağlayıp kanamayı durduğunu söyledi. Ne yaptığını gördüm.
>
> Sonra Dr. Baker ile Dr. Noott onu muayene ettiler ve saat 11.30'da B-3 numaralı revire kaldırıldı.
>
> Her zamanki gibi sabah yürüyüşünü yapmış ve sonra kahvaltı etmişti. Onunla saat 9.50'de 3 numaralı koğuşta konuştuğumda her zamanki gibi görünüyordu.

Ancak ilerlemiş bir paranoyanın etkisi altındaki bir adam için "her zamanki gibi" tanımının herhalde bir anlamı olamazdı. Kendine böylesine zarar vermesi olağanüstü bir olay karşısında olağandışı bir tepki göstermek olarak görülebilir ama buna dair bir kanıt yok. O takdirde William Minor'ın bunu belki aylardır değilse bile günlerdir tasarladığı akla geliyor. Kendi bakış açısına göre, penisini kesmesi, gerekli bir kefaret ödeme eylemiydi. Doktorların da fark ettiği gibi hastaneye yatırıldığından otuz yıl sonra, ya da yüzyılın sonunda, bu işi yapmadan tam iki yıl önce dinsel inançları uyanmaya başlamıştı.

Minor misyoner bir ailenin oğluydu ve en azından çocukluğunda Congregationalist Kilisesi'ne mensup dindar bir insan olarak yetiştirilmişti. Yale Üniversitesi'nde okurken dinden vazgeçmiş ve Kuzey Ordusu'nda görev yaparken belki savaş meydanlarında yaşadıklarının etkisiyle, belki de yerleşik din düzenine ilgi duymadığından tüm inançlarından sıyrılmış ve hiç utanca kapılmadan kendini ateist olarak tanımlamaya başlamıştı.

Bir süre *agnostik* kavramını ortaya atan Victoria devrinin ünlü biyolog ve düşünürü T.H. Huxley'nin kitaplarını okudu. Kendi duyguları ise son derece olumsuzdu. Doğa yasaları her

türlü doğa olayını açıklamaya yetiyorsa, bir tanrının varlığı için mantıklı bir neden göremediğini yazmıştı.

Ne var ki hastanede geçen yıllar boyunca bu olumsuz hatta düşmanca duyguları biraz olsun değişmeye başlamıştı. 1898 yılında Tanrı'nın var olmadığı konusundaki kesin inancı sarsılır gibiydi ve belki bunun nedenlerinden biri sık sık ziyaretine gelen, derin bir hayranlık duyduğu James Murray'nin güçlü dinsel inanışıydı. Belki Murray doktorun üstün bir varlığa inanarak teselli bulacağını düşünmüştü ve belki de farkında olmadan benliğindeki dinsel ateşin gittikçe harlanmasına yol açmıştı.

On dokuzuncu yüzyıl sona ererken artık Minor kendini hem ziyaretçilerine hem de Broadmoor müdürüne Tanrı'nın varlığını kabul eden ama belirli bir dine bağlı bulunmayan bir insan olarak tanımlamaya başlamıştı. Bu gerçi önemli bir adımdı ama bir bakıma da trajikti.

Yeni inançlarıyla uyumlu olarak Minor kendini her şeyi gören, duyan ve sonsuza dek cezalandıran bir tanrının katı standartlarıyla değerlendirmeye başlamıştı. Deliliğini artık tedavi edilebilir üzücü bir hastalık olarak görmek yerine dayanılmaz bir bela, bir günahın sürekli cezası olarak kabul ediyordu. Zavallı bir insan değil anlatılamayacak kadar kötü, iğrenç alışkanlıkları ve eğilimleri olan biriydi anlaşılan. Eliyle doyuma ulaşması artık bir tutku hâline gelmişti ve bu huyundan tümden vazgeçmediği takdirde Tanrı'nın kendisini şiddetle cezalandıracağına inanıyordu.

Doymak bilmeyen cinsel iştahından nefret etmeye başlamıştı. Geçmişteki cinsel zaferlerin, daha doğrusu kazandığını hayal ettiği cinsel zaferlerin anıları onu rahatsız ediyordu. Bedeninin verdiği tepkiden ve içinde bulunduğu duruma bakılırsa, Tanrı'nın haksızlık ederek sunduğu uzvundan iğreniyordu. Doktor raporunda da bunların tümü belirtilmişti:

> 20 yıl boyunca her gece binlerce çıplak kadınla kurduğuna inandığı ilişkilerin tüm varlığını etkilediğini düşünüyor.

Gece eğlenceleri bedeni üzerinde görünür bir iz bırakmamış ve sürekli kullanımda olan cinsel organı inanılmaz boyutlara varacak kadar büyümüş. Bir Fransız kadının ilk gördüğünde "Harika!" dediğini anımsıyor. Başka bir kadın da ona "zevkin doruğu" adını takmış. Cinsel maceraların ve hayallerin ona verdiği zevk dünyadaki her şeye bedel.

Ama Hıristiyan dinine bağlanmaya karar verince, sürdürdüğü zevk yaşamıyla arasındaki tüm bağları koparması gerektiğini anlamış ve penisini keserek bu sorunu çözebileceğine inanmış.

Bir penisin ameliyatla kesilmesi en iyi koşullar altında bile tehlikeli bir iştir ve doktorlar bu operasyona pek yanaşmazlar. Brezilya'ya özgü *candiru* adlı minik bir cins balık erkeklerin idrar yoluna girmeyi çok sever ve iskelet yapısı geriye büklümlü olduğundan girdiği yerden çıkamaz. Çok ender rastlanan bu gibi bir durumda doktorlar peotomi adı verilen bir ameliyatla penisi alırlar. Bir insanın kendi üzerinde, hem de steril olmayan bir ortamda, bir çakıyla bu ameliyatı yapmaya kalkışması ancak kör cesaret, aptallık ve umarsızlık olarak nitelendirilebilir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Broadmoor'un diğer hastalarından farklı olarak Doktor Minor'a tanınan ayrıcalıklar arasında bir çakı bulundurmasına izin verilmiş olması vardı. Çakıyı istemesinin nedeni ilk baskı kitapların sayfalarını düzgünce açmak olduğundan, çok uzun süredir bu iş için kullanılmıyordu. Onu, "dışarıdaki" sıradan bir erkek gibi cebinde taşıyordu. Ne var ki Minor sıradan bir insan değildi ve görüldüğü gibi çakıya sıradışı bir iş için gerek duymuştu.

Yaşamını baskı altında tutan tüm pis işleri yapmasına penisinin varlığının yol açtığından emindi. Sürüp giden cinsel istekleri penisinde filizlenmiyorsa bile en azından onunla tatmin ediliyordu. Kapılıp gittiği kuruntu dünyasında penisini bedeninden ayırmaktan başka çaresi kalmadığına inanmıştı. Üstelik doktor olduğundan ne yaptığını da aşağı yukarı biliyordu.

İşte o çarşamba sabahı çakısını bileğitaşıyla biledi, cinsel uzvunun köküne ince bir ip bağlayıp atardamar ve toplardamarları sıkıştırarak âdeta boğdu ve çoğu insanın düşünmek bile istemeyeceği bir biçimde tek bir hareketle kökünün iki buçuk santim ötesinden kesti.

Başına bela olan penisini şömineye attı. İpi gevşetince tahmin ettiği gibi neredeyse hiç kan akmadığını gördü. Kanama olmadığından emin olmak için on dakika kadar yattıktan sonra neredeyse hiçbir şey olmamış gibi 2. Blok'un alt katındaki kapıya inip görevliyi çağırdı. Aldığı eğitim sayesinde bedeninin birazdan şoka gireceğini ve revire yatırılması gerektiğini biliyordu, şaşkınlığa uğrayan Broadmoor doktorları da aynı kararı verdi.

Yaklaşık bir ay revirde kaldı ve birkaç gün içinde eski huysuzluğuna dönüp işçilerin çok gürültü ettiğinden şikâyete başladı. Ne var ki şikâyet etmek için seçtiği gün pazardı ve işçilerin tümü evlerindeydi.

Penisi süratle iyileşti ve sonunda Minor'ın işeyebilmesine olanak veren, ama cinsel açıdan hiçbir işe yaramayacak küçük bir parçacık olarak kaldı. Sorun çözümlenmişti: Bundan böyle cinsel maceralar yaşanmayacağı için İlahi Güç memnun olacaktı. Revir doktoru, notlarında bir insanın kendi bedeni üzerinde böylesine olağandışı bir işlem yapabilmesine hayret ettiğini yazdı.

Böylesine garip bir olayı gerçekleştirmesi için başka bir neden daha olabilir, ama bazıları bunu düşünmenin bile mantık sınırlarını aştığına inanır. Belki de öldürdüğü adamın dul karısıyla herhangi bir ilişki kurduğu ya da onunla ilgili erotik düşüncelere sahip olduğu için duyduğu suçluluk ve kendinden nefret duygusuyla penisini kesmiş olabilir.

Hatırlanacağı gibi Eliza Merrett 1880'lerin başında belirli aralıklarla Minor'ı düzenli olarak tımarhanede ziyaret etmişti. Ona kitaplar ve armağanlar getirmişti; Minor ve üvey annesi kaybını telafi etmek için genç kadına para vermişlerdi; Eliza da onu bağışladığını ve cinayeti doğruyla yanlışı ayırt edemez bir

durumdayken işlemiş olduğunu kabul ettiğini açıkça belirtmişti. Bu iki insan birbirini teselli ederken aralarında bir şey geçmiş olamaz mıydı? Neredeyse aynı yaştaydılar, ikisinin de duyguları bu koşullar altında değişikliğe uğramıştı. Ve günün birinde bu olayın anısı duyarlı ve düşünceli bir insan olan Doktor Minor'ı suçluluk duygusundan kaynaklanan çok derin bir ruhsal çöküntüye itmiş olamaz mıydı?

Eliza Merrett'ın ziyaretlerinin ciddi, resmi ve her türlü uygunsuzluktan uzak geçtiği ve aksi bir davranışa dair hiçbir ipucu olmadığı biliniyor. Belki gerçekten de aralarında hiçbir şey geçmemişti ve Minor'ın kapıldığı suçluluk duygusunun nedeni, dosyasında da belirtildiği gibi, sık sık gördüğü hayallerden başka bir şey değildi. Yine de itiraf etmek gerekir ki bu korkunç olaya yol açanın, ağır ağır yanan din ateşi değil de bir davranış nedeniyle duyulan suçluluk olması da bir ihtimaldir.

Tam bir yıl sonra Doktor Minor'ın Amerika'ya gönderilmesi konusu bir kez daha gündeme geldi. New Haven'da züccaciye dükkânını işleten kardeşi Alfred'in hastane müdürüne yazdığı özel mektubu Minor görmedi. Genellikle ters bir insan olan Doktor Brayn bu kez biraz umut verdi: "Eğer bakım ve tedavisi için gerekli koşullar sağlanabilirse ve Amerikan hükümeti ülkeye gelmesini onaylarsa, bu önerinin gerçekleştirilmesi bence mümkündür."

Bir yıl sonra Londra'da kolejde okuyan kızını ziyaretten dönen James Murray hastaneye uğradı ve Doktor Brayn'a, Minor'ın "yakın dostu" olduğunu, bu kadar düşkün göründüğü, on yıl önce sözlük için çalışırken benliğini saran enerji ve ışıktan iz kalmadığı için çok üzüldüğünü söyledi. Murray de yaşlı beyefendinin ölümü beklemek üzere evine gitmesi fikrini destekliyordu. İngiltere'de kimsesi yoktu; işi yoktu, varlığını sürdürmesi için bir nedeni yoktu. Yaşamı artık ağır ilerleyen bir trajediye dönmüştü ve herkesin gözleri önünde adım adım ölüme yaklaşıyordu.

William Minor çok mutlu olduğu bu ziyaretin bedelini alışıl-

mamış bir biçimde ödedi. James Murray, şimdi Güney Afrika'nın bir bölümü olan Cape Kolonisi'ne bir konferansa katılmak üzere gidiyordu. Her zaman eli sıkı davranan Oxford Universitesi Yayınları Komite Üyeleri ona yüz sterlin vermişlerdi ama nasıl olduysa Minor, bu yolculuğun Murray'nin bütçesini zorlayacağını öğrenmişti ve katkıda bulunmaya karar verdi. Posta havalesiyle birkaç sterlin gönderirken son derece sevgi dolu bir not da ekledi:

> Size bir posta havalesi gönderme cüretini gösterdiğim için beni bağışlayın ama bütçenizi zorlayan hiç beklenmedik giderlere karşı küçük bir katkıda bulunmak istedim.
>
> Ne kadar cumhuriyetçi de olsa bir *milyoner* bile fazladan bir altın lirası daha olduğunu görünce görünce mutlu olur ve bu kadar şanslı olmayan bizlerin de fırsatını bulursak aynı mutluluğu yaşamak, hakkımız olmalıdır.
>
> Bir ev inşa etmekle yolculuğa çıkmak birbirine çok benzer; tahmin edilenden fazla masraf gerektirir, dolayısıyla bu katkımın işinize yarayacağından eminim.
>
> İkinize de veda ederken, en iyi dileklerimi sunuyorum ve diyorum ki her zaman,
>
> Tanrı sizinle olsun,
> W.C. Minor

Bu olayı izleyen haftalar ve aylar içinde akıl hastası adam, bedensel hastaya dönüştü. Banyoda düştü; bacağını incitti; sendeleyip esnekliğini yitirmiş liflerini ve yorgun kaslarını burktu; soğuktan etkilendi ve soğuk algınlığına yakalandı. İlerleyen yaşın getirdiği tüm rahatsızlıklar akıl hastalığının üzerine, tıpkı Pelion Dağı'nın Ossa Dağı'nın üzerine yığılması gibi yığılıverdi ve sonunda William Minor, hiç kimsenin korkmadığı, herkesin acıdığı güçsüz ve ihtiyar bir zavallı olup çıktı.

Bir gün deliliğinin ufak bir örneği yaşandı. Artık sözlük yapımıyla uğraşmayan ve flüt çalmayan Minor, yalnızca resim yap-

mayı sürdürüyor ve odasına kurduğu şövalenin karşısında saatlerce çalışıyordu. Yaptığı bir resmi o tarihte Galler Prensesi olan ve kısa süre sonra Kral V. George olarak tahta geçecek olan prensin karısı, geleceğin Kraliçe Mary'sine göndermeye karar verdi.

Ama Doktor Brayn bu isteği reddetti. Broadmoor'daki hastaların büyük çoğunluğu kendilerini kraliyet ailesine mensup olarak gördükleri için, kraliyet ailesinin herhangi bir üyesiyle temas kurmalarını kesinlikle yasaklayan kuralı gündeme getirdi ve Minor'a resmi gönderemeyeceğini bildirdi. Öfkeye kapılıp sızlanan Minor, yönetime resmen başvurup müdürü, resmi ve önerisini son sözü söyleyecek olan İçişleri Bakanlığı'na göndermek zorunda bıraktı. Doğal olarak bakanlık Brayn'ın tarafını tuttu ve Brayn'da bu kez Minor'a yazılı olarak önerisinin reddedildiğini bildirdi.

Bu davranış Minor'ın öfkesini biraz daha artırdı ve zor okunan bir yazıyla Amerikan Elçisi'ne bir mektup yazıp diplomatik görevini yerine getirerek bu paketi Buckingham Sarayı'na göndermesini istedi. Brayn asla izin vermeyeceğini vurguladı ve paket gönderilmedi. Minor bu kez Washington'daki ABD Ordusu Genelkurmay Başkanlığı'na mektup yazdı ve bir ABD Ordusu mensubu olarak kendi elçiliğiyle temas kurmasının zor kullanılarak engellenmesinden yakındı.

Hikâye uzun bir yaz ayının gündem maddesi oldu. Bu zararsız ihtiyarın hiç kuşkusuz çok güzel olan suluboya tablosunun Galler Prensesi'ne ulaşıp ulaşmaması konusunda ataşeler, viskonsüller, protokol başkanları, üst düzey görevlilerin yardımcıları sürekli olarak düşünüp tartıştılar.

Ama paket gönderilmedi. Hiyerarşinin tüm basamakları izin vermeyi reddedince olay üzücü bir biçimde son buldu. Doktor Minor hücresine çekilip resminin geri verilmesini istedi ve soğuk bir kibirle kendisine resmin kaybolduğu bildirildi. Yarı-deli, yarı-akıllı bir ihtiyarın zor okunan titrek elyazısıyla yazdığı resmi isteyen mektubun hiçbir yararı olmadı. Resim bir daha ortaya çıkmadı.

Bundan sonra da hayal kırıklığı yaratan bazı gelişmeler yaşandı. Tarihin William Minor olayında kendisinden pek de iyiliksever olarak söz edemeyeceği Doktor Brayn, 1910 Mart'ının başında, ihtiyar adamın tüm ayrıcalıklarının kaldırılması emrini verdi. Minor'a otuz yedi yıldır yaşadığı odalarını boşaltması; kitaplarını, çalışma masasını, resim defterlerini, flütlerini geride bırakması ve revire taşınması için yirmi dört saat süre verildi. Hiç kuşkusuz yönettiği hastanedeki bir hastasının sürüp giden ününü kıskanan, intikam almak isteyen bir zalimin, akıl almaz bir davranışıydı bu. Geriye kalan birkaç dostundan öfke dolu mektuplar yağdı.

Hatta James Murray'ye 1908 yılında minnet duyan Başbakan Herbert Asquith'in önerisiyle şövalyelik unvanı verildiğinden beri Leydi Murray olarak anılan Ada Murray bile kocasının adına bir mektup yazıp yetmiş altı yaşındaki Minor'a yapılan bu acımasız ve kaba davranışı kınadı. Brayn'ın yanıtı çok zavallıcaydı: "Eğer kendisine sağlanan ayrıcalıkların ciddi bir kaza riski taşıdığına inanmasaydım, her şeyi olduğu gibi bırakırdım."

Ancak ne Sör James'i ne de Leydi Murray'yi yatıştırabildi. Dahi-edebiyatçı dostlarının artık canavar Doktor Brayn'ın pençelerinden uzaklaştırılması için Amerika'ya gönderilmesinin şart olduğunda ısrar ediyorlardı. Bu hastane de kimseye zararı dokunmayan bir insanın yaşadığı bir bakımevi olmaktan çıkmış ve yerini almak üzere inşa edildiği Bedlam'a benzemeye başlamıştı.

Minor'ın kardeşi Alfred, soruna kesin bir çözüm bulmak için martın sonunda Londra'ya geldi. Yola çıkmadan önce Washington'da görüştüğü ABD Ordusu yetkilileri, İngiltere İçişleri Bakanlığı izin verdiği takdirde Doktor Minor'n yıllar önce yattığı St. Elizabeth's Devlet Hastanesi'ne getirilmesinde hiçbir sakınca bulunmadığını belirtmişlerdi. Eğer Atlantik Okyanusu'nu aşan yolculuk sırasında Alfred kardeşinin sorumluluğunu üstlenmeyi kabul ederse İçişleri Bakanı'nı izin vermesi için ikna etmek zor olmayacaktı.

Kader iyi bir biçimde işin içine karıştı. O tarihte İçişleri Ba-

kanı henüz gelecekteki o büyük ününü henüz kazanmamış olan Winston Churchill'di ve annesi Amerikalı olduğundan bu ülkeye karşı içten bir yakınlık duyuyordu. Görevlilere olayla ilgili bir dosya özeti hazırlayıp kendisine göndermelerini bildirdi ve bugüne ulaşan bu özet, hükümetlerin işlerini nasıl hallettiklerini ilginç ve özlü bir biçimde gösteriyor.

Doktor Minor'a izin verilmesi için çeşitli görüşleri kapsayan savlar ileri sürüldü ve sonunda Minor'ın başkaları için bir tehlike oluşturup oluşturmayacağı ve yolculuk sırasında kardeşi Alfred'e onu ateşli silahlardan uzak tutma konusunda güvenilip güvenilemeyeceği noktasına ulaşıldı. Olay üzerinde çalışan bürokratlar en nihayetinde kaçınılmaz bir biçimde ortak bir anlayışta birleştiler: Minor tehlike arz eden bir insan değildi ve gerekli olduğu hâllerde de kardeşine güvenilebilirdi. İncelemelerin sonucunda Churchill'e yaşlı adamın ülkesine dönmesi için izin verilmesinde sakınca bulunmadığını bildiren bir teklif götürüldü.

6 Nisan 1910 Çarşamba günü Winston S. Churchill mavi mürekkeple bir Şartlı Tahliye belgesi imzaladı. İleri sürülen tek şart, Minor'ın "tahliye edildikten sonra Birleşik Krallık'tan ayrılması ve bir daha asla geri dönmemesi"ydi.

Ertesi gün Sör James Murray hastane yöneticisine hitaben eski dostuna veda edip edemeyeceğini ve beraberinde Leydi Murray'yi de getirip getiremeyeceğini soran bir mektup yazdı. "Hiçbir sakıncası yok," diye yanıtladı Doktor Brayn, "Üstelik sağlığı şimdi daha iyi ve sizi görmekten mutlu olacaktır." Upuzun otuz sekiz yıldan sonra evine dönebileceğini öğrenen yaşlı adamın mutluluğu âdeta hissedilebiliyordu.

Bu olay hem Minor hem de İngiltere açısından kolayca anlaşılamayacak bazı nedenlerden dolayı çok önemli olduğundan Murray, Majesteleri Kral'ın fotoğrafçısı olan Baylar Russell & Co. firmasından bir fotoğrafçıyı Doktor Minor'ın Broadmoor Hastanesi'nin bahçesinde bir resmini çekmek üzere davet etmişti. Doktor Brayn bu isteğe de izin verdi. Fotoğrafta İngiltere'ye özgü insana huzur veren tipik bir bahçede, çay saatinden sonra

dertsiz, tasasız, hiçbir şeyi umursamadan oturan, yüz ifadesinden mutlu olduğu belli olan, nazik, kibar bir insanın sempatik portresi görülüyor.

16 Nisan 1910 Cumartesi sabahı, Broadmoor çalışanlarının çoğu gibi Boer Savaşı esirlerinden biri olan Baş Refakatçi Spanholtz'a "sivil giyimli" olarak William Minor'la birlikte Londra'ya gitme emri verildi. Sör James ile Leydi Murray zayıf ilkyaz güneşinde vedalaşmaya gelmişlerdi. Anlatıldığına göre yaşlı gözlerle resmi bir biçimde tokalaşmışlardı.

Ama o yıllarda insanlar günümüze oranla daha ağırbaşlıydı. Çok uzun bir süre yakın dostluklarını sürdürmüş, birlikte çalışarak *OED* adlı yapıtın ilk altı cildini tamamlayıp yayımlamış iki adam ciddi bir havada vedalaştılar. Elbette yayımlanmış olan altı cilt Minor'ın bavuluna yerleştirilmişti. Doktor Brayn kısa bir veda konuşması yaptı ve lando ilkyaz sislerinin arasında gözden kayboldu. İki saat içinde araba Londra'ya giden Güney Doğu Ana Tren Hatları'nın geçtiği Bracknell İstasyonu'na vardı.

Bir saat sonra Spanholtz ile Minor, Waterloo İstasyonu'nun eskiye oranla çok büyümüş görkemli aktarma durağına ulaştılar. Bu hikâyenin başlangıcı olan cinayet, 1872 yılında bir cumartesi gecesi bu istasyondan birkaç yüz metre uzakta işlenmişti. İki adam vakit yitirmeden tek-atlı bir arabaya atlayıp St. Pancras İstasyonu'na gittiler ve Tilbury Limanı'na giden trene bindiler. Limanda bekleyen, Atlantic Transport Line'ın çift uskurlu yolcu gemisi *S.S. Minnetonka* öğleden sonra New York'a doğru hareket etme hazırlığı içinde kömür ve erzak alıyordu.

Geminin yanına vardıklarında Broadmoor refakatçisi yanındaki adamı iskelede bekleyen Alfred Minor'a teslim etti. Sanki adı geçen hasta nakledilen büyük bir kutu ya da bir et parçasıymış gibi, gerekli belge yazılıp imzalandığında saat öğleyi gösteriyordu. "Bu belge William Chester Minor'ın Broadmoor Suçlu Akıl Hastaları Hastanesi'nden benim sorumluluğum altına geçtiğini göstermektedir" diye yazıyordu kâğıtta ve altında "Alfred W. Minor, Koruyucu" imzası vardı.

Spanholtz neşeli bir el sallayışla veda edip dönüş trenini yakalamak için aceleyle yanlarından uzaklaştı. Saat ikide gemi istim düdüğünü çaldı ve römorkörlerin eşliğinde Thames Nehri'nin ağzına doğru ilerlemeye başladı. Akşamüstüne doğru North Foreland sahilindeki feneri geçip sancak tarafına yöneldi. Hava kararkdığında ise Manş Denizi'ne açılmıştı. Ertesi sabah gün doğarken Scilly Adaları'nın güneyinden geçiyordu. Öğle saatinde İngiltere ve yaşanan karabasan, ıslak kıç küpeştesinin ardında gözden kaybolmuştu. Deniz, gri, boş ve uçsuz bucaksızdı. Artık önlerinde Amerika Birleşik Devletleri ve ev vardı.

İki hafta sonra Doktor Brayn New Haven'dan gönderilmiş kısa bir mektup aldı:

> Ağabeyimin güzel bir yolculuktan sonra Washington'daki St. Elizabeth's Akıl Hastalıkları Hastanesi'ne yatırıldığını bildirmekten mutluyum. Yolculuğu çok iyi geçirdi ve deniz tutması gibi bir rahatsızlık yaşamadı. Bana sorarsınız, yol-

culuğun son günlerinde çok fazla yürüdü. Geceleri bana hiçbir sorun çıkarmadı ama New York'ta limana yanaşınca rahatladığımı hissettim... Umarım yakın bir gelecekte sizinle tekrar görüşürüz. Size, ailenize, Broadmoor'da çalışanların hepsine sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

11

Geriye Kalan Anıtsal Eserlerdir

Diagnosis (dəiĕgnō^{u}·sis) çoğ. **-oses** [Lat. *diagnosis,* Yun. *διάγνωσις*, hareketin ismi *διαγιγνώσκειν*'den, ayırt etmek, tefrik etmek; *διά-* (vasıtasıyla, baştanbaşa, ayırmak) + γιγνώσκειν'dan, bilmeyi öğrenmek, algılamak. Fra. *diagnose* Molière: krş. yukardaki tanım]

1. *Tıp.* Hastalıklı bir durumun doğasını saptamak; belirtilerini, geçmişini ve gelişimini araştırarak bir hastalığı tanımlamak; aynı zamanda, böyle bir araştırmanın sonucunda varılan (resmen bildirilen) karar.

Ünlü sözlükçüler arasında bu dünyadan ilk ayrılan ihtiyar Frederick Furnivall oldu. *Minnotonka*'nın Londra'dan yola çıkışından birkaç hafta sonra hayata gözlerini yumdu.

Furnivall uğursuz 1910 yılının başından beri ölmekte olduğunu biliyordu. Sonuna dek neşesini ve enerjisini yitirmedi, Hammersmith'te küçük teknesiyle kürek çekmeyi, ABC Çay Salonu'ndaki garson kızlarla flört etmeyi, yarım yüzyıldır yakın işbirliği içinde olduğu projenin editörüne her gün sözcükler, gazete kupürleri içeren paketler göndermeyi sürdürdü.

Murray'ye yazdığı son mektuplarından birine, kısa süre sonra bu dünyadan ayrılmasına sebep olacağını bildiği hastalığını garip bir şekilde hor gören sözleriyle başlamıştı. İlgisini çeken ilk nokta Murray'nin Shakespeare'in bir yapıtında rastladığı, kısa

süre önce tanımladığı ve onaylaması için Hammersmith'e gönderdiği *tallaw-catch* sözcüğü idi. Furnivall, "çok şişman adam... yağ küpü" tanımını, Murray'ye gönderdiği yanıtta tebriklerle karşılıyordu. Ancak bundan sonra doktorunun hastalığı konusunda söylediklerini lafı döndürüp dolaştırıp anlatmıştı: "Evet, anlaşılan bizim sözlükçüler sırayla gidiyor, ben de altı ay sonra yok olacağım... Hayal kırıklığı yaşıyorum çünkü ölmeden önce sözlüğün tamamlandığını görmek istiyordum. Ne yazık ki göremeyeceğim. Ama bu sözcük kesinlikle tamam. Yani her şey yolunda."

Tahminler doğrultusunda, Furnivall temmuz ayında öldü. İşini son dakikaya kadar bırakmamıştı. Murray on birinci cilde girecek bir sözcük üzerinde çalışmak isteyip istemediğini sormuştu: "Son olarak şu devasa TAKE (almak) sözcüğünü tamamlamak sizi mutlu eder mi? Çok geç olmadan?"

Hızla geçip giden yıllar Murray'ye de Furnivall'den sonra kendi sonunun yakın olduğunu anımsatmıştı. Ve *take* sözcüğünü Furnivall'a önerirken, *T* harfi üzerindeki muazzam çalışmaya yeni başladığı belli oluyordu. Bir tek harfin tamamlanması 1908'den 1913'e kadar, beş yıl sürecekti. Bittiği zaman öylesine rahatlamıştı ki iyimser bir tahminde bulunmaktan kendini alamadı: "Artık işin sonunu kestirebildiğim bir aşamaya geldim. Tüm olasılık hesaplarına göre *Oxford İngilizce Sözlüğü* dört yıl sonra, seksen yaşına bastığımda tamamlanmış olacak." Tahmini doğru çıkmadı. Ne *OED* dört yıl içinde tamamlanabildi ne de Sör James sekseninci yaş gününü görebildi. Ellinci evlilik yıldönümüyle sözlüğün tamamlanmasının çakışacağını tahmin etmiş ama bu da gerçekleşmemişti. Oxford Üniversitesi'nin Kraliyet Tıp Kürsüsü Profesörü, bir keresinde üniversitenin ona "yalnızca hayatta kalmasını" ve böylece işini bitirmesini sağlayacak kadar maaş verdiği şakasını yapmıştı. Anlaşılan ödedikleri maaş yeterli değildi.

Prostatı 1915 ilkyazında başına dert oldu ve o tarihlerde kullanılan yakıcı röntgen ışınları çok acı verdi. Çalışma hızını

düşürmedi ve yaz ortasında, *trink*'ten [eskiden Thames ve diğer nehirlerde de kullanılan bir tür balık ağı (eskiden: süsleme tarzı, moda)] *turndown*'a (devrik) kadar olan sözcükleri tamamladı. Aralarındaki çok zor sözcükleri "kendine özgü sağduyusu ve gayretiyle tamamladı" diyordu birlikte çalışan editörlerden biri. 10 Temmuz'da Scriptorium'da çevresinde kızları ve çalışanlarla, sözlük çalışmalarının ilk dönemlerinin bildik manzarası olan kâğıt kutucuklarını yerini almış olan kitaplarla dolu rafların önünde son kez fotoğrafı çekildi. Başında akademi kepiyle Sör James zayıf ve yorgun görünüyor; yüzündeki ifadede sakin bir teslimiyet duygusu okunuyor. Çevresindekiler ise "bilen" ve üzgün bakışlarla ona bakıyor.

26 Haziran 1915 günü zatülcenpten öldüğünde, vasiyeti üzerine Oxford'dan iyi arkadaşı olan Çince profesörünün yanına gömüldü.

William Minor, 1916 yılına dek halk arasında adı St. Elizabeth's olarak geçen Washington'daki Devlet Tımarhanesi'ne yatırıldığının üzerinden beş yıl geçtikten sonra, muhtemelen kendisine uzun bir süre huzur ve zihinsel rahatlık sağlamış olan adamın ölüm haberini almıştı. Murray'nin öbür dünyaya göçtüğü gün, sık sık yaşadığı kötü günlerinden birini geçirmişti. O gün, Washington'daki Minor'ın, Atlantik Okyanusu'nun öte yanında, beş bin kilometreyi aşkın uzaklıktaki Oxford'da yaşanan acı olayı hissettiğini söyleyenler olacaktır.

Minor'ın Cherry Koğuşu'ndaki dosyasının 26 Temmuz Pazartesi akşamı notlarında, "Hastalardan birine vurdu," diye yazılı. "Hasta bir an durup onun odasına bakmış. Huysuzluk belirtileri sergiliyor ve sert bir darbe indirmek istiyor ama kimsenin canını yakacak gücü yok." (Bir ay önce başlamıştı insanlara vurmaya. Gözetimcisiyle birlikte bir haziran öğleden sonrasında yürüyüşe çıktığında bir polisle karşılaşmışlardı. Polis memuru soru sorunca da Minor gözetimcisinin göğsünü yumruklamıştı. Ama sonradan özür dileyip ara sıra "biraz heyecana kapıldığını" söylemişti.)

Herhalde hastaneye ilk yatırıldığı gün bile kimseye zarar verebilecek güce sahip değildi. Belki deliydi ama çok zayıftı; belkemiği eğrilmişti; yürürken ayaklarını sürüyordu; dişleri dökülmüştü ve tepesi açılmaya başlamıştı. Adi suçlular gibi cepheden ve yandan fotoğrafları çekilmişti. Sakalı uzun ve beyazdı, kel kafasını dimdik tutmuştu ve gözlerinde vahşi bir bakış vardı. Doktorlar hastalığını basit bir paranoya olarak tanımlamışlardı. Küçük kızları sık sık düşündüğünü, zorla çıkarıldığı gece gezintilerinde yapmaya zorlandığı feci hareketleri düşlerinde gördüğünü itiraf etmişti.

Fakat tehlikeli bir hasta olarak kabul edilmiyordu. Doktorları yanında bir gözetimciyle birlikte çevredeki kırlarda dolaşma ayrıcalığının tanınmasına karar vermişlerdi. Penisinden geri kalan küçük parça nedeniyle eline bıçak ya da makas geçmesine izin verilmemekteydi. Ama bunun dışında zararlı olabilecek bir yönü yoktu. Yetmiş yedi yaşında, zayıf, dişsiz, yüzü buruşuk, ağır işiten ama yine de "yaşına göre çok hareketli" bir insandı.

St. Elizabeth's Hastanesi'nde kaldığı yıllar içinde kuruntu ve halüsinasyonların artmasıyla birlikte gitgide kötüleşti. Sürekli olarak kuşların gözlerini gagaladığından, insanların zorla ağzına metal bir huniyle yiyecek boşalttıklarından, tırnaklarına çekiçle vurduklarından, yeraltı dünyasının casusları gibi davranan Pigmelerin odasının zemin döşemelerinin altında gizlendiklerinden şikâyet ediyordu. Bazen sinirli olduğuna rastlanıyordu, ama çoğunlukla sessiz ve kibar davranıyor, odasında okuyup yazarak vakit geçiriyordu. Bir doktor gayet mağrur bir havası olduğunu söyledi. Birlikte yaşadığı diğer hastaların dostluğuna pek sıcak bakmıyor ve odasına kimsenin girmesine izin vermiyordu.

O güne kadar şaşırtıcı bir biçimde gelişen hastalığına ilk kez çağdaş sayılabilecek, günümüzde de anlaşılabilecek bir tanı St. Elizabeth's Hastanesi'nde kondu. 8 Kasım 1918'de tedavisiyle ilgilenen psikiyatr Doktor Davidian, 18487 kayıt numaralı William Minor'ın hastalığının "paranoya eğilimli erken bunama"

olduğunu resmen açıkladı. Artık muğlak *monomania* tanımı kullanılmayacaktı. *Paranoya* ise tek başına yetersiz kalıyordu. Minor'ın hastalığı artık Victoria devrinde kararlı bir biçimde sürdürülen, Paris'teki Salpêtrière Hastanesi'nden Fransız Doktor Philippe Pinel'in tıp dünyasına kazandırdığı bir yöntem olan, delilerin "ahlaki tedavisi" biçiminin kuşkulu alanından çıkmış ve çağdaş psikiyatri bilimine kabul edilmişti.

Yeni geliştirilen *dementia praecox* ya da erken bunama tanımı belirleyiciydi. Davidian'ın kullandığı terimlerin ifade ettiği tanı yirmi yıldır konulmaktaydı. Sözlük anlamında beyinsel güçlerin tıpkı Minor'da görüldüğü gibi, yeniyetmelik çağında ya da yirmili, otuzlu yaşlarda bozulmaya başlamasıyla kişinin gerçek dünyayla ilişkisini kesmesi demekti. Bu açıdan bu hastalık, Alzheimer hastalığını da kapsayan ve ileri yaşlarda ortaya çıkan düşkünlük hallerini tanımlamak için bir zamanlar kullanılan *senile dementia* adıyla bilinen yaşlılığa bağlı bunamalardan farklıydı.

Terminoloji 1899'da Heidelberg'de bilinen tüm ruhsal hastalıkların sınıflandırmasını yapan Alman psikiyatr Emil Kraepelin tarafından geliştirilmişti. Bu hastalığa bu ismin verilmesinin nedeni yalnızca onu yaşlılara özgü rahatsızlıklardan ayırt etmek değil aynı zamanda ilk akıl hastalıkları uzmanlarının aklını karıştıracak kadar benzerlik gösteren manik-depresif psikozundan farklı olduğunu belirtmekti.

Kraepelin'in manik-depresif psikozların tanımlanabilecek fiziksel nedenleri olduğu görüşü o yıllar için fazla ileriydi. Hastalık örneğin beyinde ve kanda lityum düzeyinin düşmesiyle ortaya çıkabiliyordu ve lityum tabletleri verilerek depresyon tedavi edilebiliyordu. Buna karşılık erken bunama, tanımlanabilen bir dışsal neden olmadığından bünyenin yarattığı bir hastalık olarak kabul ediliyordu. Bu açıdan, huzursuzluk yaratan yan etkileriyle birlikte birdenbire ortaya çıkan yüksek tansiyon gibi şaşırtıcı fiziksel rahatsızlıklarla benzerlik gösterdiği söylenebilirdi.

Ayrıca Kraepelin erken bunamayı üç belirgin alt gruba ayırdı. Katatoni vakalarında bedenin motor fonksiyonları ya aşırıya gi-

diyor ya da hiç görülmüyordu; adını Yunanca "gençlik" anlamına gelen *ἡβη* sözcüğünden alan hebefreni durumunda, uygunsuz davranışlar buluğ çağında ortaya çıkıyordu ve paranoyak gruba giren hastaların kuruntuların ve hayali baskıların etkisi altında kaldıkları görülüyordu. Kraepelin'in sınıflandırmasına göre Doktor Minor erken bunamanın üçüncü tipine giriyordu.

Onun gibilere o tarihlerde uygulanan tedavi yöntemi son derece yalın, günümüzün standartlarına kıyasla hiç geliştirilmemiş bir yöntemdi. Paranoyak bunama hastalığı tanısı konulanlar, patolojik açıdan tedavi edilemez görüldüğünden, mahkeme kararıyla toplumdan uzaklaştırılıyor ve dış dünyada yaşayanları rahatsız etmemeleri için, Pinel'in güçlü etkisinin sayesinde şefkatle, nazikçe yüksek duvarların ardına gizleniyorlardı. Bir kısmı birkaç yıl buralarda tutulurken, bazıları on ya da yirmi yıl kalabiliyordu. Minor ise yaşamının büyük bir bölümünde toplumdan zorla uzaklaştırılmıştı. George Merrett'ı öldürene dek otuz sekiz yıllık yaşamının çoğunu dışarıda geçirmişti. Geriye kalan kırk sekiz yıllık yaşamının ise kırk yedi yılını devlet tımarhanelerinde, o günün doktorları tarafından amansız bir hastalığa tutulduğu savıyla tedavi bile edilmeden geçirmişti.

Minor ile Davidian'ın yaşadığı yıllardan günümüze, bu hastalığa daha açık görüşlülükle bakılıyor. Örneğin hastalığın adı bile değişti. Yunancada "bölünmüş beyin" anlamına gelen sözcükten türetilen, ilk başlarda daha az korkutucu gibi görünen, *şizofreni* sözcüğü ilk kez 1912 yılında kullanılmaya başlandı. (Bir kez daha adı değişebilir. Hastalığın sevimsiz yönlerini akla getirmemek için, son zamanlarda sağduyulu bir girişimle Kraepelin Sendromu adı kullanılıyor.)

Minor'ın hastalığının son çöküntü döneminde ortaya çıkan yeni tedavi yöntemleri klor hidrat, sodyum amital ve paraldehit gibi son derece ağır sakinleştirici ilaçların kullanımına dayanıyordu. Günümüzde ise şizofreninin rahatsız eden belirtilerini denetim altında tutmak ve tedavi etmek için raflar dolusu çok pahalı ilaçlar var. Yine de bu konuda servetler harcanmasına kar-

şın, bu hastalığın ortaya çıkmasına yol açan gizemli nedenlere ulaşmada pek az ilerleme görüldü.

Bu nedenlerin neler olabileceği konusunda tartışmalar da sürüp gidiyor. Acaba şizofreni gibi beynin kimyasal yapısını, görünümünü ve fonksiyonlarını bozan önemli bir psikolojik hastalığın gerçekten bir *nedeni* olabilir mi? William Minor'ın bu duruma gelmesine Wilderness Muharebesi'nde tanık olduğu feci sahneler neden olmuş, davranışlarını bu etkilemiş olabilir mi?

Bir İrlandalı askerin yüzünü dağlaması doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan sekiz yıl sonra cinayet işlemesine ve böylece de yaşamının geri kalanını sürgünde acı içinde geçirmesine neden mi oldu gerçekten? Bedene giren bir mikropla eşdeğer gibi görülebilecek beyinsel bir mikropla mı karşılaşmış ya da kolayca saptanacak bir olay mı yaşamış? Yoksa şizofreni hiçbir neden olmadan ortaya çıkan, bazı talihsiz insanların benliklerinin yarattığı bir hastalık mı? Ayrıca bu hastalık *tam olarak* nedir? Yalnızca toplumun onaylamadığı ya da tahammül edemediği bir biçimde sıradışılığın birkaç adım ötesine geçmek mi?

Hiç kimse ne olduğundan emin değil. 1983 yılında sunulan bir tebliğde iki tane kafası olduğuna inanan bir adamın öyküsü anlatılmıştı. Kafalarından birine kesinlikle tahammül edemediği için tabancayı çekip ateş etmiş ve bu arada ağır yaralanmış. Adama şizofreni tanısı konmuş ve psikiyatri çevreleri bunu kabul etmiş çünkü adamın yalnızca bir tek kafası varmış ve o nedenle anlamsız kuruntuların etkisi altında kaldığına inanılmış. Bunun yanı sıra bir de Victoria döneminde Hertfordshire'da yaşayan "Deli Lucas"ın öyküsü var. Karısının cesediyle üç ay birlikte yaşadıktan sonra yirmi beş yıl boyunca tek başına inzivaya çekilip yoksulluk içinde ömrünü tüketmiş ve her gün Londra'dan otobüsler dolusu insan onu seyretmeye gelmiş. Ona da şizofreni tanısı konmuş. Acaba doğru mu? Yoksa o yalnızca yaşamın kıyısında dolanan, kabul edilen çizgilerin dışında davranan sıradan bir egosantrik miydi? Olmayan bir kafaya sahip olduğuna inanan adam kadar deli miydi? Tehlikeli miydi ya da tımarhaneye kapatılması gerekir miydi? Bu delilik yelpazesinde William Minor'ın

vakası nereye oturtulabilir? Yani birinci adama oranla daha az, ikincisine oranla daha fazla mı deliydi? İnsan bu noktayı nasıl saptayabilir? Uygulanacak tedaviye nasıl karar verebilir?

Günümüzde psikiyatrlar bu sorular karşısında ihtiyatlı davranıp bu hastalığın tanımlanabilir bir nedeni olup olmadığı, herhangi bir dürtüyle ortaya çıkıp çıkmadığı gibi belirsizlikler eşliğinde tartışmayı sürdürüyorlar. Akademik psikiyatrların çoğu kesin sözlerden kaçınıp hastalığın çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını söylemeyi tercih ediyorlar.

Bir hastanın bu hastalığa karşı genetik bir eğilimi olabilir. Ya da belki yapısal özelliklerinden dolayı, örneğin savaş meydanı görüntüsü, işkencenin yarattığı şok gibi dışsal streslere "kötü tepki" gösterebilir. Yine belki de belirli görüntüler ve şoklar, insanın kaldıramayacağı, onu yaşadıktan sonra tümüyle aklının başında kalamayacağı kadar büyük ya da ani olabilir.

Son zamanlarda post-travmatik stres sendromu tanımıyla varlığı kabul edilen bir rahatsızlık ortaya çıktı ve gerçekten dehşete düşüren durumlarla karşılaşan insanların büyük çoğunluğunda görülmekte. Günümüzde Körfez Savaşı'ndan sonra ilk kez kitlesel olarak da tanımlandı. Bu, bir trafik kazasından, bir kaçırılma olayından sonra da yaşanabilir ve en önemli özelliği bu rahatsızlığı geçirenlerde belirtilerinin kısa bir süre sonra ortadan kalkmasıdır. Ancak William Chester Minor böyle bir vaka değildi. Onun ıstırabı yaşamı boyunca sürdü. Post-travmatik stresin onun ve kurbanının yaşamını mahvettiğini söylemek kolaya kaçmak olacaktır ve sergilediği belirtiler de başka bir rahatsızlığa işaret etmektedir. Onun beyninde anlaşılmaz bir bozukluk vardı ve büyük ihtimalle Virginia'da yaşadıkları çok daha yıkıcı yönlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Belki de onun bu hastalığa yakalanmasına sıradışı genetik yapısı neden oldu. Gerçi hangi koşullar altında olduklarını bilmiyoruz ama iki akrabasının kendilerini öldürdüklerini unutmamak gerekir. Minor hem resim yapıyor, hem flüt çalıyor hem de eski kitap koleksiyonculuğuyla ilgileniyordu. Belki de ruhunun

sanata eğilimli yanı, Güney'deki kanlı savaş tarlalarında gördüğü ve yaşadığı olayların etkisinde daha fazla kalmasına yol açtı. Broadmoor'da uzun yıllar kilit altında yaşaması da belki gelişmesini engelledi. Daha sevgi dolu, daha çağdaş bir yaklaşım onun karanlık duygularını giderip iyileşmesine yardımcı olabilirdi. Bugün şizofreni yüz kişiden birinde görülmekte. Bu hastaların neredeyse tümü şefkat ve iyi bir ilaç kürüyle tedavi edildiklerinde, saygın bir yaşam sürme şansları oluyor ama ne var ki Doktor Minor'a böyle bir şans tanınamadı.

Minor'ın sözlük çalışmalarını göz ardı etmemek gerekir. Bu konuda da acımasız bir ironi vardır: Eğer Minor tedavi edilmiş olsaydı, o dönemde çalıştığı kadar özverili çalışmaya belki yanaşmayacaktı. Edward döneminde yapıldığı gibi belki ona ruhsal durumunu değiştiren sakinleştirici ilaçlar verilerek ya da günümüzde olduğu gibi quetiapine ya da risperidon gibi ilaçlarla delilik belirtileri ortadan kaldırılacaktı. Bu takdirde de belki Doktor Murray için yaptığı onca çalışmayı sürdürmeye azimli ve istekli olmayabilirdi.

Bir bakıma sözcük kâğıtları hazırlamak onun için bir tedavi yöntemi olmuştu. Aylar, yıllar boyu hücresinde sessiz sakin sürdürdüğü zihinsel çalışmalar, anlaşılan kapıldığı paranoyadan biraz olsun sıyrılmasını sağlamıştı. Sözlük çalışmalarının yarattığı dürtü ortadan kalkınca içinde bulunduğu üzücü durum biraz daha kötüleşmiş, olağanüstü ama hastalıklı beyni, üzerinde yoğunlaştığı odak noktasını yitirince çöküşe geçmiş ve yaşamı yavaş yavaş sona doğru yaklaşmaya başlamıştı.

Bu nedenle, uygulanan tedavi onu çalışmasından uzaklaştırmadığı için insanların minnet duyması gerekir. O berbat tımarhane gecelerinde çektiği acılar, tüm zamanlar için bizlere büyük bir yarar sağlamıştır. Minor akıl hastasıydı ve bundan memnun olmamız için elimizde çok geçerli bir neden var. Böyle vahşi bir ironinin üzerinde durmak bile insanı tedirgin ediyor.

Sör James'in ölümünden dört ay sonra 1915 Kasım'ında Dok-

tor Minor, Oxford'daki Leydi Murray'ye mektup yazıp Broadmoor'dan Scriptorium'a göndermiş olduğu kitapların kendilerinde kalabileceğini söyledi. Günün birinde hepsinin Bodleian Kütüphanesi'ne verileceğini umuyordu. "Yazdığınız mektuptan gayet iyi durumda olduğunuzu anlıyorum. Anlaşılan sözlükle ilgili işlere hâlâ büyük emek veriyorsunuz..." Amerikalı olmasına karşın, İngiltere'ye özgü imla kurallarını uygulaması* Broadmoor'da geçirdiği yılların izlerinin silinmediğini gösteriyordu.

Gerçekten de kitapları günümüzde adı geçen ünlü kütüphanede bulunmaktadır ve kayıtlara "Leydi Murray aracılığıyla Dr. Minor tarafından" bağışlanmış olarak geçmiştir.

Artık Minor'ın sağlığı hızla bozuluyordu. İç Savaş günlerinden kalma eski bir meslektaşı olan West Chester, Pennyslvania'dan mektup yazıp sağlığını sorunca hastane müdürü yaşına oranla Yüzbaşı Minor'ın, sağlığının iyi olduğu ve "içinde yaşadığı aydınlık ve neşeli koğuştan memnun olduğu" yanıtını vermişti.

Fakat gitgide artan yaşlılık ve unutkanlık belirtilerini ardı ardına sıralayan hastane dosyası bambaşka bir hikâye anlatıyordu. Gözetimciler Minor'ın yürürken sık sık tökezlediğini, kendisini incittiğini, yolunu şaşırdığını, sinirlendiğini, şaşkın şaşkın dolaştığını, başının döndüğünü, çok çabuk yorulduğunu ve en kötüsü her şeyi unutmaya başladığını ve bu durumun farkında olduğunu not ediyorlardı. Gerçi beyni işkence altındaydı, ama zekâsı her zaman keskindi. Şimdi ise Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 1918 yılında, beyinsel faaliyetlerinin de tıpkı bedensel olanlar gibi zayıfladığını fark ediyor, zamanın su gibi akıp gittiğini hissediyordu. "Dinlenmeye ihtiyacım var," diyerek bazen günlerce yataktan çıkmadığı oluyordu. Hâlâ kendisine eziyet edeceklerinden korkarak kapısının ardına iskemlelerden barikat kuruyordu. Cinayeti işlemesinin üzerinden kırk beş, Florida'daki kalede deliliğin ilk belirtilerinin ortaya çıkmasından bu yana ise

* Söz konusu alıntının orijinalinde, emek manasına gelen labor sözcüğü labour olarak yazılmıştır.

tam yarım yüzyıl geçmişti. Yine de belirtiler hiç değişmeden, iyileşmeden olduğu gibi duruyordu.

Ara sıra 1917 yazında yazdığı gibi huysuzluğunu gösteren mektuplar da ortaya çıkıyordu:

> Dr. White – Sayın Beyefendi, bir zamanlar etler çok sert ve kuruydu. Siz ilgilenmeye başladığınızdan beri biraz olsun iyiye gittiğini söyleyebilirim ve bu konuda hiçbir şikâyetim yok; et yemeklerinin içinde ise sebze olarak yalnızca pirinç var gibi.
>
> Gerçi bu da şikâyet edilecek bir konu değil ama bu küçük ayrıntılar bile bu yaşamın içindeki bizler için çok önemli.
>
> Yapacaklarınız için şimdiden çok teşekkür ederim.
>
> En derin saygılarımla,
> W.C. Minor

Bir yıl sonra yazdığı mektuba gözleri bozulduğu, hafızası zayıfladığı için 1918 yerine 1819 tarihini atıyordu ama tıpkı James Murray'nin Cape'e gidişine katkıda bulunuşu gibi, yine beklenmedik bir iyilik yapıyordu. Bu kez Belçika Yardım Fonu'na yirmi beş dolar ve mezun olduğu Yale Üniversitesi'nin askerlik hizmetleri fonuna da yine yirmi beş dolar gönderiyordu. Yale Üniversitesi'nin başkanı Woodbridge Hall, hastane müdürüne yazdığı mektupta, "Dr. Minor'ın geçmişini gayet iyi biliyorum ve bu nedenle bu armağanı almak beni iki kez sevindirdi," diyordu.

1919'da yeğeni Edward Minor, St. Elizabeth's Hastanesi'nden çıkarılıp Hartford, Connecticut'taki The Retreat adıyla bilinen yaşlı akıl hastaları için özel hastaneye yatırılabilmesi için orduya başvurdu. Ekim ayında konuyu görüşmek için yapılan toplantıda, "Eğer Retreat, bu hastanın sorumluluğunu tümüyle üstlenirse, bence hiç bir sakınca yok," dedi Doktor Duval, "artık

iyice yaşlandığına göre, kimseye zarar vereceğini sanmıyorum." Hastanenin yönetim kurulu onayladı ve kasım ayının kar fırtınalı bir gününde bu yaşlı, güçsüz beyefendi Washington'dan ayrılıp 1872 yılından bu yana âdeta sonsuza dek yaşamını sürdürdüğü tımarhanelerin garip dünyası içinde bir başkasına doğru yola çıktı.

Connecticut Nehri kıyısında ormanlar ve bahçeler içindeki yeni evini çok sevdi. 1920 yılının başlarında yeğeni bu değişikliğin ona ne kadar iyi geldiğini ama artık kendine bakamayacak durumda olduğunu yazdı. Ayrıca gözleri iyice bozulmuş, âdeta kör olmuştu ve aylardır kitap okuyamıyordu. Onu yaşama bağlayan tek neşe kaynağı olan okuma yeteneğini de yitirince, geriye uğruna yaşaması gereken fazla bir şey kalmamış gibiydi. Aynı yıl ilkyazın esintili bir gününde yürüyüş yaptıktan sonra soğuk almasına ve ardından hastalığın zatürreye çevirmesine ve uykusunda huzur içinde ölmesine kimse şaşırmadı. 26 Mart 1920 Cuma günü hayata gözlerini yumduğunda, bu dünyada seksen beş yıl dokuz ay yaşamış biriydi. Belki deliydi ama Doktor Johnson'ın sözlüğündeki fil tanımı gibi, "ömrü çok uzun" olmuştu.

Ölüm ilanları değil, *New Haven Register* gazetesinin Ölümler sütununda yalnızca iki satır haberi çıktı. Pazartesi günü doğduğu kente götürülüp misyoner babası Eastman Strong Minor'ın, Evergreen Mezarlığı'nda hazırlatmış olduğu aile mezarlığına gömüldü. Kızılımsı kumtaşından yapılmış mezar taşı pek dikkat çekici değil ve üzerinde yalnızca William Chester Minor yazıyor. Yakınındaki bir sütunun üzerinde gökyüzüne bakan bir melek heykeli var ve kaidesinde "İnancım Sana Doğru Yükseliyor" yazısı okunuyor.

Çepeçevre yüksek parmaklıklı duvar, Yale'in ciddi zerafetinden uzak New Haven'ın öfkeli bir semtini Evergreen Mezarlığı'ndan uzak tutuyor. Bu duvar, acı ve ironik bir gerçeği de temsil ediyor: İngiliz dilindeki en görkemli sözlüğe en fazla katkıda bulunanlardan biri olan Dr. William Minor, bir köşede unutulmuş bir hâlde öldü ve gecekondu mahallesinin hemen yanındaki mezarlığa gömüldü.

Oxford İngilizce Sözlüğü'nün tamamlanması sekiz yıl daha sürdü ve bittiği, 1927 yılının son gecesi açıklandı. *New York Times* gazetesi pazar sabahı bu haberi birinci sayfadan verirken, Kent bölgesinin yerel lehçesinde *to see* (görmek) fiilinin şimdiki zaman ikinci şahıs şekli olarak eskiden kullanılan *zyxt* sözcüğüne de yer verildiğini, böylelikle alfabenin tamamlandığını ve son cildin matbaaya gönderildiğini yazıyordu. Bu görkemli yapıtın hazırlanması gazetenin de büyük bir alçakgönüllülükle açıkla-

dığı gibi "İngiliz edebiyatının en büyük serüvenlerinden biri" olmuştu.

Amerikalılar gerçekten sözlüğün hazırlanma hikâyesini çok sevdiler. Kendisi de iyi bir sözlükçü olan H. L. Mencken, yetmiş yıllık projenin sona ermesini Oxford'un, "askeri törenler, dekanlar arasında boks maçları, Latince, Yunanca, İngilizce ve Oxford lehçesiyle konuşmalar, farklı üniversiteler arasında haykırma yarışmaları ve bir dizi ortaçağ usulü içki âlemleri" düzenleyerek kutlayacağını tahmin ettiğini yazdı. Sözlüğün son editörünün Oxford ve Chicago'daki üniversiteler arasında gidip gelerek profesörlüğünü sürdürdüğü göz önüne alınınca, Amerikalıların bu çalışmaların en azından bir kısmını sahiplenmeleri için geçerli bir nedenleri olduğu ortaya çıkar.

Bir sözlük yaratmanın yalnız başına yürütülen sıkıcı işlemleri ve Murray ile Minor'ın sözcüklerin anaforlarına büyük bir çabayla karşı koymaları sonunda büyük ödüle kavuşuyordu. On iki kalın ciltte 414.825 sözcük tanımlanmış, 1.827.206 aydınlatıcı alıntı kullanılmıştı ve William Minor bulduğu binlerce alıntıyla bu konuya büyük bir katkıda bulunmuştu.

Linotiple basılmak üzere elle hazırlanan baskı kalıplarının uzunluğu 286 kilometre, yani Londra ile Manchester'ın dış mahalleri arasındaki mesafe kadardı. Tüm matbaacıların bileceği üzere yerleştirmesi en az bir harf kadar uzun zaman alan tüm imla işaretleri ve boşluklar çıkarılınca geriye 227.779.589 harf ve rakam kalıyordu.

Başka dillerdeki başka sözlüklerin hazırlanması daha uzun sürmüş olabilir, ama hiçbiri bunun kadar görkemli değildir ya da alanında yetkili sayılmaz. Matbaanın icadından sonra harcanan en büyük çabayı gerektirmiştir. Şimdiye dek yazılan en sansasyonel diziden daha uzun sürmüştür.

Hazırlık döneminde yalnızca bir tek *bondmaid* (cariye) sözcüğü kaybolmuştu. Johnson'ın sözlüğünde var olan bu sözcüğü Murray yanlış bir yere koymuş ve ancak *Battenlie-Bozzom* sözcüklerini içeren fasikül basıldıktan sonra, evsiz barksız ortalıkta

dolaşır gibi bir hâldeyken onu buluvermişti. Fasiküllerin basılmaya başladığı tarihten sonra değişim gösteren ya da dile yeni giren tüm sözcüklerle birlikte bu da 1933 yılında basılan ek ciltte yerine almıştır. 1972 ile 1986 yılları arasında dört ek cilt daha piyasaya sürüldü ve 1989 yılında Oxford Universitesi Yayınları bilgisayarların tüm olanaklarından yararlanarak genişletilmiş ikinci baskıyı, daha ince yirmi cilt olarak hazırladı. Yetmişli yılların sonlarına doğru satışı artırmak için, çok küçük harflerle iki cilt hâline getirilen sözlük, yanında güçlü bir büyüteçle birlikte piyasa sürüldü. Daha sonraları CD-ROM biçimine getirildi ve kısa bir süre sonra online kullanımına uyarlandı. Bu kitabın yazılış tarihi sırasında büyük bir bütçeyle üçüncü baskısı hazırlanmakta.

Sözlüğün seçkin, erkek, İngiliz ve Victoria dönemine özgü bir havası olduğu hakkında ara sıra bazı şikâyetler duyuluyor. Bunu itiraf ederken bile, o dönemde ulaşılan birçok başarıda olduğu gibi, yirminci yüzyılın sonlarında egemen olan yaklaşımların tümüyle uyum içinde bulunmayan bir dizi yaklaşımı yansıttığını da söylemek gerekir. Bundan sonra hazırlanan ya da hazırlanacak olan hiçbir sözlük onun başarısına yaklaşamamıştır ve yaklaşamayacaktır. Bu konuya heves ve ilgi duyan, sınırları çok geniş genel kültürlü bir grup kadın ve erkeğin olağanüstü çabalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Yansıttığını iddia ettiği dil bugün yaşamını sürdürüyorsa, bu sözlük de yaşamını sürdürecektir.

Kapanış

Memorial (**mɪmō'riăl**) sıfat ve isim [Eski Fra. *memorial*'dan (mod. Fra. *mémorial)* = İsp., Por. *memorial,* İta. *memoriale,* Lat. *memoriālis* sıfatından dönüşmüş (nötr. *memoriāle,* geç Latincede isim olarak kullanılır), *memoria*'dan MEMORY] A. sıfat.

1. Bir insanın ya da nesnenin anısını barındıran

3. Bir insanın, nesnenin ya da olayın anısına dikilmiş anıtsal yapı

Bu hikâye dünyanın en görkemli sözlüğünün hazırlanmasına tek başına yaptığı şaşırtıcı, unutulmaz katkılarla bir dolu övgü almış Amerikalı bir askerin bir yandan üzücü olan yaşamını anlatıyor. Hikâyeyi anlatırken William Chester Minor'ın tüm zamanını ve enerjisini *OED*'nin yazılışına harcayabilmesini sağlayan koşulların korkunç ve bağışlanamaz bir cinayetle ortaya çıktığını unutuvermek çok kolay.

Cinayetin kurbanı olan George Merrett, sıradan, masum, işçi sınıfından Wiltshire'lı bir çiftçinin oğluydu ve Londra'ya para kazanmak için gelmişti. Vurulup öldüğü zaman ardında hamile karısı Eliza ile yedi küçük çocuk bırakmıştı. Aile zaten kentin en dehşetengiz semtlerinden birinde, en derin yoksulluk koşulları altında, çiftlik yaşamlarındaki vakarlı durumlarını sürdürme çabası içinde yaşamaya çalışıyordu. Merrett'ın ölümü işlerin daha da kötüye gitmesine neden oldu.

Bu cinayet haberiyle korkuya ve şaşkınlığa kapılan Londra halkı, ölen adamın dul karısına ve yetim çocuklarına yardımcı olmak için para toplamaya başladı. Kendi vatandaşlarının işlediği cinayetten sonra şaşkına dönen Amerikalıları, ülkenin başkonsolosu diplomatik bir ödeneğe para yatırmaya çağırdı. Lambeth'taki papazlar yardım kampanyaları başlattılar. Hercules Club'da Longfellow'un şiirlerinin ve *Othello*'dan parçaların okunduğu geceler düzenlendi; amatör girişimciler kentin çeşitli yerlerinde tiyatro gösterileriyle para toplamaya çalıştı. Cenaze töreni soylu birine yakışır biçimde görkemliydi.

George Merrett, bir zamanlar tüm Britanya'da çok meşhur olan dostluk cemiyeti adı verilen gruplardan biri olan Ancient Order of Foresters'a üyeydi. Devletin ya da kişilerin kurduğu özel vakıfların olmadığı dönemlerde bu dernekler emekçi sınıfı için haftalık ya da aylıkların bir bölümünün yatırılmasıyla emeklilik aylıkları için ödenek oluşturur ve çeşitli parasal yardımlarda bulunurdu. Öldüğü gece Merrett'ın vardiya görevini devralacağı arkadaşı da aynı derneğin üyesiydi. Böylece Forester Derneği ölen üyesine görkemli bir veda töreni düzenlemeye karar verdi.

Kortejin uzunluğu sekiz yüz metre kadardı. Önce *Saul*'den Ölüm Marşı'nı çalan Forester Bandosu, ardında dernek amblemini taşıyan üyeler geliyordu. Atların çektiği cenaze arabasını, yas tutan aileyi taşıyan dört siyah araba izliyordu. Öndeki arabada kucağında en küçük bebeği, ağlamakta olan Eliza Merrett oturuyordu. Arabaların arkasından bira fabrikasının yüzlerce işçisi ve kollarına ya da şapkalarına siyah krep yas bantları takmış binlerce insan yürüyordu.

Tüm öğleden sonra Lambeth'i dolaşan kortej trajedinin yaşandığı Belvedere Sokağı'ndan, Bedlam Hastanesi'nin önünden geçti ve George Merrett, Tooting'deki büyük mezarlıkta toprağa verildi.

Belki o tarihte mezarında bir taş vardı ama bugün görünmüyor ve kayıtlarda George Merrett'ın mezarı olarak belirtilen

noktada, daha yeni ve gösterişli anıtların arasında soluk otların kapladığı bir toprak parçası var.

Gördüğümüz gibi aklı başında olduğu zamanlar William Minor bir çılgınlık ânında işlediği cinayetten pişmanlık duyuyordu. Broadmoor'daki hücresinden ailenin geride kalanlarına yardımcı olmak için para göndermeye başlamıştı. Üvey annesi Judith daha önce çocuklara armağanlar vermişti. Cinayetten yedi yıl sonra üzüntülerini bildirmek için mektup yazdığında Eliza Merrett onu bağışladığını söylemiş ve bugünden bakıldığında çok olağandışı gibi görünen bir karar verip onu Broadmoor'da ziyaret etmişti. Gerçekten de birkaç ay boyunca Minor'a o çok sevdiği kitaplarla dolu paketler taşımıştı. Fakat Eliza Merrett yaşadığı şoktan tümüyle kurtulamadığı için bir süre sonra kendini içkiye vermiş ve karaciğer yetmezliğinden ölmüştü.

Oğullarından ikisinin yaşamı da çok ilginç geçmişti. İkinci oğlu George, Judith'in verdiği parayla Monaco'ya gidip kumarhanede büyük bir servet kazanmış ve âdeta yaşamını kendini Monte Carlo kralı ilan ederek sürdürmeyi istemişti. Sonunda ise Fransa'nın güneyinde yoksulluk içinde ölmüştü. Küçük kardeşi Frederick ise hiçbir zaman açıklanmayan neden veya nedenlerle Londra'da intihar etmişti. Minor'ın iki kardeşinin de intihar etmiş olması öyküye neredeyse dayanılmayacak kadar büyük bir acı katıyor.

Bu garip hikâyenin başkahramanı ise en az anımsanan kişi: 1872 Şubat'ında bir cumartesi gecesi Lambeth'in soğuk sokağında tabancayla vurulup öldürülmüştü.

Aralarında hüzünlü bir bağ olan bu hikâyenin kahramanlarının geriye kalan anıtları pek dikkati çekmiyor. New Haven'da gecekondu semtinin yanıbaşındaki mezarlıkta yatan William Minor'ın mezar taşı son derece basit ve sıradan. George Merrett ise Güney Londra'da üzerinde kurumuş otlardan başka hiçbir işaret bulunmayan bir mezarda yatıyor. Ne var ki Minor geride büyük bir sözlük bıraktı ve bazıları bu nedenle hiç unutulmayacağını söylüyor. Öldürdüğü adamdansa, geride anımsanmaya

değer biri olduğunu gösteren bir tek şey bile kalmamış. George Merrett tümüylü unutulup gitmiş.

Belki de yüz yirmi beş yıl sonra mütevazı anlatının başında, kitabı ona ithaf etmek en doğru davranış olacak gibi görünüyor. Bu kitap, Lambeth'te yaşayan Wiltshire'lı merhum George Merrett'a ithaf edildi çünkü beklenmedik ölümü olmasaydı bu olaylar hiç yaşanmayacak ve bu hikâye hiç anlatılmayacaktı.

Yazarın Notu

Coda (kō·da-kō"·dă.) *Müzik* [İta.-Lat. *cauda* kuyruk.] Bir müzik parçasının temel kısmının tamamlanmasından sonra daha belirgin ve doyurucu bir sona ulaşmak için eklenen az ya da çok, bağımsız bir yapıya sahip olan pasaj.

Bu hikâyenin en önemli unsuru olan sözlük, 1980'li yılların başında Oxford'da yaşarken ilgimi çekti önce. Güzel bir yaz günü, üniversite matbaasında çalışan bir arkadaşım, unutulmuş bir hazineyi göstermek için beni bir depoya davet etti. Her biri on yedi buçuk santime yirmi beş santim boyutlarında metal plakalar, karmakarışık bir yığın hâlinde duruyordu ve birini elime alınca inanılmaz derece ağır olduğunu fark ettim.

Bunlar *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün basımında kullanılan linotip baskı kalıplarıydı. Ön yüzleri kurşun, arkaları çelik-antimuan kaplı plakalar on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında hazırlanmış, önce fasiküllerin ve 1928 yılında da on iki ciltlik görkemli sözlüğün tümünün basımında kullanılmıştı.

Arkadaşımın anlattığına göre matbaa artık bilgisayar dizgisi, fotolitografi ve benzeri çağdaş yöntemler kullanmaya başlamıştı. Kurşundan dökme satırlar, katratlar, pirinç ve bakırlar, silindire sarılan kâğıtlar, silindir fırçaları ve inanılmaz bir hızla yazıları tersten okuma yeteneğine sahip matbaacılar artık tarihe karışmıştı. Harflerin tek tek yerleştirildiği kurşun baskı kalıpları da eritilip yok edilecekti.

Bir zamanların inanılmaz başarısı sayılan sözlüğün bir iki kalıbını acaba anı olarak ister miydim?

Loş ve tozlu ışıkta elimden geldiğince tersten okuyarak içlerinden üç tanesini seçtim. Daha sonra ikisini başkalarına verdim ama sözlüğün 5. cildinin 452. sayfasının kalıbını kendime sakladım. *Humoral* (vücut suyundan ileri gelen) ile *humour* (gülünçlük, mizah, nüktedanlık vb.) arasındaki sözcükleri kapsayan sayfa 1901 yılında hazırlanmış ve 1902'de kalıba dizilmişti.

Yıllar boyu kirli görünümüyle, eski kalıbı âdeta bir tıslım gibi dünyanın çeşitli kentlerinde yaşadığım çeşitli evlere taşıyıp durdum. Böyle bir kalıba sahip olduğum için gururlandığımı da söyleyebilirim. Fakat sık sık onu daha önemli eşyaların ardına gizlenmiş olarak buluyordum ve öne çıkarıp tozunu alıyor, sözlükçülük tarihinin küçük ve büyüleyici bir unsuru olarak dostlarıma gösteriyordum.

İlk bakışta biraz deli olduğumu düşündüklerinden eminim. Fakat sonraları kapkara ve *çok ağır* bu nesneye duyduğum sevgiyi anlamaya başlıyorlardı. Kabartma gibi harfler üzerinde parmaklarını gezdirmelerini, sessiz bir anlayışla başlarını sallamalarını izlerken kalıbın onlara da elle tutulur bir zevk ve yalın bir zekâ eğlencesi sunduğunu görüyordum.

Doksanlı yılların ortasında Amerika'ya yerleşince batı Massachusetts'te yaşayan, linotip baskıyla uğraşan bir kadınla tanıştım. Ona kalıptan söz ettim. Çok heyecanlandı. Sözlüğün hazırlanma öyküsüne, biçimine, Victoria dönemi editörlerinin karışık hurufatları özenle bir araya getirmelerine hayranlık duyduğunu anlattı. Kalıbı görmek istedi ve kısa bir süre için ödünç verip veremeyeceğimi sordu.

Sözünü ettiği kısa süre sonunda iki yıl oldu. Bu arada o, el yapımı kâğıtlar üzerine, John Updike için bir dizi el ilanı, birkaç New England'lı şair için küçük kitaplar hazırladı, kısa öyküler ve piyeslerden oluşan kitaplar bastı. Son derece yetenekli bir sanatçıydı ve işini uzun sürede, büyük bir dikkat ve özenle yapıyordu. Bu süre içinde de sözlük kalıbını pencerenin kenarına yerleştirmiş, ne şekilde değerlendirmesi gerektiğini düşünüyordu.

Sonunda kararını verdi. Uzun yıllar Çin'de yaşadığımı ve bu ülkeyi çok sevdiğimi biliyordu. Ayrıca İngiltere'nin tüm kentleri arasında en çok Oxford'dan hoşlandığımı da biliyordu. Kalıbı çeşitli kimyasal maddelerle birikmiş kir, yağ ve mürekkepten temizledi. Vandercook baskı makinesine yerleştirdi ve en kaliteli el yapımı kâğıt üzerine biri Oxford mavisi, diğeri Çin kırmızısı iki sayfa bastı.

Sonra ince altın bir çerçevenin içine, kalıbı ortaya, kırmızı sayfayı sola, mavi sayfayı sağa yerleştirip ışığı yansıtmayan camla kapladı. Tamamladığı eserini yaşadığı kentteki küçük bir kafenin duvarına asıp bana bir kart yolladı. İstediğim zaman oradan alabileceğimi söylerken, kafenin ünlü çilekli-raventli pastasının ve cappucinosunun tadına bakmamı da tavsiye etti. Kafede hesap ödemedim ve kadını da bir daha görmedim.

Eski kalıp ve iki prova baskısından oluşan tablo hâlâ duvarımda asılı ve tam altında ufak bir lambanın ışığında görkemli sözlüğün bir cildinin açık durduğu çalışma masası var. Masadaki beşinci cilt, hemen üzerindeki kalıpla basılmış sayfası açık olarak duruyor. Buna Victoria döneminde büyük birleşme adı verilirdi; kitapçılıktan, matbaacılıktan ve sözcüklerden zevk almayı yansıtan kutsal bir köşe gibi görünüyor.

Bir gün annem kalıpta, prova baskılarında ve sözlüğün kendisinde yer alan *humorist* sözcüğünü fark etti ve başka bir rastlantıyı anımsadı. Annemin dünyaya geldiği 1 Haziran 1921 günü Derby yarışına katılan atlardan birinin adı *Humorist*'miş. Kızının doğumuna çok sevinen babası bu atın üzerine on altın lira bahse girmiş. Pek fazla şans tanınmayan at yarışı kazanınca, isminden hoşlandığı için ona para yatıran, hiç tanımadığım büyükbabam bin guinea kazanmış.

Teşekkürler

Acknowledgment (ăknǫ·lĕdʒmĕnt) ayrıca **acknowledgement** (İngilizce hecelemeye daha uygun), [biçimlenişi: ACKNOWLEDGE *fiil* + -MENT. Orij. İng. fiil. Erken tarihlerde *-ment* eklenmesi örneği]

1. Doğruluğunu kabul etme, teslim etme, onaylama ya da sahip çıkma eylemi; itiraf, tasdik.

5. Bir haber, armağan ya da yarar kabul etmek; minnettarlık, nezaket ve gerekli tanıma, tanınma, itiraf, kabul.

6. Alınan herhangi bir şeyin kabul edildiğini gösteren işaret; bir iyilik ya da haber karşılığında yapılan ve verilen bir şey ya da alındı.

1739 T. SHERIDAN *Persius*, İthaf 3, Persius'un bu Çevirisini ve Baskısını, bana verdiğiniz zevke minnet duyduğumu belirtmek için size ithaf ediyorum. **1802** MAR. EDGEWORTH *Moral T.* (1816) I. xvi. 133 İyi davranışlarından dolayı ona onaylandığını bildirmek. **1881** *Daily Tel. T7* Aralık, Ressamın ortaya çıkıp teşekkürlerini bildirmesi gerekiyordu. *Mod.* Bunu minnettarlığımın küçük bir simgesi olarak kabul edin.

Sözlük hazırlama sanatı üzerine epey ciddi bir kitapta bu hikâyeden kısaca söz edildiğini gördüğümde bunun araştırılması ve belki tümüyle anlatılması gereken bir konu olduğuna karar verdim. Aylarca bunu düşündüm. Tümüyle farklı, büyük boyutlu bir

proje üzerinde çalışıyordum ve eğlenceli öyküyü bir yana bırakıp elimdeki işi tamamlamam için her taraftan baskı yapılıyordu.

Fakat dört kişi daha bu öyküden etkilendi ve bana William Minor'ın dokunaklı yaşamöyküsünü anlatarak İngilizce sözlük yapımının ilgi çekici tarihine bu açıdan bakmanın çok değişik olacağını söylediler. Eski dostum ve Londra'daki temsilcim Bili Hamilton; yine Londra'da Viking Yayınevi'ndeki editörüm Anya Waddington; New York'ta Harper Collins Yayınevi'ndeki editörüm Larry Ashmead ve yine New York'ta o tarihte *Conde Nast Traveler* dergisinin editör asistanı olan Marisa Milanese beni bu konuda destekledi. Bu projeye olan inançlarından hiç vazgeçmedikleri için onlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bitmek bilmeyen hevesin, inatçı teşvikin ve yorulmayan gayretin örneği olarak gördüğüm Marisa, Amerika'daki araştırmalarımda bana yardımcı oldu. Londra'daki çeyrek yüzyıllık dostum Juliet Walker'la birlikte temel fikirlerimi karmaşık bir veri ve rakam ağına çevirmemi sağladı ve ben de oluşturulan bu ağı anlaşılır bir biçime getirmeye çabaladım. Bu noktada başarılı olup olmadığımı bilmiyorum ama bu iki kadın, bana dipsiz bir bilgi kuyusu verdiler ve eğer bazı konuları yanlış yorumlamış, yanlış okumuş ya da yanlış yazmışsam tüm hataların sorumluluğu yalnızca bana aittir. Bu kitabı sonsuz bir dikkat ve keyifle düzelten Sue Llewellyn bana on yıl önce Kore hakkında yazdığım kitabın üzerinde de çalıştığını anımsattı, ona da teşekkür ederim.

Broadmoor Özel Hastanesi'ne ulaşmak ve tüm hastalar için tutulan dosyaları incelemek gerçekten de bu öykünün anahtarı olacaktı ama Juliet Walker'la bana bunları inceleme izni vermeleri birkaç hafta sürdü. Broadmoor'da çalışan Paul Robertson ile Alison Webster, isteksiz davranmakta belki de haklı olan hastane yönetimini bizim adımıza ikna etmeyi başardılar. Bu iki olağanüstü ve nazik insanın yardımı olmasaydı bu kitap bir varsayımlar bileşimi olmaktan ileri gidemeyecekti. Gerçeklere ulaşabilmek için Broadmoor dosyalarına gereksinim duyuyorduk ve Paul ile Alison bu dosyaları bize sağladılar.

Atlantik Okyanusu'nun öteki yakasında ise işler Marisa'nın tüm çabalarına karşın epey farklı ilerledi. Washington'daki St. Elizabeth's Hastanesi artık federal bir kuruluş değil ve son yıllarda yaşadığı bazı tatsız olaylar basına yansıyan Columbia Bölgesi hükümeti tarafından yönetiliyor. Hastane yönetimi önce dosyaları okuma başvurumuzu kesinlikle reddetti ve eğer onlara ulaşmak istiyorsam bir avukat tutup kendilerini dava etmemi ciddi olarak önerdi.

Ne var ki internet üzerinde Ulusal Arşivler sayfalarına göz atarken, 1910 ile 1919 yılları arasında St. Elizabeth's Hastanesi'nde yatmış olan Doktor Minor'ın dosyasının federal hükümetin yetkisi altında olduğunu öğrendim. Anlaşılan Bölgenin Kafkaesk korumacılığı altında olmayabilirdi. Bana son derece yardımcı olan arşivci Bili Breach ile internet aracılığıyla birkaç kez görüştükten sonra yedi yüz sayfalık dosyalar ve diğer ilginç bulgular bir paket içinde elime ulaşıverdi. Ertesi gün St. Elizabeth's Hastanesi'ne telefon edip yardımdan kaçınan yetkililere hangi dosyanın şu anda masamın üzerinde olduğunu bildirmek çok büyük keyif verdi. Elbette memnun olmadılar.

Buna karşılık Oxford Üniversitesi Yayınları, Walton Caddesi'ne yaptığım ziyaretleri büyük bir kibarlıkla onayladı. Şimdi Oxford Referans Kitapları bölümünde çalışan Elizabeth Knowles, birkaç yıl önce Doktor Minor üzerinde bir araştırma yapmıştı ve tüm bilgilerini benimle paylaştığı için kendisine minnet borçluyum. Minor'ı ve olağanüstü mirasını herkesten çok daha yakından tanıyan matbaa arşivinde görevli Jenny McMorris'in çabalarına da teşekkür ediyorum. Jenny ve eski meslektaşı Peter Foder gerek ziyaretlerim sırasında gerekse daha sonraları çalışmalarımda bana güç verdiler. Umarım Jenny de, İngiliz dilinin James Murray ile birlikte gerçek kahramanı olarak kabul ettiği Dr. Henry Fowler konusundaki hayranlığını bir gün dile getirir.

Sayısız dostum gibi hikâyenin çeşitli kısımlarına ilgi gösteren birçok uzman, ilk yazılanları okuyup geliştirmek için çeşitli önerilerde bulundular. Onların önerilerini şükranla kabul ettim.

Dikkatsizlik ya da dik kafalılık nedeniyle uyarılarını ya da isteklerini göz ardı etmişsem, ortaya çıkan hataların sorumluluğu yine bana aittir. Onlar ellerinden gelenin en iyisi yaptılar.

Kişisel dostlarım arasında Graham Boynton, Pepper Evans, Rob Howard, Jesse Sheidlower, Nancy Stump, Paula Szuchman ve Gully Wells'e özellikle teşekkür ederim. İsminin tam olarak açıklanmasını istemeyen Anthony S. ise bir yaz sabahı nişanlısı kitabın dokuzuncu bölümünü bitirmeyi yeğleyerek onun romantik davetini kabul etmediği için bana homurdanmıştı. Senden hem özür diliyor hem de tahammül ettiğin için utanarak teşekkür ediyor ve gelecekteki mutlu evliliğinizi şimdiden kutluyorum.

New Haven Tarih Derneği'nden James W. Campbell, Minor ailesini yaşadıkları kentte bulmama yardımcı oldu. Yale Divinity Kütüphanesi çalışanları William Minor'ın Seylan'daki çocukluk yılları hakkında bana çok şey anlattılar. Washington Eyaletinde yaşayan ve yalnızca e-posta ile görüştüğüm Pat Higgins adlı İngiliz hanım, Minor ailesinin Seylan ve Seattle'daki yaşamlarına ilgi duydu ve bana harika ipuçları verdi.

ABD Ulusal Arşivi'nden Michael Musick, Minor'ın ordudaki dosyalarının çoğunu ortaya çıkardı ve Walter Reed Askeri Hastanesi'nden Michael Rhode, Doktor Minor'ın el yazısıyla hazırlanmış otopsi raporlarını buldu. The National Park Service, Minor'ın kalmış olduğu New York ve Florida'daki askeri üslere girmeme yardımcı oldu; Arlington, Virginia'daki Index Project ise savaş sırasındaki meslek yaşamı hakkındaki kayıtlara ulaşmamı sağladı.

Virginia'nın Orange Beldesi Turizm Bürosu'ndan Susan Pakies ile bilgisi sınırsız olan Frank Walker beri Wilderness Muharebesi'nin yaşandığı bölgelerde gezdirdi ve sonra da neşelendirmek için Amerika'nın bu şirin köşesinde gizli kalmış harika eski meyhanelere götürdü. Jonathan O'Neal, şimdi Gordonville, Virginia'da bir müze olan eski Exchange Otel-hastanede İç Savaş sırasındaki tedavi yöntemlerini büyük bir sabırla anlattı.

Frederick, Maryland'deki İç Savaş Tıp Bilimi Ulusal Müzesi'nde Nancy Whitmore projeyi destekledi ve konuyla bağlantılı birçok sırrı gün ışığına çıkardı. Alabama Üniversitesi'nden Dr. Lawrence Kohl, sabırla İç Savaş'ta kullanılan dağlama yöntemlerini anlatacak zamanı ayırdı ve bu dönem tarihi uzmanlık dalı olduğundan bu tip cezaların Kuzey Ordusu'nda çarpışan İrlandalllar üzerindeki etkisini bilinçli bir biçimde yorumladı. Bu konuda henüz sahnelenmemiş bir oyun yazmış olan New York'tan Mitchell Redman, Minor'ın son yıllarındaki bireysel yaşamına ait bazı ayrıntılar aktardı.

Oxford'daki Magdalen College'den Gordon Claridge'in akıl hastalıklarının kökenleri hakkında anlattıkları çok yararlı oldu. Broadmoor'lu tarihçi Jonathan Andrews da bu konuda yardım etti. Fort Lauderdale, Florida'dan tanınmış psikiyatrist Isa Samad, paranoyak şizofrenini tedavi tarihiyle ilgili çok bilgi verdi.

New Haven Evergreen Mezarlığı'nın müdürü Dale Fiore, William Minor'ın yaşamının sonuyla ilgili olarak tabutun uzunluğu, kaç metre derinliğe gömüldüğü ve çevresinde kimlerin mezarlarının bulunduğu konusunda ilgi çekici dipnotlar ekledi.

William Minor'ın halen Riverside, Connecticut'ta yaşayan akrabalarından Bay John Minor'ı bulduktan sonra yaşam biraz olsun kolaylaştı. Büyük bir nezaketle hiç tanımadığı büyük-büyük amcası hakkında tüm bildiklerini anlattı ve yıllardır el sürülmeden tavan arasında duran ahşap kutudaki kâğıt ve resim hazinesini karıştırmama izin verdi. Bay Minor ve Danimarkalı eşi Birgit, bu hikâyeye en az benim kadar ilgi gösterdi ve nehir kenarındaki harika akşam yemekleri ve ilginç akrabaları hakkında uzun süreli sohbetlerimiz için onlara çok teşekkür ediyorum.

Londra'daki Merritt Uluslararası Aile Tarihi Derneği'nden David Merritt, George Merrett'ın soyundan gelenlerin yerlerini bulmama yardımcı oldu. Sonunda Sussex'te tanıştığım Bay Dean Blanchard, uzak akrabasının öyküsüyle yakından ilgilendi ve çok değerli bilgiler verdi.

Amerikalı temsilcim Peter Matson, meslekdaşı Jennifer Hen-

gen ve hikâyenin garip yapısını tanıdıktan sonra bu projenin destekçileri arasına katılan ve uzun, sıcak bir yaz süresince yazmam için beni dürtükleyen Agnes Krup'a teşekkür borçluyum. Eşim Catherine rahatsız edilmeden çalışmam için elinden geleni yaparak böyle bir hikâyenin ortaya çıkması için layık olduğumdan çok daha fazla huzur ve sükûnet sağladı.

Daha Geniş Bir Okuma Tecrübesi İçin Tavsiyeler

Bu hikâyeye bakmak için bana ilham veren kitap Jonathan Green'in *Chasing the Sun*'ıydı [Güneşin Peşinde] (Jonathan Cape, Londra ve Henry Holt, New York, 1996), orada bu olaya bir buçuk sayfa adanmıştı, bu da kaynakçası sayesinde *OED*'nin hazırlanışına dair daha kayda değer bir esere, büyük editörün büyük torunu K. M. Elisabeth Murray tarafından yazılan *Caught in the Web of Words*'e [Kelimelerden Bir Ağa Yakalanmak] (Oxford ve Yale Üniversitesi Yayınevleri, 1977) yöneltti. İki durumda da Murray ile Minor'ın ilk karşılaşmalarının hikâyesi iyi bilinen efsaneye dayanıyor ancak *Dictionaries* adlı ayda bir yayımlanan dergisinde Elizabeth Knowles daha doğru bir biçimde anlatana kadar karşılaşmanın gerçekleri yaygın biçimde bilinmez oldu. İki kitap da heveslileri keyiflendirecektir; dergi biraz daha akamedik dile sahip ama sözlükçülük disiplini açıkçası pek de yorucu olmadığından o esere bakanlar da yararını göreceklerdir.

Kelime kitaplarının hazırlanışın arkasındaki temel bazı kurallarla ilgi olanlar için ise Sidney Landau'nun alanında tanımlayıcı *Dictionaries – The Art and Craft of Lexicography* [Sözlükler – Leksikografi Sanat ve Zanaatı] (Charles Scribner's Sons, New York, 1984) kesinlikle okumaları gereken bir kitap. OED'deki hataları anlamayı isteyen sorgulayıcı okurlar için ise John Willinsky, epey huysuz bir dile sahip *Empire of Words – The Reign of the OED* [Kelime İmparatorluğu – OED'nin Hükümranlığı] (Princeton Üniversitesi Yayınları, 1994) kitabında pek çok şeyi açıklıyor ve

James Murray'nin eserine dair siyaseten daha doğru revisyonist bir yaklaşım sunuyor – tabii ki bir nebze saygılı bir mesafeden. Sadece kanınızı kaynatmak için bile olsa okumaya değer.

Doktor Johnson'ın sözlüğünün nüshaları günümüzde de kolaylıkla bulunabiliyor – geniş formatta, iki ciltli edisyonun tekrar baskıları Beyrut gibi beklemeyeceğiniz bir yerde bile üretilmiş olarak bulunabilir, yakın zamanlarda oradan 250 dolara bir kopya satın aldım ben mesela. İyi bir ilk baskıyı ise 15.000 dolardan aşağıya bulmak güç. Fakat E. L. McAdam ile George Milne'nin seçtiği kelimelerden yapılan eğlenceli ve kullanışlı bir derleme mevcut (Pantheon, New York, 1963; paperback, tekrar baskı, Cassell, Londra, 1995).

Oxford Üniversitesi Yayınları tek başına bir tarih kitabı hak ediyor, zaten pek çok da var: Peter Sutcliffe'in *The Oxford University Press: An Informal History*'sini [Oxford Üniversitesi Yayınları: Gayriresmi Bir Tarih] öneririm, burada OED'nin hazırlanış efsanesi kapsamlı biçimde ve makul bir tarafsızlıkla gayet iyi anlatılıyor.

Amerikan İç Savaşı ise anlaşılır biçimde epey çalışılmış bir alan. Doktor Minor'ın da küçük ama onun için kilit bir rol oynadığı muharebeye dair en iyi kitap Gordon C. Rhea'nn *The Battle of Wilderness*'ı [Wilderness Muharebesi] (Louisiana Eyalet Üniversitesi Yayınları, 1994), bu kitaptan büyük zevk aldım. D. P. Conyngham'ın 1867 klasiği *The Irish Brigade and Its Campaigns*'in [İrlanda Tugayı ve Katıldığı Muharebeler] yakın zamanda tekrar baskısı yapıldı (Fordham Üniversitesi Yayınları, New York, 1994), önsözü de, bu kitaba olan yardımları için başka bir yerde teşekkür ettiğim Lawrence F. Kohl'dendir. İç Savaş'ta tıbba dair birçok kitap arasından George Worthington Adams'ın *Doctors in Blue*'su [Mavili Doktorlar] (Louisana Eyalet Üniversitesi Yayınları, 1980) ve Harold Elk Straubing'den *In Hospital and Camp* [Hastanede ve Cephede] (Stackpole Books, Harrisburg, Pa., 1993) kitaplarını tavsiye ederim. Aynı zamanda devasa ve zarif bir kitap olan, Bruce Catton ile James M. Macpherson'ın kaleme aldığı *The American Heritage New History of the Civil War*'un da [The American Heritage – İç Savaş'ın Yeni Tarihi] (Viking, New York, 1996) alakalı

bölümlerini okumak için zaman ayırdım ki bu bölümlerde dört yıl süren kanlı savaşın en küçük ayrıntılarına dair akla gelecek neredeyse tüm sorular cevaplanıyor.

Doktor Minor'a musallat olan ve büyük ihtimalle savaş sırasındaki tecrübeleriyle tetiklenen muhtemel akıl rahatsızlıklarının tabiatı Gordon Claridge'in *Origins of Mental Illness* [Akıl Rahatsızlığının Kökenleri] (ISHK Malor Books, Cambridge, Mass., 1995) kitabında bütünlüklü biçimde açıklanıyor. Andrew Scull'ın muhteşem *Masters of Bedlam* [Tımarhanenin Efendileri] (Princeton Üniversitesi Yayınları, 1996) psikiyatrik aydınlanmadan önceki zamanlardaki deli doktorluğu ticaretinin ilginç tarihini anlatıyor.

Kendisi de delilik ve tedavisi üzerine bir uzman olan Roy Porter'ın haklı biçimde ilgi gören, Minor'ın cinayetini işlediği şehrin toplumsal tarihine dair kitabına da başvurdum, *London: A Social History* [Londra: Toplumsal Bir Tarih] (Harvard, 1994) sahneyi hayranlık verici bir minvalde kuruyor ve İngiltere'nin muhteşem başkentine dair en iyi kitaplardan biri.

Fakat hepsinden öte, bu küçük kitapla beraber okunacak tek bir kitap var, akademinin ortaya çıkardığı en büyük ve etkileyici eserlerden birisi o – yirmi ciltlik ilk baskısı, 1933 ekleri, Robert Burchfield'ın dört ek cildi ya da bütünlüklü yirmi ciltlik *Oxford İngilizce Sözlüğü İkinci Baskısı*'nın ta kendisi. Evet, pahalı ve yükte ağır bir takım kitap bunlar, bu günlerde CD versiyonu daha çok tercih ediliyor fakat bu eser, belki de en önemlisi hayranlarına karşı, Doctor Minor'ın katkılarını ve varlığını resmen kabullenip belirtiyor. Ve sözlüğü bugün olduğu büyük totem haline getiren tüm katkı verenlerin arasında gömülü olsa da onun isminin de basitçe keşfedilmesi, her zaman fazlasıyla duygusal bir an olarak kalacak.

Bu büyük kitaba ihtiyaç duymak için tek başına bir mazaret değil bu elbette, Minor'ın adını orada bulmak sözlüğün hak ettiği biçimde adıyla anılan tesadüfi keşif anlarından belki de en güzel örneğini temsil ediyor. Ve çok az kişinin karşı çıkacağı üzere, sözlük kullanırken yapılan tesadüfi keşifler en muhteşem şeylerden birisidir kesinlikle.